

ISSN (Print) 3080-1702
ISSN (Online) 3104-4638

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3>

Gumilyov Journal of Sociology

№3 (152)/ 2025

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Астана, 2025

Astana, 2025

Бас редактор:
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

*Бас редактордың
орынбасары*

Хакан Гүлердже, PhD,
қауымдастырылған профессор (Түркия)

Жауапты редактор

Айқынбайқызы Алмаш

Редакция алқасы:

Исак Фрумин	PhD, профессор (Германия)
Вейсел Бозкурт	PhD, профессор (Түркия)
Огами Акира	PhD, профессор (Жапония)
Якоб Фрухтманн	PhD, профессор (Германия)
Шаукенова Зарема Каукеновна	ә.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Веселов Юрий Витальевич	ә.ғ.д., профессор (Ресей)
Алин Томус	PhD (Румыния)
Козлова Мария Андреевна	ә.ғ.д., профессор (Ресей)
Отар Эльмира Сәкенқызы	PhD, қауымдастырылған профессор (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7 (7172) 709500, (ішкі: 35-108)
E-mail: socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology

Меншіктенуші: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген.

No KZ81VPY00114486, 11.03.2025 ж.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,
тел.: +7(7172)709-500, (ішкі 35-108)

Editor-in-Chief
Baigabylov Nurlan
PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Hakan Gülerce**, PhD,
Associate Professor (Türkiye)

Responsible editor **Aikynbaikyzy Almash**

Editorial board:

Isak Froumin	PhD, Professor (Germany)
Veysel Bozkurt	PhD, Professor (Türkiye)
Ogami Akira	PhD, Professor (Japan)
Jakob Fruchtman	PhD, Professor (Germany)
Shaukenova Zarema	Doctor of Sociology, Professor (Kazakhstan)
Veselov Yuri	Doctor of Sociology, Professor (Russia)
Alin Tomuş	PhD (Romania)
Kozlova Maria	Doctor of Sociology, Professor (Russia)
Otar Elmira	PhD, Associate Professor (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.402, Astana, Kazakhstan, 010008
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Tel.: +7 (7172) 709500, (ext.: 35-108)
E-mail: socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Owner: L.N. Gumilyov Eurasian National University
Registered by the Ministry of Culture and information of the Republic of Kazakhstan.
Certificate of registration No KZ81VPY00114486 from 11.03.2025
Periodicity: 4 times a year
Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008;
tel.: +7(7172) 709-500, (ext.: 35-108)

Главный редактор
Байгабылов Нурлан Оралбаевич
PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Заместитель главного редактора **Хакан Гулердже, PhD**
ассоциированный профессор (Турция)
Ответственный редактор **Айқынбайқызы Алмаш**

Редакционная коллегия:

Исак Фрумин	PhD, профессор (Германия)
Вейсел Бозкурт	PhD, профессор (Турция)
Огами Акира	PhD, профессор (Япония)
Якоб Фрухтманн	PhD, профессор (Германия)
Шаукенова Зарема Каукеновна	д.с.н., профессор (Казахстан)
Веселов Юрий Витальевич	д.с.н., профессор (Россия)
Алин Томус	PhD (Румыния)
Козлова Мария Андреевна	д.с.н., профессор (Россия)
Отар Эльмира Сәкенқызы	PhD, ассоциированный профессор (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 402
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Тел.: +7 (7172) 709500, (вн: 35-108)
E-mail: socjournal@enu.kz

Gumilyov Journal of Sociology
Собственник: Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан.
Свидетельство о постановке на учет No KZ81VPY00114486 от 11.03.2025 г.
Периодичность: 4 раза в год
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1,
тел.: +7(7172)709-500, (вн.35-108)

МАЗМҰНЫ/ CONTENT/ СОДЕРЖАНИЕ

Артыкбаева Г.Т., Амитов С.А. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕДИА-КЕҢІСТІКТЕГІ «ҰЯТ» САНАТЫНЫҢ КОНТЕНТ-ТАЛДАУЫ (ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ АСПЕКТ).....	
Артыкбаева Г.Т., Амитов С.А. КОНТЕНТ-АНАЛИЗ КАТЕГОРИИ «УЯТ» В КАЗАХСТАНСКОМ МЕДИА-ПРОСТРАНСТВЕ (СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ).....	
Artykbaeva G.T., Amitov S.A. CONTENT ANALYSIS OF THE CATEGORY «UYAT» IN THE KAZAKH MEDIA SPACE (SOCIOLOGICAL ASPECT).....	7
Джаманбалаева Ш.Е., Садвокасова А.К., Аманжолова А.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФР-ЛАНДЫРУДЫҢ БАСЫМ МІНДЕТТЕРІ: САРАПТАМАЛЫҚ БАҒАЛАУ, ПРОБЛЕМАЛАРДЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР.....	
Джаманбалаева Ш.Е., Садвокасова А.К., Аманжолова А.Т. ПРИОРИТЕТНЫЕ ВЫЗОВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА, ВЗАИМОСВЯЗИ ПРОБЛЕМ И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ.....	
Jamanbalayeva Sh.E., Sadvokasova A.K., Amanzholova A.T. PRIORITY CHALLENGES OF DIGITALIZATION IN KAZAKHSTAN: EXPERT ASSESSMENT, INTERRELATIONS OF PROBLEMS AND STRATEGIC SOLUTIONS.....	23
Исахова Г.Д., Досмурзаева Д.О., Ордабаев О.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ МОДЕРНИЗАЦИЯ ДӘУІРІ: ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ..	
Исахова Г.Д., Досмурзаева Д.О., Ордабаев О.Т. ЭПОХА ЦИФРОВОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: ВЗГЛЯД ОБУЧАЮЩИХСЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ.....	
Issakhova G.D., Dosmurzayeva D.O., Ordabayev O.T. THE ERA OF DIGITAL MODERNIZATION IN KAZAKHSTAN: THE VIEW OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.....	39
Заитов Э. МАХАЛЛАНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАСТЫҚТАН ӘЛЕУМЕТ-ТІК ИНСТИТУТҚА ДЕЙІН.....	
Заитов Э. ТРАНСФОРМАЦИЯ МАХАЛЛИ: ИЗ ТРАДИЦИОННОЙ ОБЩИНЫ В СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ.....	
Zaitov E. MAHALLA TRANSFORMATION: FROM A TRADITIONAL COMMUNITY TO A SOCIAL INSTITUTION.....	54
Сабитов Ж., Родионова К.Н. КЕҢЕСТІК КЕЗЕҢ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТ ҚАЛЫП-ТАСТЫРУ ҮДЕРІСІНЕ ҚАЛАЙ ӘСЕР ЕТУДЕ?.....	
Сабитов Ж., Родионова К.Н. КАК СОВЕТСКОЕ ПРОШЛОЕ ВЛИЯЕТ НА ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА.....	
Sabitov Zh., Rodionova K.N. HOW THE SOVIET PAST AFFECTS THE NATION-BUILDING OF MODERN KAZAKHSTAN.....	64
Кәрім Ж.Қ., Мұхамбетова К.А. ӘЛЕУМЕТТІК ҚАҚТЫҒЫСТАР ДИНАМИКАСЫНДАҒЫ ЖАҢА МЕДИАНЫҢ РӨЛІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	
Карим Ж.К., Мухамбетова К.А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ РОЛИ НОВЫХ МЕДИА В ДИНАМИКЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ.....	
Karim Zh.K., Mukhambetova K.A. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF STUDYING THE ROLE OF NEW MEDIA IN THE DYNAMICS OF SOCIAL CONFLICTS.....	72
Сағындықова Б.Е. МИГРАНТ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІН КЕҢЕЙ-ТУГЕ ЕРЕКШЕ НАЗАР АУДАРА ОТЫРЫП, ОЛАРҒА ТУЫНДАЙТЫН ҚАУІПТЕРДІ ГЕНДЕРЛІК ТАЛДАУ.....	

Сағындыкова Б.Е. ГЕНДЕРНЫЙ АНАЛИЗ УЯЗВИМОСТИ ЖЕНЩИН-МИГРАНТОК С ОСОБЫМ АКЦЕНТОМ НА РАСШИРЕНИЕ ПРАВ И ВОЗМОЖНОСТЕЙ.....	
Sagundykova B.E. GENDER ANALYSIS OF MIGRANT WOMEN'S VULNERABILITIES: PATHWAYS TO EMPOWERMENT	87
Санатқанұлы М. НАШАҚОРЛАРДЫ ОҢАЛТУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҮЕҰ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ КЕШЕНДІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ: ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕР МЕН ҰСЫНЫМДАР	
Санатқанұлы М. КОМПЛЕКСНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВА И НПО В РЕАБИЛИТАЦИИ НАРКОЗАВИСИМЫХ: ДОКАЗАТЕЛЬСТВА И РЕКОМЕНДАЦИИ.....	
Sanatkanuly M. INTEGRATED INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE-NGO COLLABORATION IN REHABILITATION FROM DRUG DEPENDENCE: EVIDENCE AND RECOMMENDATIONS.....	102
Тасыбеков А.Е. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҮГЕДЕКТЕР МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ.....	
Тасыбеков А.Е. ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ИНВАЛИДОВ В КАЗАХСТАНЕ.....	
Tassybekov A.E. STUDY OF THE PROBLEM OF DISABLED PEOPLE IN KAZAKHSTAN.....	113
Тлеуова Н.Ж., Монтаев А.Б., Саликжанов Р.С., Алипбекова Г.Б. ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДЕР СПОРТЫ ӘЛЕУМЕТТЕНУ АГЕНТІ РЕТІНДЕ.....	
Тлеуова Н.Ж., Монтаев А.Б., Саликжанов Р.С., Алипбекова Г.Б. ЮНОШЕСКИЙ СПОРТ КАК АГЕНТ СОЦИАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ.....	
Tleuova N.Zh., Montayev A.B., Salikzhanov R.S., Alipbekova G.B. YOUTH SPORTS AS AN AGENT OF SOCIALIZATION IN A MODERN KAZAKHSTAN SOCIETY.....	130

МРНТИ 04.21.51

Научная статья

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-7-22>

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ КАТЕГОРИИ «ҰЯТ» В КАЗАХСТАНСКОМ МЕДИА-ПРОСТРАНСТВЕ (СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Артыкбаева Г.Т.*¹, Амитов С.А.²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

(E-mail: artykbayeva_gulzhan@live.kaznu.kz)

Аннотация. Статья посвящена контент-анализу понятия «ұят» в казахстанском медиапространстве. Исследование охватывает как традиционные СМИ, так и социальные сети, демонстрируя, как «ұят» функционирует в качестве инструмента социального контроля, особенно в отношении женщин и молодежи. Проведенный анализ выявил основные тематические направления, связанные с гендерными нормами, молодежный протест и юмор, религиозные установки, позитивные практики применения термина и т.д. Особое внимание уделено трансформации значения «ұят» в условиях цифровой среды, где происходит столкновение традиционных и современных ценностей. Использование онлайн-инструментов мониторинга позволило получить количественные и качественные данные по охвату, тональности и динамике обсуждений.

Также проведено сопоставление с международными исследованиями феномена стыда, что позволило выявить как универсальные черты, так и уникальные особенности казахстанского контекста. Статья вносит вклад в понимание современной идентичности Казахстана, демонстрируя, как моральные концепты адаптируются или отвергаются в процессе социальной модернизации.

Теоретическая значимость исследования заключается в анализе и сопоставлении трудов казахстанских и зарубежных исследователей, таких явлений, как «ұят», «стыд» и «shame», что позволяет интегрировать исследования «ұят» в мировое научное сообщество и адаптировать зарубежные исследования к казахстанским реалиям.

Практическая значимость исследования определяется полученными количественными и качественными данными на основе контент-анализа, где определены контексты и тональность упоминаний, количество предполагаемых охватов в социальных сетях и СМИ, содержание контентов и т.д.

Ключевые слова: «ұят», контент-анализ, тональность упоминаний, социальные сети, СМИ

Введение

В казахской культуре принято было воспитывать молодое поколение тремя выражениями «ұят болады», «жаман болады» и «обал болады». «Жаман болады», означающее «будет хуже или плохо», применяется, с одной стороны, для предостережения от нерациональных, непрагматичных действий, с другой стороны, для предупреждения нарушений ритуалов, суеверий и т.д. Выражение «обал болады» означает «жалость», к примеру, показать неправильный пример ребенку либо расточительно пользоваться вещами и т.д. Применяется для описания жалости к неподобающему употреблению вещей, либо неподобающему, портящему человека отношению. «Ұят болады» означает «будет стыдно», описывая эмоциональное состояние человека, который оступился от моральных норм, совершил постыдный поступок, опозорился. Эти три выражения веками олицетворяли триединый концепт национального воспитания казахов.

Так как тема нашего исследования посвящена понятию «ұят», остановимся более подробно на этой теме.

Понятие «ұят» в Казахстане охватывает не только личные, но и социальные аспекты, играя ключевую роль в формировании общественного сознания и поведения. Социологические аспекты восприятия «ұят» можно рассмотреть через несколько ключевых направлений. Во-первых, «ұят» служит основой для моральных норм и ценностей в казахском обществе. Это понятие связано с понятием чести и достоинства, и его соблюдение рассматривается как обязательное условие для поддержания социальной гармонии. Люди, нарушающие нормы «ұят», могут столкнуться с осуждением и стигматизацией со стороны общества, что подчеркивает важность этого понятия в межличностных отношениях. Во-вторых, «ұят» влияет на воспитание и социализацию. В традиционных семьях акцент на «ұят» формирует у детей чувство ответственности за свои действия и их последствия для семьи и общества. Это понятие передается из поколения в поколение, что способствует сохранению культурных традиций и норм. В-третьих, в условиях глобализации и быстрого изменения социальных норм, восприятие «ұят» претерпевает изменения. Молодежь, особенно в городах, может воспринимать это понятие иначе, что приводит к конфликтам между традиционными и современными взглядами. Это создает новые вызовы для общества, так как старшие поколения могут не всегда понимать и принимать новые подходы к «ұят». Таким образом, «ұят» в Казахстане представляет собой сложное и многогранное понятие, которое продолжает оказывать значительное влияние на общественное восприятие, моральные нормы и межличностные отношения.

«Ұят» в казахской культуре связан и применяется в контексте соблюдения общественных норм и традиций. Это чувство связано с моральной ответственностью и восприятием себя в глазах окружающих.

Если английский «shame» отражает психологические действия человека, такие, как стеснение, позор, то смысл казахского «ұят» разворачивается в более глубоком философском смысле. Позор казахов описывается как обязанность человека перед окружающей средой, а также его настроение. В связи с тем, что казахский «ұят» – это воспитание детей, соблюдение человеческого долга, перевод казахского стыда на русский язык как «совесть», а на английский как «conscience», безусловно, будет более правильным (Юнисов, Турсынбаева, Сагатова, 2022, с.336).

Стыд – это чувство сильного смущения, неловкости от сознания предосудительности, неблаговидности своего поступка, поведения (*Словарь русского языка, 1999*).

Слово «стыд» в различных культурах может интерпретироваться по-разному.

Антропологи отмечают, что культура стыда присуща коллективным культурам – Китай, Япония, Греция, Южная Корея и т.д. Это связано с тем, что социальные нормы являются в этих странах коллективными и обязательными.

«Shame» – это болезненное чувство, представляющее собой смесь сожаления, ненависти к себе и бесчестья. Хороший человек будет чувствовать стыд, если он списал на экзамене или сделал что-то плохое другу.

«Shame» – термин, который охватывает широкий спектр эмоций, связанных с самовосприятием и оценкой своих действий (*Vocabulary.com Dictionary, 2025*).

Если в восточных культурах «ұят» часто связан с сохранением чести семьи и общины, то в западной традиции «стыд» и «shame» могут восприниматься как индивидуальное переживание, которое связано с личной моралью.

Итак, стыд может быть как индивидуальной эмоцией, основанной на личных переживаниях, так и коллективным понятием, которое может охватывать чувства групп людей, народов. В восточных культурах стыд имеет коллективное значение и регулируется обществом, сообществом, общностью, тогда как для западных культур стыд основывается на индивидуальных переживаниях.

Исследования показывают, что стыд может иметь как положительное, так и отрицательное влияние на личность. Он может служить мотивацией для улучшения поведения, также может привести к негативным последствиям, включая депрессию и развитие низкой самооценки.

Стыд оказывает значительное влияние на поведение людей в обществе – может способствовать соблюдению социальных норм или может быть использован как инструмент контроля и манипуляции.

Социокультурная структура Казахстана развивается и трансформируется под влиянием глобализации, но традиции и культурные практики также важны, а понятие «ұят» играет роль в формировании социальных норм поведения и общественного порядка. В казахской культуре «ұят» действовал как регулирующий механизм для соблюдения общественных и моральных границ человека. Общественное восприятие «ұят» отражает взаимодействие между традиционными нормами и развивающимися социальными, политическими и экономическими преобразованиями в Казахстане.

В последние десятилетия «ұят» упоминается часто на Интернет-площадках. В связи с этим исследователей интересует анализ упоминаний «ұят» в медиапространстве.

Целью данной статьи является социологическое изучение восприятия моральных ценностей и норм через категорию «ұят» в казахстанском медиапространстве.

Для достижения данной цели необходимо решить следующие задачи:

- выявить контексты употребления слова «ұят»;
- проанализировать, в каких темах и ситуациях чаще всего используется термин: семья, образование, политика, общественная мораль, культура;
- определить тональность сообщений – позитивные и негативные;
- идентифицировать основные медиаплощадки, где тема «ұят» обсуждается активнее;
- отследить динамику употребления термина за определенный период;

- выявить стереотипы и новые тренды использования понятия «ұят»;
- выявить новые интерпретации и вызовы традициям.

Гипотезы исследования:

- казахстанская молодежь воспринимает и использует выражение «ұят» по-новому, в стиле современных трендов;
- в медиа и Интернет-пространстве в праздничные или предпраздничные дни употребление в комментариях выражений «ұят», «ұят болады» может увеличиваться.

Обзор литературы

В своей статье Kinston анализирует феномен стыда, рассматривая его в широком теоретическом контексте психоанализа. Автор подчеркивает, что стыд – это базовая эмоция, тесно связанная с самооценкой и ощущением собственной идентичности. Он отличает стыд от вины, акцентируя внимание на том, что стыд направлен на саму личность («я плохой»), тогда как вина связана с действиями («я сделал что-то плохое»).

Kinston рассматривает стыд как реакцию на нарушенные ожидания относительно собственной ценности в глазах других людей, а также как защитный механизм, поддерживающий социальные нормы и внутреннюю моральную структуру индивида. Он предлагает концепцию стыда как интегративного чувства, которое соединяет переживания уязвимости, стремления к признанию и потребности в сохранении внутренней согласованности.

Автор критикует упрощенные модели, трактующие стыд исключительно как патологическое переживание, и предлагает рассматривать его так же, как нормальную часть развития личности. Важным аспектом является способность человека справляться со стыдом конструктивно, превращая его в стимул для роста и улучшения межличностных отношений (Kinston, 1983, с.214-215).

В социологическом контексте стыд рассматривается как эмоция, поддерживающая социальную согласованность. Через осознание оценочного взгляда других стыд способствует соблюдению социальных правил.

Социологи рассматривают стыд как механизм неявного контроля над поведением. Через стыд индивидуумы сами ограничивают свои действия согласно общественным ожиданиям. Стыд играет роль в поддержании социальных норм и внутренней моральной структуры человека. Он защищает индивида от социальной изоляции и внутренней дезинтеграции. При правильной переработке стыд может стать стимулом для личностного роста и улучшения межличностных отношений.

Социологический анализ «ұят» в Казахстане связан с более широкими дискуссиями о постсоветской идентичности, гендерных отношениях, культурном консерватизме и модернизации.

В некоторых исследованиях, например, Г.Гиздатов (Гиздатов, 2019, с. 127-133), приводится дискурс-анализ казахстанского общества с целью анализа формирования и трансформации идентичности в медийном пространстве Казахстана. Автор исследует, как современные СМИ участвуют в создании представлений о национальной, гражданской и культурной идентичности. В центре внимания – постсоветская трансформация, вызовы глобализации и цифровизации. В статье отмечается изменение

национальной идентичности после распада СССР, где важную роль в формировании новых идентификационных стратегий играют СМИ. Особое внимание уделяется языковым особенностям выбора как индикатору идентичности. Также указывается, что социальные сети усилили фрагментацию дискурсов и рост альтернативных нарративов идентичности. В целом автором отмечается переосмысление казахстанской идентичности с учетом культурных особенностей, в котором активно участвует медиа. Медиа создает как консолидирующие, так и поляризующие нарративы (Гиздатов, 2019, с. 127-133). Это отражает и ситуацию вокруг применения понятия «ұят» в казахстанском медиапространстве, где оно используется как в негативном ключе – для шейминга, осуждения и т.д., так и для подчеркивания позитивного дискурса – для ограничивания от нежелательного поведения: алкоголизм, коррупция и т.д.

В ряде казахстанских медиапубликациях феномен «ұят» рассматривается как инструмент социального контроля, особенно в отношении женщин. В статье Камбековой «ұят» анализируется как источник «новой версии патриархата, установленной в итоге деколонизации» (Камбекова, 2019).

В сборнике трудов, посвященных феминизму «Феминизм в Казахстане: от Пекина до пандемии» «ұят» рассматривается как итог патриархального воспитания девочек, как ограничитель и источник различных запретов, которые превращаются в стереотипы поведения, навязываемые в патриархальном обществе, в итоге женщины умалчивают даже про насилие в семье (Голоса феминизма в Центральной Азии, 2020, с.15-54).

Рассматривание стыда в ключе гендерных и феминистских исследований – широко распространенная практика и в зарубежной науке. Изучение роли «стыда» в феминистском ключе также часто связано с его рассмотрением как инструмента патриархального контроля. T. Shefer и S.R. Munt (2019) рассматривают стыд как инструмент патриархального контроля, особенно в отношении женской сексуальности и телесности. Авторы подчеркивают, что стыд используется для поддержания социальных норм и подавления инакомыслия. Однако они также отмечают, что стыд может быть переосмыслен и использован в феминистских целях для сопротивления и трансформации социальных структур. Примером служат акции, подобные #MeToo, которые превращают индивидуальный стыд в коллективное сопротивление (Shefer & Munt, 2019, с. 145-156).

C. Norberg (2012) анализируя корпус британского английского языка, выявляет гендерные различия в выражении и восприятии стыда. Женщины чаще ассоциируются с негативными аспектами стыда, связанными с телесностью и уязвимостью, тогда как мужской стыд чаще описывается в контексте нарушения социальных норм и стремления к их восстановлению. Это подчеркивает, как стыд способствует поддержанию гендерных иерархий (Norberg, 2012, с. 159-185).

D. Sznyser и другие (2012) в своем исследовании, проведенном в 15 традиционных обществах, показывает, что интенсивность испытываемого стыда тесно коррелирует с уровнем социальной девальвации определенных поступков. Это свидетельствует о том, что стыд является универсальным механизмом, регулирующим социальное поведение и способствующим кооперации в человеческих сообществах. По мнению ученых, «люди-собиратели обязательно живут группами, и их высокая зависимость от взаимопомощи характеризовала социальную эволюцию. Эксперимент среди 899 участников в 15

небольших сообществах, разбросанных по всему миру, несмотря на различающиеся языки, культуры и способы существования, показал, что стыд в каждом сообществе тесно связан с обесцениванием местной аудитории и это подтверждает, что он является конструкционной особенностью, созданной путем отбора, а не продуктом культурного контакта или конвергентной культурной эволюции» (Sznycer, et al., 2018, с. 9702-9707).

Исследователи как Francis Inki Ha (1995) изучили «стыд» в сравнительном контексте между азиатскими и американскими культурами. В азиатских культурах «стыд» рассматривается как средство поддержания социальной гармонии и коллективной ответственности, тогда как в западных – как индивидуальное чувство, связанное с личной виной. Это подчеркивает важность культурного контекста в понимании и интерпретации «стыда» (Ha, 1995, с. 1114-1131).

Некоторые зарубежные авторы изучают «стыд» в контексте культуры и религии. В своей книге М. Warner рассматривает динамики чести и стыда в Библии и их значение для глобальной миссии. Понятие «ұят» в трудах М. Warner представляет собой не только социальный регулятор, но и глубоко религиозное понятие (Mischke, 2015, с. 163-164). В казахском контексте «ұят» восходит к исламским ценностям и служит моральным ориентиром, формирующим поведение человека в обществе.

Материалы и методы

В целях выявления популярности применения в Интернет-пространстве понятия «ұят» в декабре 2024 и апреле 2025 года проведен контент-анализ, который охватывал некоторые Интернет-ресурсы и социальные сети с применением онлайн-инструмента анализа метрик. В качестве анализируемого срока выбраны периоды с 27 ноября по 26 декабря 2024 года и с 05 апреля по 04 мая 2025 года.

Для анализа через инструмент маркетинговых метрик было выбрано ключевое слово «ұят». Были выбраны источники на казахском и русском языках – СМИ, социальные сети.

Инструмент автоматически собирает упоминания по заданным ключевым словам в реальном времени. Анализ проводился только по упоминаниям слова «ұят» без деления на возрастные, половые, этнические и другие признаки авторов контентов.

Источники включили Twitter, TikTok, форумы, сайты новостей, YouTube и пр. Автоматически определяется эмоциональная окраска сообщений (sentiment analysis): позитивное: «Ұят емес!» («это не стыдно»), негативное: «Ұят болды!» («позор!»). Здесь можно видеть динамику: растет ли количество негатива вокруг «ұят».

Анализируются сопутствующие слова и хэштеги, чтобы понять:

- в каких контекстах чаще всего употребляется «ұят».
- какие события или явления вызывают дискуссии о стыде.

После анализа представляется визуализация данных: дашборды с графиками и таблицами – динамика упоминаний «ұят» во времени, частота определенных слов, связанных с темой «ұят» и т.д. По результатам анализа составляется выборка примеров сообщений для глубокого изучения и классификация упоминаний: воспитание детей, поведение на мероприятиях, политика, интернет-этика и пр.

Результаты и обсуждения

В ходе исследования проанализированы два месяца – декабрь и апрель для сравнения периодов с большим количеством праздничных и выходных и месяца с наименьшим количеством праздничных и выходных дней в целях проверки гипотезы «праздничной и выходной активности пользователей сетей».

Общее количество упоминаний в течение изучаемого периода (месяцев) составили в декабре 2024 года – 280 раз, в апреле меньше – 146 раз.

Из них упоминания в охваченных социальных сетях (X (Twitter), TikTok) – в декабре 163 (58% всех упоминаний), соответственно в апреле – 69 (47% всех упоминаний).

117 упоминаний вне социальных сетей в декабре (42% от всех упоминаний), в апреле 77 (53% всех упоминаний).

Активность упоминаний распределена сбалансированно между социальными сетями и другими источниками. Упоминаний за исследуемые месяцы достаточно много, что предполагает вывод о том, что тема «ұят» достаточно актуальна в казахстанском медиаполе.

Таблица 1 – Упоминания по категориям

Упоминания по категориям	декабрь, 2023		апрель, 2024	
	количество	в%	количество	в%
Новости	82	29,3%	49	33,5%
Видео	72	25,7%	51	34,9%
TikTok	70	25,0%	16	11,0%
Веб-сайты	33	11,8%	23	15,8%
X (Twitter)	21	7,5%	4	2,7%
Блоги	2	0,7%	3	2,1%
Всего	280	100%	146	100%

В декабре упоминаний «ұят» в социальных сетях было больше, чем вне социальных сетей, здесь охвачены публикационные контенты авторов и комментарии под постами, содержащими слово «ұят».

В апреле упоминаний слова «ұят» в социальных сетях было меньше, чем вне социальных сетей.

В анализе рассмотрены как заголовки созданных авторами контента, так и комментарии под постами и хэштеги, содержащие слово «ұят».

Можем увидеть, что интенсивность упоминаний «ұят» в медиапространстве прямо пропорциональна реакции населения на события, происходящие в обществе. В декабре 2023 года событий, связанных с праздничными днями, спортивными, культурными и иными социальными происшествиями в обществе, было больше, чем за наблюдаемый период в апреле.

В декабре 2024 года 165 единиц изученного контента были созданы авторами, что составляет 59% от общего количества упоминаний «ұят», в апреле 2025 года 74 единиц контента созданы пользователями, что составляет 51%. Это говорит о том, что

пользователи активно создают материалы сами, что свидетельствует о высоком уровне вовлеченности и интереса аудитории к теме.

Таблица 2 – Доля контента, созданного пользователями

Доля контента, созданного пользователями в соотношении с общим количеством упоминаний по месяцам	декабрь, 2023		апрель, 2024	
	количество	в%	количество	в%
контент, созданный пользователями	165	58,9%	74	50,7%
всего	280	100%	146	100%

Контент, не связанный с социальными сетями, охватывает заголовки и упоминается в содержании новостных сайтов, например, таких, как kaz.inform.kz, kznews.kz, stan.kz, life09.kz, на официальных сайтах газет, таких, как qazdauiri.kz, видеоматериалы официальных сайтов казахстанских телеканалов: almaty.tv, informburo.kz, также упоминания вне социальных сетей охватило видеоконтент YouTube каналов.

Предполагаемый охват аудитории в социальных сетях составляет 1 066 284 человек в декабре и 888 702 в апреле, что является высоким показателем. Общее количество взаимодействий – 52 166 в декабре и 28 372, из них лайков – 44 868 в декабре и 25 788 в апреле. Пользователи готовы поддерживать контент лайками.

Предполагаемый охват аудитории темой «ұят» вне социальных сетей (публикации в СМИ, блогах и других платформах) составляет 581 810 человек в декабре и 304 875 человек в апреле, что говорит о неплохой представленности темы «ұят» в классических медиа и об его сильном медиавесе.

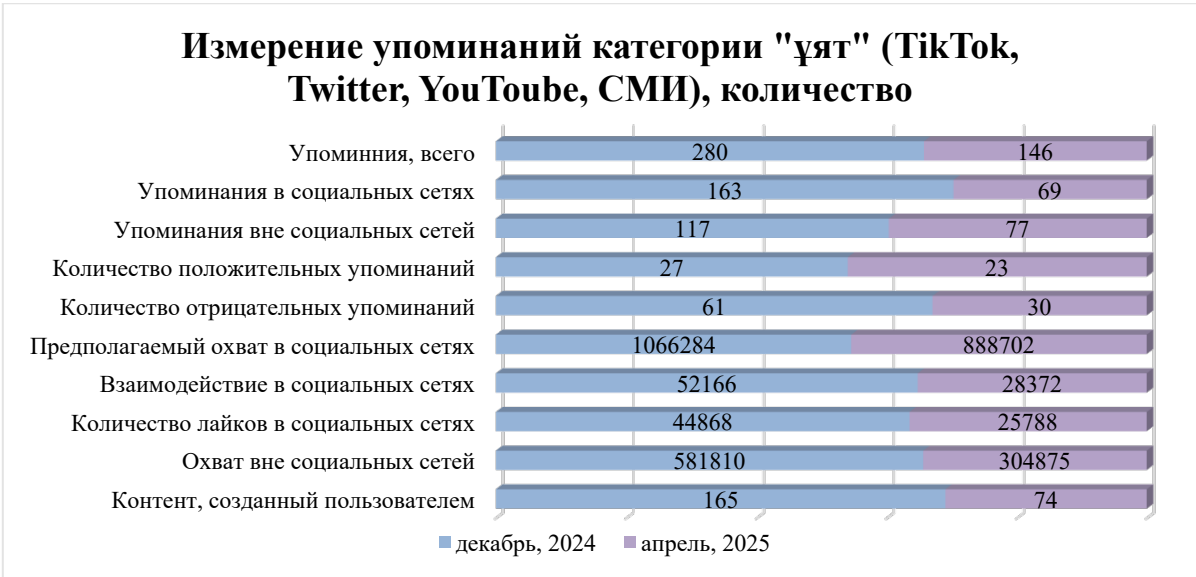

Рисунок 1 – Измерение упоминаний категории «ұят» в социальных сетях и СМИ

Тональность упоминаний в декабре включает 27 положительных (10%) упоминаний и 61 негативных (22%). Тональность упоминаний в апреле составляет 15 положительных

(10%) и 30 негативных (21%). Доля негативных упоминаний превышает долю положительных, что показывает негативный окрас использования «ұят» в казахстанском медиапространстве.

В диаграммах 2 и 3 приведено количество позитивных и негативных упоминаний по дням изучаемого периода. Среднее количество упоминаний в день в декабре составляет 9 (из общего количества упоминаний 280), среднее количество позитивных упоминаний в день – около одного раза, негативного – около двух раз. Среднее количество упоминаний в день в апреле составляет 4,9 (из общего количества 146), количество положительных и негативных упоминаний в день – около одного раза.

В декабре 2024 года упоминаний в социальных сетях было больше, чем в апреле 2025 года. Тональность упоминаний в обоих случаях не сильно отличается.

По рисункам (1 и 2) видно, что самое большое количество негативных упоминаний приходится на 15 декабря, а также на 12 и 18 декабря. В апреле количество отрицательных упоминаний приходится на 19, 28 апреля и 4 мая 2025 года.

Тематика обсуждения в сети «ұят – ұят емес» была связана с событиями, происходящими в казахстанском социуме в данный период. В декабре это были обсуждения таких событий, как матч команд «Астана – Челси», «дело Шерзата». Эти события породили дискуссии в контексте «ұят» в спортивной, юридической, политической сферах.

В апреле были такие события, как старт продаж билетов на концерт Дженифер Лопес в Астане, спортивные события, где участвовали казахстанцы, что способствовало распространению резонансных обсуждений по поводу «ұят – ұят емес» в медиапространстве Казахстана.

Таким образом, резонансные события, происходящие в социуме определяют интенсивность упоминаний в социальных сетях и в СМИ понятия «ұят» в контексте призыва к совести и справедливости, что усиливает применение данного понятия в «образумительных, корректирующих или призывающих к правильным действиям» целях.

Гипотеза о том, что в медиа и Интернет-пространстве в праздничные или предпраздничные дни употребление в комментариях выражений «ұят», «ұят болады» может увеличиваться, не подтвердилась.

Рисунок 2 – Количество положительных и отрицательных упоминаний категории «ұят» в социальных сетях и СМИ (декабрь, 2024 г.)

Рисунок 3 – Количество положительных и отрицательных упоминаний категории «ұят» в социальных сетях и СМИ (апрель, 2025 г.)

По итогам контент-анализа количественных показателей отслеживается:

- высокий уровень охвата аудитории в социальных сетях;
- высокий уровень вовлеченности аудитории и активный уровень создания контента пользователями;
- преобладание негативных упоминаний.

При анализе контента опубликованных материалов чаще всего внимание направлено на поведение, внешний вид девушек, молодежи, которые не вписываются в нормы традиционного воспитания. При этом чаще всего критика направляется на родителей девушек, «куда только смотрят родители?».

По результатам анализа контента опубликованных материалов необходимо отметить, что встречаются положительные порицания, к примеру критика недостроенных социальных объектов, незнания государственного языка государственными служащими, порицание алкоголизма, разводов среди молодежи, чрезмерного расточительства на свадебные мероприятия, проведение торжественных мероприятий только из-за возможного осуждения со стороны родственников или окружения и т.д.

Таким образом основная направленность обсуждений или публикаций в основном включают такие темы, как:

- социальная практика – обсуждаются вопросы морали, поведения на свадьбах, в быту, в Интернете;
- воспитание и традиции – поднимается тема правильного поведения детей, молодежи («ұятсыз қыз», «ұят болады»);
- культурные и национальные темы – освещаются вопросы казахских традиций, национальной гордости;

- современные проблемы общества – коррупция, алкоголизм, Интернет-скандалы, осуждение за «ұятсыз» (бесстыжее) поведение;
- юмор и сарказм – часть постов имеет ироничный тон, часто используются смех, эмодзи.

В таблице 3 приведены примеры тем и сообщений, распределенные по категориям.

Таблица 3 – Примеры тем и сообщений, распределенные по категориям

Категория	Примеры тем и сообщений
Мораль / этика	«Ұятсыз қыз, ата-анасы қайда», «ұят болады» («Бесстыжая девушка, куда смотрят ее родители», «будет стыдно»)
Критика общества	Проблемы коррупции, алкоголизма, бедственного состояния деревень
Воспитание детей	Вопросы поведения детей на дискотеках, «қыз тәрбиесі» («воспитание девушек»)
Свадьбы и тои	Давление на людей делать свадьбы из страха «ұят» («из страха стыда»)
Юмор, мемы	Шутки про телефоны, мемы про школы, TikTok-посты
Патриотизм, язык	«Қазақша сөйлеу» («Разговаривать на казахском языке»), критика чиновников за незнание казахского языка
Интернет-контент	TikTok, YouTube, рекомендации, популярные хештеги

Слово «ұят» используется в прямом и метафорическом смысле, например, для выражения самоиронии «Айфон алмай қалдым – ұят болды ғой» («не купил айфон, как стыдно»), критики социальных явлений – «Қарызға той жасап жатыр – ұят болады деп» («делают в долг свадьбу, чтобы не было стыдно»), новое упоминание – хештэг использует «ұят емес» («не стыдно») как попытку сломать стереотипы, показать, что многие традиционные установки устарели – «Туған тілінде сөйлеу – ұят емес!» («говорить на родном языке – не стыдно!») и т.д.

В результате анализа социальных сетей и СМИ следует отметить, что моральный контроль через «ұят» все еще остается мощной социальной нормой. Не можем не отметить, что Интернет становится новой ареной для обсуждения старых ценностей и норм, усиливая тенденции к критике традиций, которые мешают личному развитию.

Молодое поколение, т.е. активные пользователи социальных сетей больше всего употребляют «ұят» в юмористическом контексте. Это отслеживается в юмористических видео, где молодые люди выступают в ролях современных «келинок» («снохи»), в шутиливом тоне описывают свои стеснения по поводу мобильных телефонов, средств передвижения и т.д. В то же время отслеживается тенденция среди молодых пользователей социальных сетей поддержки «стыжения» по поводу негативных явлений – осуждение алкоголизма, наркомании, коррупции и т.д. Многие стереотипные формы «ұят» – такие, как не проведение пышных торжеств, развод вместо терпения «ради детей», нетерпение грубого обращения и т.д., молодежь воспринимает скорее позитивно.

Молодые люди выступают в роли трансляторов позитивных, т.е. приносящих обществу пользу форм «стыжения», но в юмористической манере. В связи с этим гипотеза №1 о том, что казахстанская молодежь воспринимает и использует выражение «ұят» по-новому,

в стиле современных трендов подтверждена, так как отношение к феномену «ұят» молодежь (а) преподносит с использованием юмора, иронии, (б) в своих публикациях молодежь, обращая внимание на позитивность поступков использует хештэг «ұят емес», (в) ко многим стереотипным явлениям «ұят» молодые люди относятся снисходительно.

Исследования «ұят» дают важное представление о различных его аспектах. Однако они отражают определенные ограничения:

- большая часть литературы опирается на вербальный контент, не имея количественных данных для оценки распространенности или интенсивности этих установок;
- существует географическая предвзятость, при этом исследования концентрируются преимущественно на городских районах, оставляя восприятие сельской местности недостаточно изученным;
- в то время как динамика «ұят» рассматривалась с гендерной и поколенческой точек зрения, исследования, связывающие ее с экономическими, политическими, социальными и культурными изменениями, миграцией и опытом диаспор, остаются редкими.

Суть академических и общественных дебатов заключается в том, служит ли «ұят» культурной гарантией, способствующей социальной сплоченности, или ограничительным механизмом, препятствующим социальному прогрессу. Феминистские взгляды и голоса молодежи доминируют на одной стороне дебатов, в то время как консервативные защитники отстаивают ценность «ұят» в поддержании культурного наследия и моральной стабильности.

При изучении «ұят» необходимо учитывать следующие особенности:

1. Культурные аспекты «ұят». В казахской культуре «ұят» рассматривается как важный элемент морального кодекса, который регулирует поведение индивидов.
2. Сравнительный анализ с понятием shame. В западной социологии понятие shame также связано с чувством стыда и социальной осуждаемостью. Однако в казахском контексте «ұят» имеет более коллективистский характер.
3. Межпоколенческая динамика и влияние глобализации. Под воздействием глобализации и изменения социальных норм восприятие «ұят» претерпевает трансформации. Молодежь, особенно в городах, начинает воспринимать это понятие иначе. Старшее поколение часто придерживается традиционных взглядов, подчеркивающих строгое следование культурным нормам. Эта напряженность может привести к недопониманию и конфликтам в семьях и общинах, что подчеркивает необходимость диалога о ценностях.
4. Социальные последствия. Восприятие «ұят» также связано с вопросами социальной справедливости и неравенства. Стыд может использоваться как инструмент контроля в различных социальных группах, что может приводить к стигматизации определенных категорий населения.

Заключение

Проведенный контент-анализ понятия «ұят» в СМИ и социальных сетях показал, что это явление продолжает играть важную роль в казахстанском обществе как маркер социальных норм и моральных ожиданий. В традиционных медиа «ұят» преимущественно рассматривается в контексте соблюдения культурных и семейных ценностей, тогда как

в социальных сетях наблюдается расширение интерпретаций и усиление ироничного и критического отношения к понятию.

Одной из важных тенденций является то, что «ұят» все чаще используется в метафорическом и саркастическом ключе. Молодое поколение, активно участвующее в социальных сетях, переосмысливает традиционные установки: старые табу пересматриваются, появляются новые трактовки, где «ұят емес» (не стыдно) становится лозунгом свободы выбора и самовыражения. Вместе с тем сохраняется высокая эмоциональная значимость понятия в общественном дискурсе, особенно в вопросах, связанных с семьей, воспитанием детей и социальной ответственностью.

Анализ показал, что понятие «ұят» может служить как инструментом социальной консолидации, так и фактором давления на личность. Через освещение темы «ұят» СМИ и пользователи социальных сетей формируют представления о допустимом и неприемлемом поведении, останавливаясь на вопросах морали, национальной идентичности и социальной справедливости.

Исследование медийного пространства позволяет сделать вывод о динамичной эволюции понятия «ұят» в условиях современных коммуникационных реалий. Оно уже не ограничивается исключительно строгими нормами прошлого, но становится гибким символом борьбы между традицией и современностью.

Вклад авторов:

Артыкбаева Г.Т. – обзор литературы, проведение и анализ данных, интерпретация результатов.

Амитов С.А. – научное руководство, объяснение методологии, выбор концепции исследования, консультация и редактирование статьи в соответствии с требованиями журнала.

Список литературы

1. "Shame". Vocabulary.com Dictionary (2025), <https://www.vocabulary.com/dictionary/shame>
2. Ha, F. I. (1995). Shame in Asian and Western Cultures. *American Behavioral Scientist*, 38(8), p. 1114-1131. <https://doi.org/10.1177/0002764295038008007> (Original work published 1995)
3. Kinston, W. (1983). A theoretical context for shame. *The International journal of psycho-analysis*. 64 (Pt 2). 213-26 – с. 214-215.
4. Mischke, W. (2015). The Global Gospel: Achieving missional impact in our multicultural world. *Mission One*. – 354 p. – p. 163-164
5. Norberg, C. (2012). Male and female shame : a corpus-based study of emotion. *Corpora*, 7(2), p. 159-185. <https://doi.org/10.3366/cor.2012.0025>
6. Shefer, T., & Munt, S. R. (2019). A feminist politics of shame: Shame and its contested possibilities. *Feminism & Psychology*, 29(2), p. 145-156. <https://doi.org/10.1177/0959353519839755> (Original work published 2019)
7. Sznycer, D. et al. (2018) Cross-cultural invariances in the architecture of shame, *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 115 (39). p. 9702-9707, <https://doi.org/10.1073/pnas.1805016115>.
8. Гиздатов, Г.Г. (2019) Дискурс идентичности в медийном пространстве современного Казахстана / Г. Г. Гиздатов // Политическая лингвистика. – №1(73). – С. 127-133.

9. Голоса феминизма в Центральной Азии. Сборник эссе. (2020) – Алматы: Представительство Фонда Розы Люксембург в Центральной Азии. – 140 с.

10. Камбекова А. Феномен «Уят» в постколониальной перспективе. (2019). <https://feminita.kz/2019/09/uyat-postcolony/>

11. Словарь русского языка: В 4-х т. (1999) / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. А.П. Евгеньевой. – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы.

12. Юнисов Е.А., Турсынбаева А.О., Сагатов Ш.Б. (2022). Қазақ мәтіндеріндегі «ұят» ұғымының өрнектелуі // Вестник Карагандинского университета им. Е.А.Букетова. Серия «История. Философия». – № 2(106) – с. 336.

Артыкбаева Г.Т.^{*1}, Амитов С.А.²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕДИА-КЕҢІСТІКТЕГІ «ҰЯТ» САНАТЫНЫҢ КОНТЕНТ-ТАЛДАУЫ (ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ АСПЕКТ)

Аңдатпа. Мақала қазақстандық медиа кеңістіктегі «ұят» ұғымын контент-талдауға арналған. Зерттеу дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарын да, әлеуметтік желілерді де қамтиды, «ұят» әлеуметтік бақылау құралы ретінде, әсіресе әйелдер мен жастарға қатысты қалай жұмыс істейтінін көрсетеді. Жүргізілген талдау негізгі тақырыптық бағыттарды гендерлік нормалармен байланысты, жастардың наразылығы мен қалжыңдарын, діни көзқарастарды, терминді қолданудың оң тәжірибелерін және т.б. анықтады. Дәстүрлі және заманауи құндылықтардың қақтығысы орын алатын цифрлық орта жағдайында «ұят» мағынасын өзгертуге ерекше назар аударылды. Онлайн мониторинг құралдарын пайдалану талқылаудың қамтылуы бойынша, түрі мен динамикасы бойынша сандық және сапалық деректерді алуға мүмкіндік берді.

Сондай-ақ, ұят құбылысын халықаралық зерттеулермен салыстыру жүргізілді, бұл қазақстандық контекстің әмбебап ерекшеліктерін де, бірегей ерекшеліктерін де анықтауға мүмкіндік берді. Мақала әлеуметтік жаңғырту процесінде моральдық тұжырымдамалардың қалай бейімделетінін немесе қабылданбайтынын көрсете отырып, Қазақстанның қазіргі заманғы бірегейлігін түсінуге үлес қосады.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы «ұят», «стыд» және «shame» сияқты құбылыстарды қазақстандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде талдау және салыстыру болып табылады, бұл «ұят» зерттеулерін әлемдік ғылыми қоғамдастыққа біріктіруге және шетелдік зерттеулерді қазақстандық шындыққа бейімдеуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы контент-талдау негізінде алынған сандық және сапалық деректермен анықталады, онда ескертулердің мәнмәтіні мен кілті, әлеуметтік желілер мен БАҚ-тағы болжамды қамту саны, мазмұны және т. б. көрсетілген.

Негізгі ұғымдар: «ұят», контент-талдау, сілтемелер түрі, әлеуметтік желілер, БАҚ

Artykbaeva G.T.*¹, Amitov S.A.²

¹*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

²*Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan*

CONTENT ANALYSIS OF THE CATEGORY «UYAT» IN THE KAZAKH MEDIA SPACE (SOCIOLOGICAL ASPECT)

Abstract. The article is devoted to the content analysis of the concept of «uyat» in the Kazakh media space. The study covers both traditional media and social networks, demonstrating how «uyat» functions as an instrument of social control, especially in relation to women and youth. The analysis revealed the main thematic areas related to gender norms, youth protest and humor, religious attitudes, positive practices of using the term, etc. Particular attention is paid to the transformation of the meaning of «uyat» in the digital environment, where traditional and modern values clash. The use of online monitoring tools made it possible to obtain quantitative and qualitative data on the scope, tone, and dynamics of discussions.

A comparison with international studies of the phenomenon of shame was also made, which allowed us to identify both universal features and unique characteristics of the Kazakhstani context. The article contributes to the understanding of the modern identity of Kazakhstan, demonstrating how moral concepts are adapted or rejected in the process of social modernization.

The theoretical significance of the study lies in the analysis and comparison of the works of Kazakhstani and foreign researchers of such phenomena as «uyat», «стыд» and «shame», which allows us to integrate «uyat» research into the global scientific community and adapt foreign research to Kazakhstani realities.

The practical significance of the study is determined by the quantitative and qualitative data obtained on the basis of content analysis, which identifies the contexts and tonality of mentions, the number of expected coverages in social networks and media, the content, etc.

Keywords: «uyat», content analysis, tonality of mentions, social networks, media

References

1. "Shame". Vocabulary.com Dictionary, <https://www.vocabulary.com/dictionary/shame>
2. Altynaj Kambekova (2019) Fenomen «Uyat» v postkolonial'noj perspektive. <https://feminita.kz/2019/09/uyat-postcolony/>
3. Gizdatov, G. G. (2019) Diskurs identichnosti v medijnom prostranstve sovremennogo Kazahstana / G. G. Gizdatov // Politicheskaya lingvistika. – №1(73). – p. 127-133
4. Golosa feminizma v Central'noj Azii. Sbornik esse (2020) – Almaty: Predstavitel'stvo Fonda Rozy Lyuksemburg v Central'noj Azii. – 140 p.
5. Ha, F. I. (1995). Shame in Asian and Western Cultures. American Behavioral Scientist, 38(8), p. 1114-1131. <https://doi.org/10.1177/0002764295038008007> (Original work published 1995)
6. Kinston, W. (1983). A theoretical context for shame. The International journal of psycho-analysis. 64 (Pt 2). 213-26, p. 214-215
7. Mischke, W. (2015). The Global Gospel: Achieving missional impact in our multicultural world. Mission One. – 354 p. – p. 163-164
8. Norberg, C. (2012). Male and female shame : a corpus-based study of emotion. Corpora, 7(2), p. 159–185. <https://doi.org/10.3366/cor.2012.0025>

9. Shefer, T., & Munt, S. R. (2019). A feminist politics of shame: Shame and its contested possibilities. *Feminism & Psychology*, 29(2), p. 145-156. <https://doi.org/10.1177/0959353519839755> (Original work published 2019)

10. Slovar' russkogo yazyka: V 4-h t. (1999) / RAN, In-t lingvistich. issledovaniy; Pod red. A. P. Evgen'evoy. – 4-e izd., ster. – M.: Rus. yaz.; Poligrafresursy

11. Sznycer D., et al. (2018) Cross-cultural invariances in the architecture of shame, *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 115 (39). p. 9702-9707, <https://doi.org/10.1073/pnas.1805016115>.

12. Yunisov E.A., Tursynbaeva A.O., Sagatova Sh.B. (2022). Қазақ мәтіндеріндегі «ұят» ұғымның өрнектелуі // *Vestnik Karagandinskogo universiteta im. E.A.Buketova. Seriya «Istoriya. Filosofiya»*. -- № 2(106) – p. 336

Сведения об авторах

Артыкбаева Гүлжан Турусбекқызы – автор для корреспонденции, докторант кафедры социологии и социальной работы Казахского национального университета имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Амитов Сұлтанқожа Абдукадырович – кандидат социологических наук, ассоциированный профессор кафедры Общественно-гуманитарных дисциплин Казахского национального женского педагогического университета, Алматы, Казахстан

Авторлар туралы мәліметтер

Артықбаева Гүлжан Тұрысбекқызы – хат-хабар авторы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты, Алматы, Қазақстан

Амитов Сұлтанқожа Әбдіқадырұлы – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті, қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Алматы, Қазақстан

Information about the authors

Artykbaeva Gulzhan Turuspekkyzy – corresponding author, PhD student, Department of Sociology and Social Work, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Amitov Sultankozha Abdukadyrovich – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Department of Social and Humanitarian Discipline, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

МРНТИ 04.51.31

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-23-38>

Научная статья

ПРИОРИТЕТНЫЕ ВЫЗОВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА, ВЗАИМОСВЯЗИ ПРОБЛЕМ И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ

Джаманбалаева Ш.Е.¹, Садвокасова А.К.¹, Аманжолова А.Т.*²

¹Институт философии, политологии и религиоведения, Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

(E-mail: a.aitzhamal@gmail.com)

Аннотация. В условиях стремительного распространения цифровых технологий Казахстан сталкивается с комплексом приоритетных вызовов, требующих системного анализа и стратегических решений. Целью исследования является выявление ключевых проблем цифровой трансформации в стране и определение взаимосвязей между ними. В работе использован качественный подход, основанный на экспертных интервью и контент-анализе их ответов. В опросе приняли участие 102 эксперта, представляющие государственный и частный секторы, академическую среду и медиасферу, а всего было проанализировано 214 экспертных высказываний. Результаты показали, что наибольшую значимость имеют проблемы кибербезопасности и защиты персональных данных, низкий уровень цифровой грамотности, неравномерный доступ к цифровой инфраструктуре, недостаточная цифровизация государственных органов, а также несовершенство нормативно-правовой базы. Установлено, что данные проблемы образуют взаимосвязанную систему, затрудняющую цифровую трансформацию и ограничивающую её устойчивость. Сделан вывод о необходимости комплексного подхода, сочетающего развитие инфраструктуры, повышение квалификации кадров, совершенствование законодательства и усиление мер по обеспечению цифровой безопасности. Определены перспективы дальнейших исследований, связанные с изучением эффективности регуляторных механизмов, влияния цифрового неравенства и формированием культуры кибербезопасности.

Ключевые слова: цифровая трансформация, кибербезопасность, цифровая грамотность, инфраструктура цифровизации, нормативно-правовое регулирование.

Введение

Ускоряющаяся цифровая трансформация всё более отчётливо проявляется как фактор экономического роста, повышения эффективности публичного управления и модер-

низации социальной инфраструктуры. Для Казахстана цифровизация выступает не только технологическим трендом, но и стратегическим инструментом укрепления конкурентоспособности и снижения транзакционных издержек доступа к общественным благам, что последовательно фиксируется в международных обзорах цифрового развития. При этом позитивные стартовые условия (высокий уровень подключенности населения и домохозяйств, распространённость цифровых финансовых практик, институциональный прогресс электронного правительства) сосуществуют с ограничителями, обусловленными качеством нормативного регулирования, состоянием инфраструктуры, уровнем цифровой грамотности и зрелостью механизмов кибербезопасности (OECD, 2020; ITU, 2024). Следовательно, целостная оценка цифровой повестки требует наряду с фиксацией отдельных достижений, глубокого анализа системных взаимосвязей между ключевыми компонентами экосистемы. Однако на этом фоне выявляется **исследовательский пробел**. При наличии общепринятых международных рамок и национальных стратегий эмпирически в научной литературе недостаточно описано, каким образом приоритетные проблемы цифровизации в Казахстане соотносятся между собой и какие «узловые» элементы определяют устойчивость всей системы. В большинстве работ доминируют либо описательные рейтинги барьеров, либо концептуальные модели без их сопоставления с данными локального контекста; комплексные попытки объединить ранжирование проблем, качественную интерпретацию экспертных суждений и верификацию через глобальные модели остаются редкими. В настоящей статье представлена попытка восполнить указанный пробел. Опираясь на результаты экспертного опроса, выявлены приоритетные проблемные сферы цифровой трансформации; реконструируются их взаимосвязи и выделяются системные «узлы»; формируются согласованные стратегические направления, соотносимые с подтверждёнными международными практиками и метриками мониторинга. Данные шаги направлены на переход от перечня разрозненных барьеров к аналитической конструкции, учитывающей комплиментарность институциональных и технологических вмешательств. Предлагаемый подход сочетает эмпирическую базу экспертных суждений с аналитическим каркасом, разработанным в глобальной литературе, что позволяет перейти от описательной фиксации барьеров к системно обоснованным рекомендациям для государственной и корпоративной политики.

Понятие цифровой трансформации в современных исследованиях выходит далеко за рамки традиционного восприятия как совокупности отдельных ИКТ-проектов. В работах Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) цифровая трансформация рассматривается как согласованное изменение институтов, управленческих процессов и сервисов, направленное на повышение эффективности и создание публичной ценности. Для анализа таких процессов ОЭСР предлагает комплексную рамку «Digital Government Policy Framework», выделяющую ключевые компоненты зрелости цифрового государства: цифровизацию по умолчанию, управление на основе данных, платформенный подход, открытость данных, ориентацию на пользователя и проактивность предоставления услуг (OECD, 2020). Схожие подходы реализуются в методологиях ООН, где в рамках E-Government Development Index (EGDI) оценивается качество онлайн-сервисов, состояние инфраструктуры и человеческий капитал, а в индексе E-Participation – механизмы цифрового участия граждан (United Nations, 2024).

Системный подход к оценке зрелости цифровизации дополняется измерением уровня кибербезопасности через индекс Global Cybersecurity Index (GCI), который охватывает правовые, технические, организационные аспекты, а также развитие кадрового потенциала и международное сотрудничество (ITU, 2024). В дополнение к указанным рамкам Network Readiness Index (NRI) соединяет показатели по технологической инфраструктуре, человеческому капиталу, управленческим условиям и достигнутым эффектам, тем самым позволяя оценивать цифровизацию с позиций её фактического применения и пользы для общества (Portulans Institute, 2023). Перечисленные подходы и индексы образуют целостную систему координат, позволяющую ориентироваться в многообразии цифровых процессов и структурировать оценку приоритетных проблем.

В казахстанских исследованиях цифровой трансформации преобладает отраслевой подход, позволяющий более конкретно фиксировать проблематику на уровне отдельных сфер и подсистем. Так, исследования в области школьного образования показывают различия цифрового доступа и навыков между городскими и сельскими школами, выявляя прямую связь качества подключения и цифровых компетенций педагогов с результатами дистанционного обучения (Amirova et al., 2022). В сфере высшего образования акцент делается на неоднородности организационной зрелости вузов и различиях в возможностях масштабирования успешных цифровых практик (Dzhanegizova, 2024). Исследования публичного управления подчёркивают необходимость создания «публичной ценности» цифровых реформ и важность пользовательского опыта как индикатора их результативности (Abil et al., 2023). Правовые аспекты цифровизации в казахстанских работах чаще всего рассматриваются через призму защиты персональных данных, сопоставления национального законодательства с международными стандартами, что подчёркивает необходимость совершенствования процедур согласия, трансграничной передачи данных и ответственности за нарушения (Akhmetova et al., 2024). Вопросы кибербезопасности и защиты цифровой инфраструктуры также регулярно поднимаются в прикладных исследованиях на примере университетских сетей, выявляющих типовые уязвимости и практики реагирования (Bolatbek et al., 2024). Наконец, оценки цифровой готовности казахстанских предприятий фиксируют региональные и отраслевые различия, дефицит необходимых цифровых компетенций и организационных условий как барьеров на пути цифровой трансформации (Yeraliyeva et al., 2023). Несмотря на глубину и практическую значимость этих исследований, они преимущественно остаются ограничены отдельными подсистемами, не предлагая комплексной межотраслевой картины.

Особое место в исследовании цифровизации занимает использование экспертных опросов как метода быстрого выявления приоритетных проблем и рисков, особенно в условиях недостаточной статистики и неопределённости цифровой повестки. Такие экспертные анкеты регулярно используются крупными международными организациями, например, Всемирным экономическим форумом в отчётах о глобальных рисках и киберустойчивости организаций (World Economic Forum, 2024; World Economic Forum, 2025). Также экспертные опросники интегрированы в официальные индексы цифровизации Global Cybersecurity Index, E-Government Survey (через Member State Questionnaire) и GovTech Maturity Index Всемирного банка (ITU, 2024; United Nations, 2024; World Bank, 2023).

В Казахстане экспертные опросы активно применяются как в академических исследованиях цифрового управления, так и в практических региональных инициативах UNDP и Astana Civil Service Hub по оценке потребностей и приоритетов цифровой трансформации государственных структур (Yeraliyeva et al., 2023; UNDP Kazakhstan and Astana Civil Service Hub, 2025). В подобных исследованиях открытые ответы экспертов обычно систематизируются через тематическое кодирование, где исходными категориями выступают признанные международные рамки (OECD, UN EGDI, ITU GCI, NRI), а дополнительно возникающие темы учитываются в процессе индуктивного анализа. Частотный подсчёт упоминаний используется для описательного ранжирования и определения приоритетов, а иллюстративные цитаты выбираются на основе критериев репрезентативности и аналитической насыщенности. При этом экспертные опросы не претендуют на репрезентативность, а служат инструментом первичного картирования проблемного поля и уточнения управленческих ориентиров. Таким образом, представленная в обзоре литература формирует понятийный каркас и аналитические ориентиры исследования и непосредственно задаёт логику и обоснованность выбранного методологического подхода.

Материалы и методы исследования

Основной задачей данного исследования был сбор и анализ экспертных оценок по ключевым проблемам цифровизации в Казахстане, а также выявление наиболее значимых направлений, требующих первоочередного внимания государства и общества в контексте цифровой трансформации. Для решения поставленной задачи был использован метод экспертного интервью с открытым вопросом, предполагающим получение аргументированных и непредзаданных ответов. Исследование проводилось посредством полуструктурированных интервью по телефону (включая VoIP-интервью) с использованием предварительно разработанного и запрограммированного вопросника в системе Survey To Go. В рамках более широкой анкеты, состоявшей из нескольких тематических блоков, для данного анализа был выделен один открытый вопрос, формулировка которого звучала следующим образом: «Назовите ключевые проблемные сферы и наиболее актуальные задачи, которые требуют первоочередного внимания государства и общества в связи с процессом цифровизации в Казахстане». Таким образом, именно ответы на этот вопрос стали единственной базой анализа, представленного в данной статье.

Выборка исследования состояла из 102 экспертов, профессиональная деятельность которых была непосредственно связана с цифровой трансформацией или отдельными аспектами этого процесса. Участники были отобраны по принципу целевой выборки (purposeful sampling), обеспечивающей качественную экспертную информацию и охват различных профессиональных сфер. В выборку вошли три основные целевые группы: представители государственного и частного секторов (руководители, IT-специалисты и сотрудники организаций и исполнительных органов); представители академического сообщества (учёные и преподаватели в области информационных технологий и социальных дисциплин); представители медиасферы (журналисты, блогеры и SMM-менеджеры). Основная задача выборки состояла не в количественной репрезентации

генеральной совокупности, а в качественном выявлении и аргументации экспертами приоритетных проблем и задач.

Сбор данных и первичная обработка результатов были осуществлены специализированным исследовательским агентством ТОО «BRIF Research Group» по заказу Института философии, политологии и религиоведения в период с 25 июня по 25 июля 2024 года. Агентство не участвовало в разработке концептуальной рамки, инструмента анализа и не влияло на научную интерпретацию данных, которая проводилась исключительно авторами данной статьи.

Все методы исследования и используемый инструментарий прошли процедуру согласования в Комитете по этике Института философии, политологии и религиоведения. Экспертный опрос и последующая обработка данных были одобрены на предмет соответствия международным стандартам исследования в области социальных наук и требованиям национального законодательства Республики Казахстан. Участники исследования были заранее информированы о целях и задачах проекта, гарантиях конфиденциальности и использования полученной информации исключительно в научных целях. Их участие было добровольным, с правом отказаться на любом этапе.

Представленные выводы исследования не претендуют на статистическую генерализацию и отражают качественные характеристики экспертного восприятия приоритетов и проблем цифровой трансформации в Казахстане на середину 2024 года.

Результаты и их обсуждение

Контент-анализ 214 открытых экспертных высказываний позволил зафиксировать ключевые проблемные направления цифровой трансформации в Казахстане и оценить их значимость с точки зрения профессионального сообщества. Среди выявленных проблем пяти тематических направлений выделяются наиболее отчетливо: кибербезопасность и защита персональных данных, цифровая грамотность населения, равный доступ к цифровой инфраструктуре, внедрение цифровых технологий в государственные органы, а также нормативно-правовая база, недостаточно адаптированная для цифровых преобразований. Наряду с этими приоритетными направлениями эксперты отметили ещё ряд значимых аспектов, включая проблемы внедрения цифровых решений в конкретные общественные и экономические сферы (образование, здравоохранение, бизнес), угрозы от негативного цифрового контента, дефицит квалифицированных ИТ-специалистов, инфраструктурные ограничения, риски тотального контроля со стороны государства, недостаточную конкуренцию на цифровом рынке и потенциальные социальные последствия автоматизации труда (см. Таблицу 1).

Таблица 1 – Приоритетные проблемы цифровой трансформации по результатам экспертного опроса (n=214)

№	Проблема	Количество высказываний	%
1.	Кибербезопасность, защита данных, утечка персональных данных, мошенничество в интернете	60	28%

2.	Обучение цифровой грамотности в целом и отдельных групп населения (пожилых, детей, молодежь, чиновников и т.д.)	30	14%
3.	Равный доступ к интернету, к возможностям цифровизации	25	12%
4.	Работа над улучшением цифровизации в госорганах, у чиновников	25	12%
5.	Неготовность, несовершенство законодательства РК для развития цифровизации	16	8%
6.	Внедрение цифровизации в различные сферы (образование, здравоохранение, судебная система, бизнес и др.)	13	6%
7.	Защита молодежи (и другого населения) от вредного влияния цифровизации (негатив, порнография, призывы к насилию, распространение наркотиков, снижение нравственности и т.п.)	12	5%
8.	Недостаточное число IT-специалистов, недостаточная квалификация существующих кадров	10	5%
9.	Инфраструктурные проблемы цифровизации (скорость интернета, сервера, проблемы с оборудованием и т.п.)	10	5%
10.	Риски тотального контроля государства или других стран, страх «большого брата»	6	2%
11.	Рынок цифровизации, конкуренция и роль государства	5	2%
12.	Цифровизация для замены человеческого труда, снижения человеческого фактора	2	1%
	ИТОГО	214	100%

Приведённые экспертные оценки демонстрируют разнообразие взглядов и профессиональных приоритетов. Проинтерпретируем ниже каждое из выделенных проблемных направлений с опорой на характерные и типичные высказывания экспертов.

Согласно экспертным мнениям, вопросы защиты персональных данных и обеспечения кибербезопасности рассматриваются в качестве одной из самых приоритетных задач в контексте цифровизации в Казахстане. Эксперты отмечают значительные пробелы в области контроля и регулирования использования личных данных, что порождает угрозы мошенничества и снижает доверие граждан к цифровым сервисам. Они подчеркивают, что текущая ситуация характеризуется отсутствием эффективного контроля за защитой персональных данных, что наглядно выражено в следующем высказывании: «Открылись данные о населении, угрозы мошенничества, нет контроля защиты личных данных».

Проблема недостаточной защиты персональных данных также связана с восприятием цифровых услуг населением, поскольку боязнь утечек и возможных последствий негативно сказывается на общей готовности людей пользоваться цифровыми технологиями: «Надо обеспечить высокий уровень защиты персональных данных, так как страх людей перед потерей этих данных дискредитирует цифровизацию».

Дополнительно эксперты указывают на необходимость комплексного подхода к регулированию цифровой среды, акцентируя не только защиту данных, но и защиту цифровых прав и имущества пользователей:

«Обеспечить защиту прав и цифрового имущества, личного профиля и данных в цифровой среде». Особое внимание также уделяется законодательному аспекту кибербезопасности: эксперты считают, что необходимо усилить нормативную базу и чётко определить ответственность организаций, которые работают с персональными данными: «Необходимо усилить кибербезопасность персональных данных граждан, на законодательном уровне определить степень ответственности лиц, которым люди доверяют свои персональные данные». Как мы видим, с точки зрения экспертов, вопросы кибербезопасности и защиты данных являются не только технической, но прежде всего институционально-правовой задачей, без решения которой дальнейшее успешное развитие цифровой среды в стране окажется под угрозой.

Эксперты понимают цифровую грамотность шире, чем просто техническое владение цифровыми сервисами. В своих оценках они включают также навыки критического мышления, медиаграмотность и основы безопасного поведения в цифровой среде. Недостаточный уровень таких компетенций серьёзно препятствует полноценному и эффективному использованию цифровых технологий разными социальными группами, включая пожилых людей, молодёжь, детей и государственных служащих.

Одним из важных аспектов проблемы, по мнению экспертов, является межпоколенческий обмен цифровыми навыками. Подчёркивается необходимость совместного обучения, при котором молодое поколение оказывает помощь пожилым людям в освоении цифровых технологий, а старшее поколение, со своей стороны, помогает молодёжи развивать системное мышление и способность принимать продуманные решения: «Поколения должны помочь друг другу. Дети и подростки должны помочь «динозаврам» (старшему поколению) хорошо овладеть цифровыми технологиями и инструментами, а старшим надо позаботиться, чтобы у подростков и молодёжи сформировалось системное мышление и способность принимать продуманные решения»; «Решить проблемы с цифровой грамотностью населения в регионах, пожилых людей».

Особое внимание эксперты уделяют повышению цифровых компетенций сотрудников местных исполнительных органов. Именно от уровня подготовки госслужащих зависит качество и надёжность цифровых государственных услуг: «Усилить цифровые навыки местных исполнительных органов»; «Несоответствие образовательных программ и реальных потребностей в развитии IT-технологий в РК». Кроме того, эксперты указывают на прямую связь между уровнем цифровой грамотности и кадровым обеспечением цифровой трансформации. Они считают, что формирование достаточного количества квалифицированных кадров – одна из ключевых задач, без решения которой реализация многих цифровых инициатив становится затруднительной: «Необходимо решить вопрос с недостатком квалифицированных кадров».

Наконец, подчёркивается важность системного обучения медиаграмотности и навыкам кибербезопасности. Такое обучение, по мнению экспертов, следует начинать уже в школах и последовательно продолжать на всех уровнях образования, вплоть до университетского: «Необходимо обучение медиаграмотности, критическому мышлению, базовым правилам кибербезопасности при поддержке государства, начиная со школы, с вуза». Повышение цифровой грамотности является задачей комплексного характера и требует последовательной системной работы. Серьёзный подход государства и общества

к решению обозначенных проблем становится необходимым условием успешной цифровизации в Казахстане.

Данная проблема рассматривается экспертами как существенное препятствие на пути успешной цифровой трансформации в Казахстане. Особое внимание уделяется разнице между городскими и сельскими регионами. Характеризуя эту проблему, эксперты подчёркивают её социальное измерение и возможные последствия цифрового разрыва. С одной стороны, доступность интернета рассматривается как важнейший инструмент преодоления социального неравенства; с другой – отсутствие подключения может его усугубить: «Неравный доступ к Интернету, особенно в селах. Молодое поколение в селах страдает. Интернет может стать триггером неравенства или, наоборот, социальным лифтом».

Также подчёркивается, что неравномерное покрытие интернетом связано не только с техническими аспектами, но и с социальной инфраструктурой и возможностью получать публичные услуги дистанционно: «Не все регионы охвачены Интернетом. Это связано и с социальной сферой, чтобы все могли получать доступ к услугам через Интернет». Особое значение интернет-подключению придаётся в контексте кризисных ситуаций, когда доступность связи и онлайн-сервисов может существенно облегчить последствия различных чрезвычайных обстоятельств: «Доступность Интернета может облегчить последствия катастроф». Дополнительным, но значимым аспектом является языковая доступность цифровых сервисов, в частности, необходимость полноценного предоставления услуг на казахском языке. По мнению экспертов, языковая локализация имеет прямое влияние на использование цифровых возможностей разными группами населения.

Несмотря на то, что цифровизация воспринимается экспертами как мощный инструмент снижения бюрократических барьеров и повышения прозрачности государственных услуг, её текущая реализация сталкивается с серьёзными трудностями. Прежде всего, это связано с низким уровнем цифровых навыков у сотрудников госорганов, а также с недостаточной надёжностью и удобством цифровых платформ. Так, эксперты особо акцентируют необходимость предварительной формализации административных процессов перед их переводом в цифровую среду, подчёркивая, что успешная цифровизация должна начинаться именно с упорядочения процедур и лишь затем осуществляться их цифровая автоматизация: «Нужны четко формализованные процессы, а потом их оцифровать». Дополнительно выделяется потребность в расширении спектра услуг, доступных через портал электронного правительства (e-gov), что напрямую связано с удобством и оперативностью получения госуслуг гражданами: «Надо увеличить число госуслуг, получаемых через e-gov». При этом эксперты констатируют многочисленные технические проблемы и недостатки в работе самого портала e-gov, что существенно снижает его эффективность и удобство для пользователей: «Есть проблемы с госуслугами, портал часто недоступен, интерфейс неклиенториентирован. Проблемы с авто и спецЦОНами, туда трудно попасть, онлайн-запись открыта не всегда, и там длинные очереди». «Портал электронного правительства e-gov работает некорректно, очень трудно пройти верификацию, а e-gov – это лицо цифровизации государства».

Кроме технической стороны вопроса, эксперты обращают внимание на отсутствие стратегического видения цифровой трансформации со стороны государства. По их

мнению, внедрение цифровых технологий в госуправлении происходит активно, однако не всегда сопровождается ясным пониманием целей и конечных задач: «Необходимо формирование стратегического видения государства процесса цифровизации. Внедрение цифры идет очень активно, но нет понимания целей и задач». Ещё одним важным аспектом эксперты называют недостаточный уровень цифровых компетенций сотрудников исполнительных органов власти. Указывается, что при значительном количестве цифровых инициатив их реальная эффективность ограничивается именно компетенциями и готовностью чиновников применять эти технологии: «Исполнительные органы должны уметь работать с цифровыми технологиями, а то у нас внедрено много всего, а результата нет». Подчеркивается значимость цифровизации для повышения прозрачности государственных закупок, тендеров и работы судебной системы. Эксперты считают, что переход на цифровые платформы может обеспечить большую открытость, если будет сопровождаться реальным управленческим контролем: «Цифровизация должна обеспечить прозрачность проводимых госзакупок и тендеров, обеспечить прозрачность работы судебной системы, судебного кабинета». В целом эксперты приходят к выводу, что успешная цифровизация государственного управления требует комплексных мер, включающих обязательное обучение цифровым навыкам чиновников, улучшение технического состояния и клиентского опыта цифровых платформ, а также формирование ясной и последовательной стратегии цифровых преобразований.

По оценке экспертов, законодательное обеспечение цифровизации в Казахстане заметно отстаёт от текущих потребностей и темпов цифровых изменений. Это несовершенство нормативной базы воспринимается экспертами не просто как технический недостаток, а как существенный барьер, тормозящий процессы цифровизации и требующий глубокого пересмотра и усиления нормативных рамок. Эксперты указывают на неопределённость и слабую проработанность нормативно-правовых аспектов в области гражданских прав в цифровой среде, подчёркивая необходимость срочных изменений: «Непонятно с гражданскими правами в области цифровых технологий, надо усилить». Подчеркивается необходимость целенаправленной и системной работы по улучшению законодательства, регулирующего цифровые процессы, чтобы устранить существующие пробелы и обеспечить соответствие правовой базы вызовам цифровой эпохи. Кроме разработки и обновления законодательства, необходимо обеспечить эффективность его применения. Без соблюдения и обеспечения исполнения норм даже самое прогрессивное законодательство не принесёт ожидаемого результата: «Надо повысить эффективность законодательства в этой сфере и обеспечить его соблюдение».

Выше были рассмотрены ключевые проблемные направления, получившие наибольшую степень выраженности в экспертных оценках (проблемы № 1–5). Однако для полноты анализа необходимо рассмотреть также и менее часто упоминаемые проблемы (№ 6–12). Несмотря на их относительно меньшую представленность в ответах, они содержательно дополняют общую картину и позволяют увидеть цифровизацию как системный процесс, включающий более широкий спектр социальных, экономических и этических аспектов. Далее приводится детальная интерпретация этих менее выраженных, но тем не менее важных проблем с указанием конкретных экспертных высказываний.

Так, эксперты подчёркивают необходимость более активного распространения цифровизации в образование, здравоохранение, судебную систему и бизнес. Основной аргумент связан с недостаточным охватом сфер, критически важных для общества: «Нужно создание междисциплинарных связей в образовании, на стыке цифровых и нецифровых специальностей». «Нужна цифровизация юридической сферы: и законодательной, и адвокатской».

Эксперты выражают озабоченность ростом негативного контента, кибербуллинга и рисков для психического и нравственного здоровья молодёжи. Они подчёркивают необходимость воспитания критического мышления и контроля за контентом в интернете: «Нужно обеспечить баланс между системным понятийным мышлением и „клиповым“ сознанием, формируемым цифровой средой»; «Интернет надо мониторить на тему межнациональных отношений и пресекать разжигание вражды»; «Нужен контроль распространения наркотиков через соцсети».

Отмечается острый дефицит кадров в сфере цифровых технологий, подчёркивается необходимость развития профильного образования и подготовки специалистов: «Повышать рынок специалистов. Мало вузов, готовящих цифровые кадры»; «Недостаток квалифицированных специалистов в цифровизации и кибербезопасности».

Как критические препятствия оцениваются недостатки инфраструктуры, низкая скорость интернета, недостаток серверных мощностей и сбои в работе цифровых сервисов экспертами: «Наблюдаются сложности с серверами, их мощности не развиваются».

Эксперты отмечают риски чрезмерного контроля со стороны государства и других организаций, указывая на необходимость прозрачного регулирования и защиты приватности граждан: «Следует отметить проблему „старшего брата“, слежка, нарушение приватности»; «Государство не должно манипулировать общественным мнением через интернет».

Эксперты считают важным обеспечить конкурентную среду на рынке цифровых услуг и снизить чрезмерное влияние государства: «Высокая доля государства в экономике препятствует развитию конкуренции»; «Нужны прозрачные механизмы финансирования цифровых структур». Отдельные эксперты считают необходимым ускорить автоматизацию там, где человеческий труд оказывается неэффективным или избыточным: «Требуются новые технологии для замены человеческого труда»; «Ненужный человеческий фактор, нужна замена цифровизацией».

Заключение

Исследование подчёркивает необходимость системного подхода к цифровой трансформации в Казахстане. Устойчивость цифровых преобразований обеспечивается только при условии одновременного развития всех ключевых направлений: нормативного регулирования, инфраструктуры, цифровых навыков, кибербезопасности и кадрового потенциала.

Недостаточная гибкость законодательства, особенно в области защиты персональных данных и реагирования на цифровые инциденты, негативно влияет на темпы внедрения новых технологий и доверие пользователей. В этой связи рекомендуется оперативно обновлять нормативную базу и внедрять механизмы «регуляторных песочниц», позволяющие безопасно тестировать инновации.

Инфраструктурные барьеры и неравномерный доступ к цифровым ресурсам усугубляют социальное и экономическое неравенство. Целевые инвестиции, направленные на устранение цифрового разрыва в сельских и отдаленных регионах, а также мероприятия по вовлечению и образованию населения, должны стать приоритетами цифровой политики.

Повышение цифровой грамотности, включая медиаграмотность и навыки кибербезопасности, является критически важным фактором успеха цифровой трансформации. Рекомендуется интегрировать образовательные программы в школьные и вузовские стандарты, а также проводить регулярное обучение взрослого населения.

Комплексное развитие кибербезопасности – необходимое условие формирования доверия к цифровой среде. В этой области следует сочетать технические решения с организационными мерами и широкомасштабными просветительскими кампаниями для повышения общей культуры цифровой безопасности.

Дефицит квалифицированных кадров в области информационных технологий, аналитики данных и кибербезопасности существенно снижает эффективность цифровых преобразований. Для решения этой проблемы необходимо расширять образовательные программы, создавать условия для академической мобильности и стимулировать закрепление специалистов в стране.

Для реализации комплексного подхода важно сформировать четкую систему мониторинга и регулярного пересмотра стратегических приоритетов на основе анализа объективных данных и оценки реализованных мероприятий. Государственная политика должна ориентироваться на создание устойчивой и адаптивной цифровой экосистемы, способной обеспечить долгосрочные преимущества для общества и экономики Казахстана.

Выводы исследования коррелируют с позицией Главы государства. Касым-Жомарт Кемелевич Токаев на совещании по вопросам развития искусственного интеллекта в своем выступлении отметил, что сейчас в мире происходят значительные технологические изменения, связанные со стремительным развитием искусственного интеллекта. Основная цель Казахстана – стать цифровым хабом в Евразии. Для этого необходимо перейти к конкретным действиям. Важно системно подходить к каждому вопросу, принимать взвешенные решения и строго контролировать их реализацию. «Ранее я уже говорил об ускорении создания единой национальной цифровой экосистемы. Я поручал подготовить необходимую инфраструктуру, разработать законодательную базу и систему сбора данных, а также начать работу по внедрению искусственного интеллекта» (Казахстанская правда, 2025).

Глава государства считает, что искусственный интеллект должен стать движущей силой развития всех отраслей. По его мнению, ИИ – основа инновационного развития и цифровой независимости нашей страны (Казахстанская правда, 2025). Поэтому необходим «системный и прагматичный подход», и дальнейшие научные исследования в области цифровой трансформации могут быть направлены на изучение долгосрочных эффектов реализации комплексных стратегий цифровизации. Особый интерес представляют исследования эффективности механизмов «регуляторных песочниц» и их влияние на инновационную активность бизнеса. Важными также являются исследования, посвященные динамике цифрового неравенства и оценке влияния инфраструктурных инвестиций на социально-экономическое развитие регионов.

Перспективным направлением может стать изучение взаимосвязей между уровнями цифровой грамотности различных социальных групп и их вовлечённостью в цифровую экономику. Актуальным является исследование методик и подходов к формированию комплексной культуры кибербезопасности среди населения и организаций.

Отдельное внимание необходимо уделить кадровой политике в контексте цифровизации, в частности, выявлению эффективных мер по привлечению и удержанию квалифицированных специалистов. Эти исследования помогут разработать действенные рекомендации по формированию кадрового потенциала, способного обеспечить устойчивость и успешность цифровой трансформации Казахстана.

Информация о финансировании

Данное исследование финансировалось Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR28713047 – Искусственный интеллект и этика социальной справедливости: концептуальное осмысление возможностей и рисков в процессах модернизации общества в Казахстане).

Вклад авторов

Джаманбалаева Шолпан – разработала концептуальные основы исследования, определила научную проблему и участвовала в интерпретации результатов.

Садвокасова Айгуль – участвовала в разработке инструментария опроса, концептуальной рамки и инструмента анализа интерпретации данных, осуществила интерпретацию результатов.

Аманжолова Айтжамал – осуществила аналитическую обработку материалов, подготовила графики и таблицы, а также участвовала в написании и редактировании текста статьи.

Все авторы внесли равнозначный вклад в обсуждение результатов, формулирование выводов и одобрение окончательной версии статьи для публикации.

Список литературы

1. Abil, Y. and Bauyrzhankyzy, A. (2023) 'The creation of public value in the process of digital transformation of public administration in Kazakhstan', *Public Policy and Administration*, 22(4). doi:10.13165/VPA-23-22-4-04. Available at: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/7824> (Accessed: 18 August 2025).
2. Akhmetova, S., Tursynkulova, D. and Ibrayev, N. (2024) 'Rights and Powers of the Personal Data Protection Authority in Europe and Kazakhstan: Comparative Analysis and Recommendations', *ENU Bulletin. Law Series*, 148(3), pp. 201–214. doi:10.32523/2616-6844-2024-148-3-201-214. Available at: <https://bullaw.enu.kz/index.php/main/article/view/412> (Accessed: 18 August 2025).
3. Amirova, A., Nurumov, K., Kasa, R., Akhmetzhanova, A. and Kuzekova, A. (2022) 'The impact of the digital divide on synchronous online teaching in Kazakhstan during COVID-19 school closures', *Frontiers in Education*, 7, Article 1083651. doi:10.3389/educ.2022.1083651. Available at: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/educ.2022.1083651/full> (Accessed: 12 August 2025).
4. Bolatbek, M., Baispay, G., Mussiraliyeva, S. and Usmanova, A. (2024) 'A Framework for Detecting and Preventing Cybercrimes Using University Networks in Kazakhstan', *Radioelectronic and Computer*

Systems, (2), pp. 186–202. doi:10.32620/reks.2024.2.15. Available at: <https://nti.khai.edu/ojs/index.php/reks/article/view/reks.2024.2.15> (Accessed: 18 August 2025).

5. Dzhanegezova, A. (2024) 'Digital transformation of higher education in Kazakhstan: challenges and solutions', *Economic Annals-XXI*, 209(5–6), pp. 42–55. doi:10.21003/ea.V209-05. Available at: <https://ea21journal.world/index.php/ea-v209-05> (Accessed: 18 August 2025).

6. ITU (2024) Global Cybersecurity Index 2024. Geneva: International Telecommunication Union. Available at: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx> (Accessed: 10 August 2025).

7. OECD (2020) Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. Paris: OECD Publishing. Available at: <https://www.oecd.org/gov/digital-government/the-oecd-digital-government-policy-framework.pdf> (Accessed: 01 July 2025).

8. Portulans Institute (2023) Network Readiness Index 2023. Washington, DC: Portulans Institute. Available at: <https://networkreadinessindex.org> (Accessed: 18 August 2025).

9. UNDP Kazakhstan and Astana Civil Service Hub (2024–2026) Regional projects and materials on the digital state. Available at: <https://www.astanacivilservicehub.org/research/digital-transformation-needs-assessment> (Accessed: 18 August 2025).

10. United Nations (2024) UN E-Government Survey 2024. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs. Available at: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024> (Accessed: 05 June 2025).

11. World Bank (2023) GovTech Maturity Index 2023. Washington, DC: World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38674> (Accessed: 10 June 2025).

12. World Economic Forum (2024) The Global Risks Report 2024. Geneva: World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2024> (Accessed: 11 July 2025).

13. World Economic Forum (2025) Global Cybersecurity Outlook 2025. Geneva: World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/reports/global-cybersecurity-outlook-2025> (Accessed: 13 August 2025).

14. Yeraliyeva, A., Dauliyeva, G., Andabayeva, G. and Nurmanova, B. (2023) 'Effectiveness of public administration of the digital economy in Kazakhstan', *Problems and Perspectives in Management*, 21(3), pp. 125–137. doi:10.21511/ppm.21(3).2023.10. Available at: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-435/effectiveness-of-public-administration-of-the-digital-economy-in-kazakhstan> (Accessed: 07 June 2025).

15. Казахстанская правда (2025) Залог национальной независимости и движущая сила экономического роста. 12 августа, с. 1.

Джаманбалаева Ш.Е.¹, Садвокасова А.К.¹, Аманжолова А.Т.*²

¹Философия, саясаттану және дінтану институты, Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ БАСЫМ МІНДЕТТЕРІ: САРАПТАМАЛЫҚ БАҒАЛАУ, ПРОБЛЕМАЛАРДЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР

Аңдатпа. Цифрлық технологиялардың қарқынды таралуы жағдайында Қазақстан жүйелі талдауды және стратегиялық шешімдерді қажет ететін бірқатар басым міндеттердің алдында

түр. Зерттеудің мақсаты – елдегі цифрлық трансформацияның негізгі мәселелерін анықтау және олардың арасындағы байланыстарды анықтау. Жұмыста сарапшылардың сұхбаттары мен олардың жауаптарының мазмұнын талдауға негізделген сапалы әдіс қолданылады. Сауалнамаға мемлекеттік және жеке секторларды, академиялық ортаны және медиа саласын ұсынатын 102 сарапшы қатысты, барлығы 214 сараптамалық мәлімдеме талданды. Нәтижелер ең маңызды проблемалар киберқауіпсіздік пен жеке деректерді қорғау, цифрлық сауаттылықтың төмен деңгейі, цифрлық инфрақұрылымға біркелкі емес қолжетімділік, мемлекеттік органдарды цифрландырудың жеткіліксіздігі, сондай-ақ нормативтік-құқықтық базаның жетілдірілмегендігі екенін көрсетті. Бұл мәселелер цифрлық трансформацияны қиындатып, оның тұрақтылығын шектейтін өзара байланысты жүйені құрайтыны анықталды. Инфрақұрылымды дамытуды, біліктілікті арттыруды, заңнаманы жетілдіруді және цифрлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларын күшейтуді біріктіретін кешенді тәсілдің қажеттілігі туралы қорытынды жасалды. Реттеу тетіктерінің тиімділігін, цифрлық теңсіздіктің әсерін және киберқауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруды зерттеуге байланысты әрі қарайғы зерттеулердің перспективалары айқындалды.

Негізгі ұғымдар: цифрлық трансформация, киберқауіпсіздік, цифрлық сауаттылық, цифрландыру инфрақұрылымы, құқықтық реттеу

Jamanbalayeva Sh.E.¹, Sadvokasova A.K.¹, Amanzholova A.T.*²

¹*Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies, Almaty, Kazakhstan*

²*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

PRIORITY CHALLENGES OF DIGITALIZATION IN KAZAKHSTAN: EXPERT ASSESSMENT, INTERRELATIONS OF PROBLEMS AND STRATEGIC SOLUTIONS

Abstract. In the context of the rapid spread of digital technologies, Kazakhstan faces a set of priority challenges that require systemic analysis and strategic solutions. The purpose of the study is to identify the key problems of digital transformation in the country and determine the relationships between them. The work uses a qualitative approach based on expert interviews and content analysis of their responses. The survey involved 102 experts representing the public and private sectors, academia, and the media sphere, and a total of 214 expert statements were analyzed. The results showed that the most significant problems are cybersecurity and personal data protection, a low level of digital literacy, uneven access to digital infrastructure, insufficient digitalization of government agencies, as well as an imperfect regulatory framework. It was found that these problems form an interconnected system that complicates digital transformation and limits its sustainability. A conclusion was made about the need for an integrated approach combining infrastructure development, advanced training, improvement of legislation, and strengthening measures to ensure digital security. Prospects for further research related to the study of the effectiveness of regulatory mechanisms, the impact of digital inequality, and the formation of a cybersecurity culture are identified.

Keywords: digital transformation, cybersecurity, digital literacy, digitalization infrastructure, legal regulation

References

1. Abil, Y. and Bauyrzhankyzy, A. (2023) 'The creation of public value in the process of digital transformation of public administration in Kazakhstan', *Public Policy and Administration*, 22(4). doi:10.13165/VPA-23-22-4-04. Available at: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/7824> (Accessed: 18 August 2025).
2. Akhmetova, S., Tursynkulova, D. and Ibrayev, N. (2024) 'Rights and Powers of the Personal Data Protection Authority in Europe and Kazakhstan: Comparative Analysis and Recommendations', *ENU Bulletin. Law Series*, 148(3), pp. 201–214. doi:10.32523/2616-6844-2024-148-3-201-214. Available at: <https://bullaw.enu.kz/index.php/main/article/view/412> (Accessed: 18 August 2025).
3. Amirova, A., Nurumov, K., Kasa, R., Akhmetzhanova, A. and Kuzekova, A. (2022) 'The impact of the digital divide on synchronous online teaching in Kazakhstan during COVID-19 school closures', *Frontiers in Education*, 7, Article 1083651. doi:10.3389/educ.2022.1083651. Available at: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/educ.2022.1083651/full> (Accessed: 12 August 2025).
4. Bolatbek, M., Baispay, G., Mussiraliyeva, S. and Usmanova, A. (2024) 'A Framework for Detecting and Preventing Cybercrimes Using University Networks in Kazakhstan', *Radioelectronic and Computer Systems*, (2), pp. 186–202. doi:10.32620/reks.2024.2.15. Available at: <https://nti.khai.edu/ojs/index.php/reks/article/view/reks.2024.2.15> (Accessed: 18 August 2025).
5. Dzhanegezova, A. (2024) 'Digital transformation of higher education in Kazakhstan: challenges and solutions', *Economic Annals-XXI*, 209(5–6), pp. 42–55. doi:10.21003/ea.V209-05. Available at: <https://ea21journal.world/index.php/ea-v209-05> (Accessed: 18 August 2025).
6. ITU (2024) *Global Cybersecurity Index 2024*. Geneva: International Telecommunication Union. Available at: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Pages/global-cybersecurity-index.aspx> (Accessed: 10 August 2025).
7. *Kazhakhstanskaya Pravda* (2025) *Zalog natsional'noy nezavisimosti i dvizhushchaya sila ekonomicheskogo rosta*. 12 August, p. 1.
8. OECD (2020) *Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development*. Paris: OECD Publishing. Available at: <https://www.oecd.org/gov/digital-government/the-oecd-digital-government-policy-framework.pdf> (Accessed: 01 July 2025).
9. Portulans Institute (2023) *Network Readiness Index 2023*. Washington, DC: Portulans Institute. Available at: <https://networkreadinessindex.org> (Accessed: 18 August 2025).
10. UNDP Kazakhstan and Astana Civil Service Hub (2024–2026) *Regional projects and materials on the digital state*. Available at: <https://www.astanacivilservicehub.org/research/digital-transformation-needs-assessment> (Accessed: 18 August 2025).
11. United Nations (2024) *UN E-Government Survey 2024*. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs. Available at: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024> (Accessed: 05 June 2025).
12. World Bank (2023) *GovTech Maturity Index 2023*. Washington, DC: World Bank. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/38674> (Accessed: 10 June 2025).
13. World Economic Forum (2024) *The Global Risks Report 2024*. Geneva: World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2024> (Accessed: 11 July 2025).
14. World Economic Forum (2025) *Global Cybersecurity Outlook 2025*. Geneva: World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/reports/global-cybersecurity-outlook-2025> (Accessed: 13 August 2025).

15. Yeraliyeva, A., Dauliyeva, G., Andabayeva, G. and Nurmanova, B. (2023) 'Effectiveness of public administration of the digital economy in Kazakhstan', Problems and Perspectives in Management, 21(3), pp. 125–137. doi:10.21511/ppm.21(3).2023.10. Available at: <https://www.businessperspectives.org/index.php/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-435/effectiveness-of-public-administration-of-the-digital-economy-in-kazakhstan> (Accessed: 07 June 2025).

Сведения об авторах

Джаманбалаева Ш.Е. – заместитель генерального директора Института философии, политологии и религиоведения, ул. Курмангазы, 29, 050010, Алматы, Казахстан

Садвокасова А.К. – генеральный директор Института философии, политологии и религиоведения, ул. Курмангазы, 29, 050010, Алматы, Казахстан

Аманжолова А.Т. – автор для корреспонденции, докторант Казахского национального университета им. аль-Фараби, пр. аль-Фараби, 71, 050040, Алматы, Казахстан

Авторлар туралы мәлімет

Джаманбалаева Ш.Е. – Философия, саясаттану және дінтану институты бас директорының орынбасары, Құрманғазы көшесі, 29, 050010, Алматы, Қазақстан

Садвокасова А.К. – Философия, саясаттану және дінтану институтының бас директоры, Құрманғазы көшесі, 29, 050010, Алматы, Қазақстан

Аманжолова А.Т. – хат-хабар авторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты, Әл-Фараби д., 71, 050040, Алматы, Қазақстан

Information about authors

Jamanbalayeva Sh.E. – Deputy Director, Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies, Kurmangazy st., 29, 050010, Almaty, Kazakhstan

Sadvokasova A.K. – Director, Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies, Kurmangazy st., 29, 050010, Almaty, Kazakhstan

Amanzholova A.T. – corresponding author, Doctoral Candidate, Al-Farabi Kazakh National University, Al-Farabi ave., 71, 050040, Almaty, Kazakhstan

XҒТАР 04.51.53
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-39-53>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ МОДЕРНИЗАЦИЯ ДӘУІРІ: ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

Исахова Г.Д.^{ID}, Досмурзаева Д.О.*^{ID}, Ордабаев О.Т.^{ID}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: dosmurzayeva.do@gmail.com)

Аңдатпа. Жаһандық цифрлық трансформация жағдайында осы өзгерістердің ортасында тұрған мамандардың болашақ ұрпағы жаңа цифрлық шындықты қалай бағалайтынын және біріктіретінін түсіну өте маңызды. Бұл жұмыс білім беру мен еңбек нарығын цифрландыру дәуірінде білім алушылардың алдында тұрған негізгі проблемалар мен перспективаларды анықтауға бағытталған. Сандық деректерді жинау үшін әлеуметтанулық сауалнама әдісі қолданылды. Соның ішінде Қазақстанның әртүрлі мамандықтары мен университеттерінің студенттеріне сауалнамалық сұрау қолдану арқылы жүргізілді. Іріктеу 4671 респонденттерден тұрады. Сандық деректерді өңдеу үшін статистикалық талдау әдістері және деректерді жүйелеу үшін мазмұнды талдау қолданылды. Зерттеудің нәтижелері студенттердің жаңа жағдайларға бейімделу деңгейін анықтауға көмектесті, бұл цифрландырудің тиімділігін арттыру стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік беретін маңызды деректер берді. Студенттердің цифрлық өзгерістерге сәтті бейімделуіне әсер ететін негізгі факторлар анықталды. Цифрландыру процесіне деген жалпы оң көзқарасқа қарамастан, жоғары сапалы цифрлық ресурстарға қол жеткізу, интернет желісінің оқу бағдарламаларының өзектілігі және ақпараттың шамадан тыс жүктелуі жағдайында сыни ойлауды дамытуға байланысты күрделі мәселелер бар екені анықталды. Негізгі проблемалар цифрлық құралдарды сәтті пайдалану үшін маңызды деп саналатын интернеттің қол жетімділігі мен сапасына қатысты. Алынған нәтижелер цифрлық модернизация бойынша мемлекеттік бағдарламаларды, жоғары оқу орындарының білім беру стратегияларын әзірлеу мен түзету және адами капиталды дамыту саласындағы тиімді саясатты қалыптастыру үшін жоғары практикалық маңызға ие. Бұл мақала Қазақстанның цифрлық болашағының қозғаушы күші - студенттердің көзқарасы арқылы цифрлық трансформацияға бірегей көзқарас ұсынады, бәсекеге қабілетті және инновациялық қоғамды қалыптастыруға мүдделі барлық адамдар үшін таптырмас ресурс болады.

Негізгі ұғымдар: цифрлық технология, ақпараттық технология, цифрлық модернизация дәуірі, жоғары оқу орындарындағы цифрлық технологиялар, Smart университет, цифрлық трансформация.

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі оның практикалық маңыздылығымен анықталады, себебі студенттер модернизация процесін жеделдетуге немесе баяулатуға қабілетті цифрлық модернизация дәуірінің болашақ кадрлары. Олардың қажеттіліктерін, проблемалары мен күтулерін түсіну білім беру саласындағы тиісті саясатты қалыптастыру және елдің жаһандық цифрлық кеңістікте бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін өте маңызды.

Зерттеудің объектісі Қазақстанның жоғары оқу орындары студенттерінің цифрлық модернизация үдерісін қабылдау және бейімдеу. Зерттеу пәні Қазақстандағы цифрлық модернизация үдерісі. Зерттеу мақсаты Қазақстанның жоғары оқу орындары студенттерінің цифрлық модернизацияны қабылдау ерекшеліктерін анықтау және талдау.

Зерттеудің міндеттері:

1. Қазақстандағы цифрлық модернизациялау саласындағы мемлекеттік саясатының негізгі бағыттарын және оның жоғары білім беру саласына әсерін талдау.
2. Қазақстандық ЖОО-ы студенттерінің цифрлық модернизация мен цифрлық трансформацияға деген көзқарасын зерделеу.
3. Білім беруді және күнделікті өмірді цифрлық трансформациялау процесінде студенттер тап болатын негізгі проблемалар мен сын-тегеуріндерді анықтау.

Әдебиеттерге шолу

Әлеуметтік ғылым саласындағы ғалымдар адамзаттың қай дәуірде өмір сүріп жатқандығын ғылыми тұрғыда тұжырымдап, үлгі ретінде ұсынып келеді. Қоғам туралы ғылым саласындағы әлеуметтанушылар қоғамның дамуы, адамзаттың даму тарихы және оның даму динамикасы, мемлекеттің қалыптасуы мен өркениеттің даму кезеңдерін тізбектеп жазып, ғылыми тұжырымдап келеді. Фридрих Энгельс «Отбасының, жеке меншіктің және мемлекеттің шығуы» атты атақты еңбегінде қоғамның даму кезеңдерін адамзаттың терең тарихынан бастап, өркениеттің қалыптасу кезеңіне дейін ғылыми тұжырымдады. Жалпы, әлеуметтану тарихында «қоғам» концептуализациясына қатысты бірқатар негізгі пікірталастарды анықтауға болады, олардың нәтижелері әртүрлі теориялық бағыттардың негізін құрады:

- 1) қоғамның мәні туралы;
- 2) қоғамның дамуын анықтайтын қозғаушы күштер (факторлар) туралы;
- 3) қоғамның тарихи типтерін анықтау туралы;
- 4) қоғамды талдау әдістемесі туралы (Осипова, 2020).

Қоғам туралы әлеуметтанулық теорияларға әртүрлі дискурстар болғанымен, қазіргі өркениеттегі цифрлық технологиялардың қарқынды дамып, ғылым мен білім және әлеуметтік байланыстардың өзгеруіне алып келіп отырғандықтан, заманауи зерттеулердің алдына жаңа тапсырмаларды қоюда, ол, цифрлық қоғам түсінігін ғылыми тұжырымдап, қазақстандық қоғамның даму сатысының жаңа кезеңі ретінде ғылыми тану.

Цифрлық дәуір – адамның өмір сүруі тәуекелдермен сипатталған тіршілігі, онда адамзаттың тіршілігіне цифрлық технологиялар (жасанды интеллект, роботтандыру),

және білім басымдыққа ие болады, сонымен қатар адамзат өзінің цифрлық өмір салтын, цифрлық коммуникацияларды, цифрлық әлеуметтік тәжірибелерді іс-әрекет тәсілі ретінде құрады (Лига, Щеткина, 2021). Цифрлік қоғам заманауи тіршілігіміздің сипаты мен күнделікті әрекетіміздің (виртуалды, виртуалды емес) нәтижесі. Күншығыс елінің өкілдері адамзат қоғамының даму тарихын келесі кезеңдерге немесе модельдерге бөлді:

- Қоғам 1.0-Аңшылық шаруашылығы;
- Қоғам 2.0-Аграрлық шаруашылық;
- Қоғам 3.0 - Өнеркәсіптік қоғам;
- Қоғам 4.0-Ақпараттық қоғам;
- Қоғам 5.0-Цифрлық қоғам.

Тұжырымдаманы құрастырушылардың пікірінше, цифрлық қоғам - бұл адам физикалық еңбек тәртібінен мүмкіндігінше босатылатын және өзін-өзі тануға, өзін-өзі жүзеге асыруға, өзін-өзі көрсетуге барынша мүмкіндік беретін қоғам. Жапондық тұжырымдаманың өкілдері жариялаған 5.0 Қоғамының ұраны: «Ақпараттық революция – ол, бәріне ортақ бақыт» (Щелкунов, Каримов, 2019). Ғалымдардың қоғамның даму кезеңдерін жіктеу және оны қоғамдың даму кезеңі ретінде талдаулары қоғамның қаншалықты өзгерістерге ұшырай отырып дамып жатқандығын көрсетеді.

Соңғы онжылдықта әртүрлі елдер озық цифрлық технологияларды енгізуге бағдарлана отырып, инновациялық дамудың ұлттық стратегияларын әзірлеуде: Германияда бұл «Индустрия 4.0», АҚШ-та «Өнеркәсіптік интернет», Сингапурда - «Ақылды ұлт», Қытайда - «Қытайда жасалған» деген ұлттық стратегиялары. Жапондық экономика мен қоғамды цифрлық трансформациялау бастамасы «Қоғам 5.0» деп аталады. Қоғам 5.0 төртінші өнеркәсіптік революция процесінде қалыптасқан ақпараттық қоғамнан (4.0 Қоғамы) кейінгі дамудың келесі кезеңі ретінде қарастырылады. Сондықтан, әр елдің даму кезеңі өзінің саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық өркендеуіне байланысты екендігін байқауымызға болады.

Қазақстандық қоғамның даму сатысы басқа елдерден ерекшеленеді, біздің тарих көшпенділіктен отаршылдыққа одан кейін егемендікке өткен қоғам. Шекаралардың ашылуы, жаһанданудың, әлемдік өркениеттің ықпалы қазақстандық қоғамды ерекше дамытуда. Қазақстанның елді дамыту бойынша кешенді стратегиялық бағдарламалары бойынша, ақпараттық дамудан цифрлық дамуға ауысу кезеңінен өтіп жатыр. Дегенмен, Қазақстан соңғы жылдары әлемдік цифрлық технологиялар бойынша рейтингтерде алдыңғы қатарларды иеленуде, мысалы E-Government Survey 2024 есебінің қорытындысы бойынша Қазақстан цифрлық үкіметтің даму индексі өте жоғары елдер тобында (E-Government Development Index), 193 елдің ішінде 24-ші және EGDІ 0.9009 индексімен теңізге шыға алмайтын елдер арасында 1-ші орында тұр (Қазақстан БҰҰ, 2022).

Жалпы, Қазақстанның ғылым және білім саласын цифрландыру соңғы жылдары қарқынды дамуда, осы фактіні растау мақсатында авторлар қазақстандық қоғамдағы цифрлық модернизацияның тарихын тәуелсіздік алған жылдардан бастап даму кезеңдерімен талдайды. Сонымен, қазақстандық қоғамдағы қабылданған заңнамалық құжаттарды екінші реттік талдайтын болсақ, ғылым және білімді цифрландыру жалпы төрт кезеңге өтті деуге болады.

1-кесте. Ғылым және білімді цифрландырудің кезеңдері (ҚР Жоғары аудиторлық палатасы, 2022)

Кезең	Жылдар	Іс-шаралар
Бірінші кезең	1990-2000 жылдар	Интернет желісін тарату мен ақпараттандыру, құрал-жабдықтармен қамту
Екінші кезең	2000-2010 жылдар	Отандық электрондық оқулықтар даярлау және оқытуды цифрландыру
Үшінші кезең	2010-2020 жылдары	Арнайы ұлттық стратегиялар ендіру және оны жүзеге асыру
Төртінші кезең	2020 жылдан бері қарай	ЖОО цифрландыру бойынша мега жобаларды жүзеге асыру

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған (ҚР Жоғары аудиторлық палатасы, 2022)

Қазақстанда білім беруді ақпараттандыру мектеп білімінен басталды, 1997 жылы қабылданған орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың мемлекеттік бағдарламасы орта және бастауыш мектептерді компьютерлендіруді, білім беруді басқарудың ақпараттық жүйесін әзірлеуді, ақпараттық мәдениетті дамытуды және мектептерде компьютерлік сауаттылық негіздерін оқытуды көздеді (ҚР Президентінің Өкімі, 1997). Алайда, 2002-2004 жылдар аралығында Қазақстан Республикасында бірыңғай білім беру ақпараттық ортасын құру және ақпараттық жүйені әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялау туралы шешім қабылданды. Қашықтықтан білім беруді ұйымдастыру саласында әзірлемелер басталып, отандық электронды оқулықтар пайда болады (ҚР Үкіметінің қаулысы, 2001). Оқулықтардың электронды форматқа ауысуы мектептен бастап ЖОО кітапханаларынан да көрініс тауып, ЖОО ғалымдары электронды кітаптар жариялай бастады. Келесі кезеңде, Қазақстанда білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде жалпы компьютерлендіру, оқу процесінде АКТ пайдалануды кеңейту және электрондық оқулықтарды енгізу көзделді (ҚР Президентінің Жарлығы, 2004).

Қазақстанда білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттарының бірі ретінде электрондық оқытуды дамыту және білім беру процесіне қатысушылардың барлығының үздік білім беру ресурстары мен технологияларына тең қолжетімділігін қамтамасыз ету жоспарланды (ҚР Президентінің Жарлығы, 2004; Sapargaliyev and Shulenbayeva, 2013). Осы кезеңде электронды ресурстардың сапасына көңіл бөлініп, 2017 жылы «Цифрлық Қазақстан» атты мемлекеттік бағдарлама жүзеге асты (2022, 17 мамырда күшін жойды). Аталған бағдарламада елдегі экономика, мемлекеттік қызмет салаларын цифрландыру, цифрлық инфрақұрылым құру, адами капиталды дамыту жалпы «цифрлық мемлекетке» айналу міндеттері болған. Дегенмен, мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыруға көптеген тосқауылдар болған. Цифрландыру процесіне көп жылдар бойы мемлекеттің қомақты инвестицияларына қарамастан, экспорттың жалпы көлемінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар тауарларының төмен үлесі байқалады, бұл отандық

ақпараттық-коммуникациялық тауарлардың ішкі және сыртқы нарықтардағы бәсекеге қабілетсіздігін көрсетеді. Айқындалған мақсаттар мен міндеттерді іске асыруда сабақтастықтың болмауы, сондай-ақ «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының көрсеткіштері мен индикаторларын жоспарлаудағы жүйеліліктің болмауы ақпараттандыру және цифрландыру саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудың тиімділігіне кері әсерін тигізді (ҚР Жоғары аудиторлық палатасы, 2022). Әлемдік тәжірибеде жоғары білім беруді цифрландыру тұжырымдамасына әртүрлі құралдар кіреді. Мәселен, А.Халим, М.Джавид, М.А.Кадрлар және т.б. өз зерттеулерінде білім беруде цифрлық технологияларды қолданудың 34 бағытын бөліп көрсетеді, оның ішінде оқу ресурстарын жоспарлау, бағалау, автоматтандыру арқылы оқыту өнімділігін арттыру; виртуалды сыныптар құру; цифрлық кітапханаларды дамыту; инклюзивті оқытуды қолдау; командалық жұмыс дағдыларын дамыту; оқытудың икемділігі және білім алушылардың өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту; шекараларды өшіру, сондай-ақ оқыту мен оқытудың гибридті моделіне көшу (Haleem A., Javaid M and Qadri M.A. et al, 2022).

Нәтижелер мен талқылау

Цифрландыру күнделікті өмірімізді өзгертуде. Цифрландыру нәтижесінде университеттердегі білім беру мен оқу революциялық жолмен өзгеруде (Castro, 2019). 2023 жылғы 28 наурызда қабылданған Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы университеттердің цифрлық инфрақұрылымын одан әрі дамытуға бағытталған. Үздік әлемдік тәжірибелерге сәйкес отандық университеттер цифрлық экожүйесі бар «Smart-университеттер» моделіне көшуді жүзеге асыруы тиіс. Виртуалды университеттерді енгізу, оқытуды жекелеңдіру, аралас оқытуға көшу, геймификация және интерактивті оқыту процесі басым бағыттар болып табылады. Университеттің цифрлық экожүйесі білім беру траекториясы мен оқу жетістіктерін көрсететін студенттің цифрлық бейінін құруды көздейді. Университеттің цифрлық архитектурасы әзірленген тұжырымдамаға сәйкес инфрақұрылымды ғана емес, сонымен қатар білім беру және оқу қызметін қолдау, университетті басқару, оқу процесі субъектілерінің өзара іс-қимылы үшін цифрлық құралдарды қолдануды да қамтиды. Білім беру ресурстарын ұсынатын онлайн-платформалар негізінде Цифрлық кампустарды құру, кітапханаларды цифрлық трансформациялау, сондай-ақ ашық білім беру платформаларын пайдалану жоспарлануда (ҚР Үкіметінің қаулысы, 2023). Бұл тұжырымдама әлемдік тәжірибелерді ескере отырып қазақстандық қоғамды жаңа деңгейге шығару жолындағы бірден-бір модернизациялық реформаға бағытталған бағдарлама екенін айта кеткен жөн.

Оқыту мен оқытудың ұйымдастырушылық процедуралардағы, университет ішіндегі және одан тыс жерлердегі мүдделі тараптармен қарым-қатынас тәсілдеріндегі өзгерістер әлеуметтік фактордың цифрлық трансформация процестеріне қосылуын анықтайды. Білім беру ортасы жағдайында цифрлық технологияларға негізделген құралдар, сондай-ақ оқытудың жаңа педагогикалық тәсілдері мен әдістері кеңінен қолданылады, білім алушылардың қажеттіліктеріне сәйкес жеке білім беру траекториясының икемділігі артады. Бұл ретте деректерді қорғау және ақпараттық қауіпсіздік мәселелеріне ерекше

назар аудару керек. Осылайша, жоғары білім беру ұйымының жұмыс істеуінің барлық деңгейлерін қозғай отырып, цифрлық трансформация мәселелері технологиялық, ұйымдастырушылық және әлеуметтік тұрғыдан қарауды талап етеді (Alenezi, 2023).

Цифрлық технологияларды сәтті енгізу үшін білім беру үдерісіне қатысушылардың әртүрлі топтарының, оның ішінде студенттердің осы өзгерістерге дайындығын бағалау маңызды. Зерттеу студенттердің жаңа жағдайларға бейімделу деңгейін анықтауға көмектеседі, бұл цифрландырудің тиімділігін арттыру стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік береді.

Қазақстандағы студенттер арасында жоғары білімді цифрландыру үдерістерін қабылдауды зерделеу мақсатында 2024 жылғы 10 маусым мен 15 шілде аралығында әлеуметтанулық зерттеу жүргізілді. Зерттеу цифрлық трансформацияға қатысты ақпараттандыру деңгейін, пікірлер мен көзқарастарды, сондай-ақ білім беру үдерісінде қатысушылардың алдында тұрған мәселелер мен кедергілерді анықтауға бағытталған. Студенттерге арналған сауалнама олардың білім беру ұйымдарындағы цифрландыруды, оның ішінде интернетке қосылу сапасы мен компьютерлердің қолжетімділігін, сонымен қатар оқу процесіне әртүрлі цифрлық құралдарды пайдалануды қалай қабылдайтынын зерттейді. Сұрақтар цифрлық технологиялардың білім сапасына, өз бетінше білім алу дағдыларына және оқу процесін ұйымдастыруға әсерін бағалауға бағытталған. Цифрлық білім беру платформаларын пайдаланумен байланысты қиындықтар және білім беру тапсырмаларын орындау үшін генеративті жасанды интеллект құралдарын пайдалану жиілігі де қарастырылған.

2022–2023 оқу жылының басындағы жағдай бойынша Ұлттық статистика бюросы, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің мәліметтеріне сүйенсек, республика бойынша студенттердің жалпы саны 578 237 адамды құрады. Оның ішінде 308 555 – әйелдер, 269 682 – ерлер (Ұлттық статистика бюросы, 2022). 97% сенімділік ықтималдығын және 1,54% сенімділік интервалын ескере отырып, бүкіл республика бойынша зерттеудің репрезентациялық іріктеуі анықталды, ол 4971 студентті құрады.

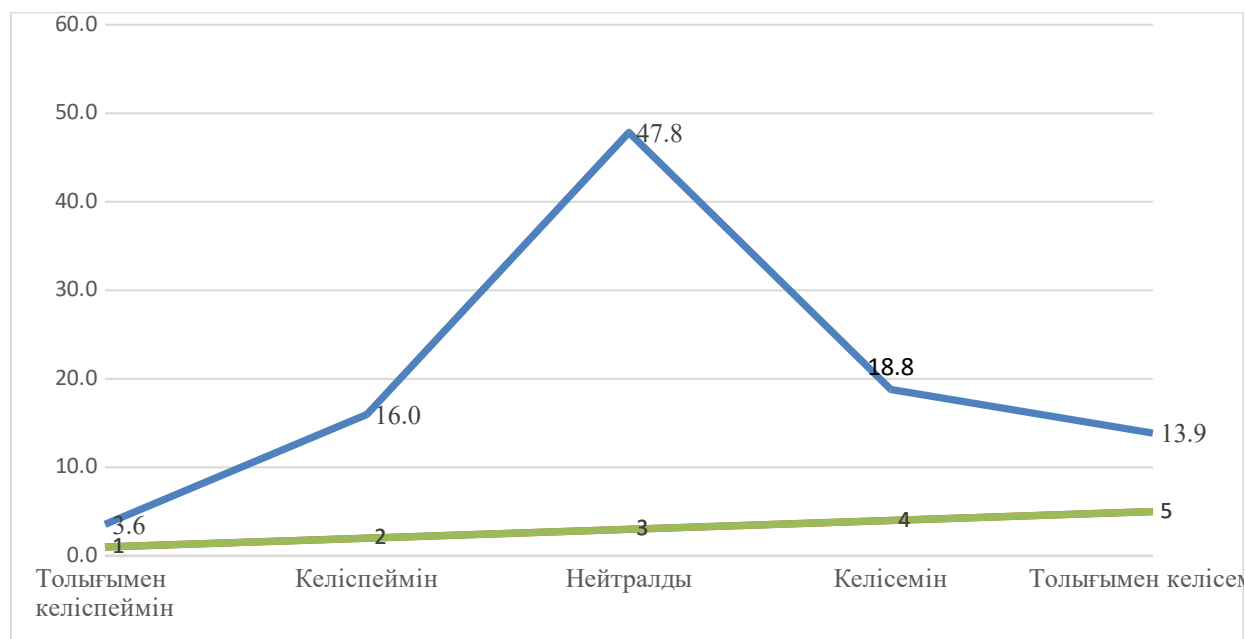
Эмпириялық деректерді жинау үшін жаппай сауалнама әдісі қолданылды. Студенттер арасында жүргізілген әлеуметтанулық сауалының нәтижелерін талдайтын болсақ, сауалнамаға әртүрлі жастағы және гендерлік топтардағы студенттер қатысты. Гендерлік бөлінісі бойынша респонденттердің 52,4% әйелдер, 47,6% ерлер құрады. Жас диапазоны бойынша респонденттердің негізгі тобы 20 жастағы студенттер (38,1%), одан кейін 21 (25,3%) және 19 жастағы білім алушылар (20,9%) болды. Бұл білім алушылардың әдеттегі жас құрылымын және онда бакалавриат студенттері оқу барысының ортасында немесе аяқталу кезеңінде болғанын көрсетеді.

Инфрақұрылым мен цифрландыру деңгейі жоо-дағы интернет байланысының сапасы арқылы бағаланды. Студенттердің 26,5% «орташа», ал 16% интернет сапасын «нашар» деп бағалады. Студенттердің тек 18,3% интернет байланысын «орташадан жоғары» немесе «өте жақсы» деп бағалады. Бұл студенттердің айтарлықтай бөлігі тұрақты интернетке қол жеткізуде қиындықтарға тап болатынын көрсетеді, сонымен қатар олардың оқуда цифрлық құралдарды пайдалану тиімділігіне теріс әсерін тигізеді.

Студенттердің басым бөлігі цифрландыруды біртіндеп енгізілетін процесс ретінде бағалайды, бірақ әрдайым олардың күткенін ақтай бермейді. Жоғары оқу орындарындағы

цифрландыру деңгейін бағалау әртүрлі, бірақ респонденттердің ең көп саны оқу процесін цифрландырудың «орташа» деңгейін атап өтті. Яғни бұл цифрландырудың білім беру ортасына әлі толық енгізілмегенін және одан әрі дамытуды қажет ететінін көрсетеді. Студенттердің айтарлықтай бөлігі цифрландырудың білім сапасына әсерін оң бағалайды. Ал студенттердің 37,3% дәстүрлі әдістермен салыстырғанда онлайн-дәрістер мен электронды кітаптарды пайдалану олардың материалды түсінуін жақсартады деген пікірімен келіскен. Алайда, респонденттердің 7,8% бұл пікірмен келіспейді, бұл техникалық инфрақұрылымдағы кемшіліктерге немесе оқытушылардың цифрлық дайындығының жеткіліксіздігіне байланысты болуы мүмкін.

Цифрлық оқыту платформаларын пайдалану қиындықтары көптеген студенттер үшін әлі де өзекті болып қала береді. Студенттердің 47,8% осындай платформаларды пайдаланудың ыңғайлылығы туралы нейтралды позицияны ұстанған, бұл олардың жұмысының аралас әсерін көрсетеді. Студенттердің 18,8% осы жүйелерді пайдалануда қиындықтарға тап болады, бұл тәжірибенің жетіспеушілігінен немесе платформалардың интуитивті емес интерфейсіне байланысты болуы мүмкін (1 сурет).

1-сурет. «Сіз үшін цифрлық білім беру платформаларын (мысалы, оқытуды басқару жүйелері, онлайн кітапханалар және т.б.) қолдану қиын?» сауалына берілген жауаптардың бөлінуі, пайызбен (%)

Ескерту: зерттеу нәтижелері негізінде құрастырылған

Оқу үдерісінде жасанды интеллектіні қолдану біртіндеп артып келеді. Студенттердің 25,8% жасанды интеллект құралдарын жылына бірнеше рет, ал 20,9% аптасына бірнеше рет қолданады. Ең танымал құрал ChatGPT, оны респонденттердің 66,2% мәтін құруға, миға шабуыл жасауға және жазбаша жұмыстардың жобаларын тексеруге байланысты тапсырмаларды орындау үшін пайдаланады.

Жалпы алғанда студенттер оқу үдерісіндегі цифрландыруды оң қабылдайды. Респонденттердің көпшілігі өз жоғары оқу орындағы цифрландыру деңгейін «орташа» деп бағалайды. Бұл айтарлықтай жетістіктерді, сонымен қатар одан әрі жетілдіру қажеттілігін көрсетеді. Негізгі проблемалар цифрлық құралдарды сәтті пайдалану үшін маңызды деп саналатын интернеттің қол жетімділігі мен сапасына қатысты. Тұрақсыз байланыс қашықтан оқытудың тиімділігіне теріс әсер етеді, ал заманауи жабдықтар мен бағдарламаларға қол жеткізу жоғары оқу орындары үшін негізгі міндеттердің бірі болып қала береді.

Негізгі проблема оқу аймақтарындағы интернетке қосылу сапасының жеткіліксіздігі, бұл әсіресе онлайн оқыту жағдайында өте маңызды. Сонымен қатар, жоғары оқу орындарында заманауи компьютерлердің жеткіліксіз болуы, әсіресе техникалық мамандықтардың студенттері үшін оқу тапсырмаларын орындауды қиындатады. Көптеген студенттер оқу үдерісінде қолданылып жүрген ескірген бағдарламаларға наразы, себебі бұл олардың тиімділігін төмендетіп, балама шешімдер іздеуге мәжбүр етеді.

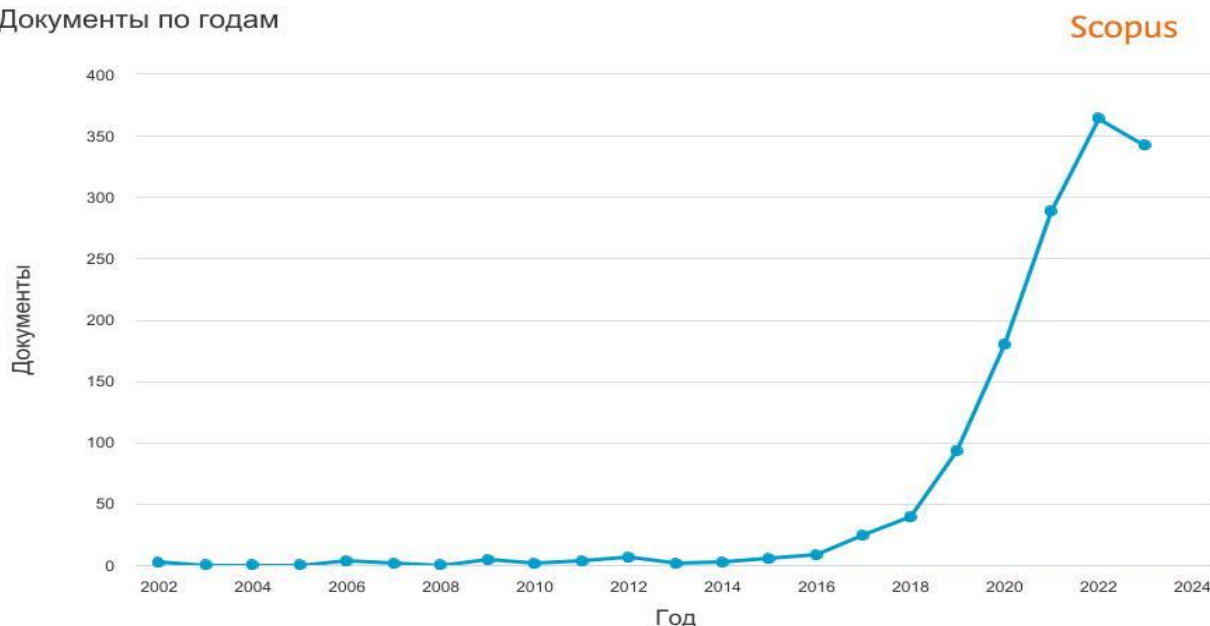
Цифрландыру оқу үдерісіне оң әсер етеді, әсіресе онлайн материалдар мен қашықтықтан оқыту платформаларына қол жеткізу арқылы. Студенттер оқу ресурстарына тәулік бойы қол жеткізу мүмкіндігін жоғары бағалайды. Алайда, айқын артықшылықтарға қарамастан, цифрлық технологияларды білім беру процесіне интеграциялау аяқталған жоқ. Студенттер ескірген технологиялармен және цифрлық құралдарды қолдаудың жоқтығымен байланысты қиындықтарға тап болады.

«Platonus» және онлайн-кітапханалар мен дерекқорлар сияқты оқытуды басқару жүйелері студенттер арасында ең танымал болып шықты. Студенттер аталған жүйелерді оқу материалдарына қол жеткізу және тапсырмаларды орындау үшін кеңінен қолданады. Сонымен қатар, Google Docs және бұлттық қызметтер сияқты құралдар студенттерге шынайы уақыт режимінде жобалармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Дегенмен, көптеген студенттер өздерінің кәсіби қажеттіліктері үшін көбірек арнайы бағдарламалар мен платформаларға қол жеткізуді қалайды.

Қазақстандық жоғары оқу орындарында оқу үдерісін цифрландыру дамып келеді, бірақ назар аударуды қажет ететін мәселелер бар. Тұрақты интернет байланысы, жабдықты жаңарту және цифрлық платформалардың мүмкіндіктерін кеңейту маңызды міндеттер болып қала береді. Жаңа технологияларды енгізіп қана қоймай, студенттерге оларды тиімді пайдалануға оқыту да маңызды. Жоғарыда аталған проблемаларды жою білім сапасын едәуір арттыруға және оны цифрлық дәуірдің талаптарына бейімдеуге мүмкіндік береді.

Жалпы, соңғы жылдары жоғары оқу орындарындағы цифрландыру тақырыбы бойынша әлемдік ғылыми еңбектердің саны артып, қарқынды жариялануда. Авторлар Scopus деректер базасындағы басылымдарға талдау жүргізу арқылы, жоғары оқу орындарындағы цифрландыру тақырыбына арналған алғашқы жарияланымдар 2002 жылы жарық көргенін анықтады. Scopus деректер базасында 2002-2023 жылдар аралығында 1366 ғылыми мақала жарық көрген. Ғылыми жарияланымдардың көп бөлігі білім және әлеуметтік ғылымдар салалары бойынша жарияланған. Нәтижесінде, 2002 жылы 2, ал 2023 жылы 342 ғылыми мақала жарияланғанын көруге болады (Scopus.com). Жоғары оқу орындарындағы цифрландыру тақырыбына қатысты жылдар бойынша ғылыми жарияланымдардың динамикасы 2 суретте көрсетілген.

Документы по годам

Авторские права © 2023 Elsevier B.V. Все права защищены. Scopus® является зарегистрированным товарным знаком Elsevier B.V.

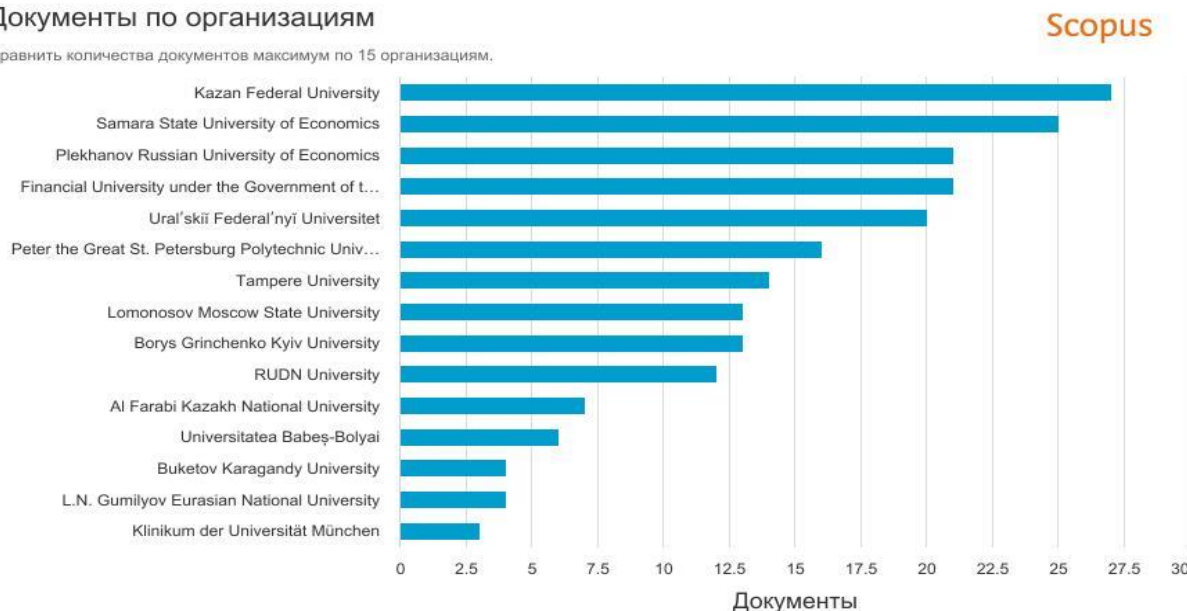
2-сурет. Жоғары оқу орындарындағы цифрландыру тақырыбына қатысты жылдар бойынша ғылыми жарияланымдар

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған (Scopus.com)

Сонымен қатар, авторлар цифрландырудың қоғамға әсері мен студенттердің көзқарастарын зерттеуге бағытталған жоғары оқу орындарындағы әлемдік зерттеу трендтеріне де назар аударған.

Документы по организациям

Сравнить количества документов максимум по 15 организациям.

Авторские права © 2023 Elsevier B.V. Все права защищены. Scopus® является зарегистрированным товарным знаком Elsevier B.V.

3-сурет. Әлем бойынша университеттердің ғылыми жарияланымдары

Ескерту: деректер негізінде құрастырылған (Scopus.com)

3-суреттен жоғары оқу орындарындағы цифрландыру бойынша Қазан федералды университеті ғылыми еңбектерді белсенді жариялайтындығын және аталған тақырыпта ғылыми қызығушылықтың жоғары екендігін көруге болады. Ал қазақстандық жетекші университеттердің жоғары оқу орындарындағы цифрландыру тақырыбындағы зерттеулер саны төмен, бұл дегеніміз университеттердің профессор-оқытушылар құрамы мен зерттеушілері осы тақырыптағы зерттеулерге назар аудару қажет екендігін көрсетеді. Студенттердің көзқарастарын зерттеу тек цифрландырудың мәнін ашумен ғана шектелмейді, ол болашақ мамандарды даярлау сапасы мен жалпы цифрлық қоғамның қалай қалыптасып жатқандығын түсіндіреді.

Қорытынды

Жоғары білімді цифрландыру Қазақстанда және бүкіл әлемде де белсенді түрде енгізіліп жатқан заманауи білім беру жүйесінің құрамдас бөлігіне айналууда. Білім беру үдерістерін цифрлық технологиялар арқылы өзгерту білім сапасына, білімге қол жеткізуге және оны әртүрлі әлеуметтік топтардың қабылдауына әсер етеді. Аталған жағдайлар, жоғары оқу орындарындағы оқытушылар мен студенттер арасында жоғары білімді цифрландыру процестерін қабылдауды зерттеуге бағытталған әлеуметтанулық зерттеу жүргізу өзекті және сұранысқа ие екендігін алға тартамыз. Цифрландыру оқу бағдарламалары мен оқыту әдістерінен бастап білім беру ұйымдарын басқаруға дейінгі білім беру үдерісінің барлық аспектілеріне айтарлықтай әсер етеді. Осы өзгерістерді қабылдауды зерттеу цифрлық технологиялардың қаншалықты тиімді енгізіліп жатқанын және қандай аспектілерді жақсартуды қажет ететінін түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қазақстандық қоғамның цифрлық трансформациясын анықтап, болжауға үлкен мүмкіндіктер береді.

Қаржыландыру. Бұл мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (BR21882302 Цифрлық трансформация жағдайындағы қазақстандық қоғам: перспективалар мен тәуекелдер).

Авторлардың қосқан үлесі

Исахова Г.Д. – жұмыстың концепциясын және мәтінін жазу, әдебиеттерге шолу жасау.

Досмурзаева Д.О. – мәтінді жазу, зерттеу негізінде алынған нәтижелерді өңдеу және интерпретациялау, материалды редакциялау.

Ордабаев О.Т. – әдебиеттерге шолу жасау, талдау, мәтін жазу, негізгі қорытындыларды тұжырымдау.

Әдебиеттер тізімі

1. 2022-2023 оқу жылының басындағы Қазақстан Республикасындағы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары. (2022), 15.12.2022. Stat.gov.kz. Ұлттық статистика бюросы, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі. Сілтеме

бойынша қолжетімді: https://stat.gov.kz/news/2022-2023-o-u-zhylyny-basynda-y-aza-stan-respublikasynda-y-zho-ary-zh-ne-zho-ary-o-u-ornynan-keyingi/?sphrase_id=252928

2. Alenezi, M. (2023), «Digital Learning and Digital Institution in Higher Education», *Educ. Sci.* 13 (1), 88. <https://doi.org/10.3390/educsci13010088>

3. Daniyar Sapargaliyev and Kamila Shulenbayeva. (2013), «Informatization of Kazakhstani Higher Education» / *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 83, pp. 468 – 472. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.092>

4. Haleem A., Javaid M., Qadri et al M.A. (2022), «Understanding the role of digital technologies in education: A review» // *Sustainable Operations and Computers* 3. pp. 275–285 <https://doi.org/10.1016/j.susoc.2022.05.004>

5. Scopus.com рецензияланған ғылыми әдебиеттер базасының мәліметтері <https://www.scopus.com/term/analyzer.uri?sort=plff&src=s&sid=16b4dbb9f7a8dc97da23a4264e7b7182&sot=a&sdt=a&sl=49&s=TITLE-ABS-KEY%28Digitalization+in+higher+education%29&origin=resultslist&count=10&analyzeResults=Analyze+results>

6. «Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Республикасы орта білім беру жүйесін ақпараттандыру жөніндегі мемлекеттік бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Өкімі. Күші жойылды. (1997), 22.09.1997, *Adilet.kz*. Сілтеме бойынша қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/N970003645_ (қаралған күні: 4 қаңтар 2025). – электронды ресурс.

7. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы». (2004), 11.10.2004, N 1459. *Adilet.kz*. Сілтеме бойынша қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U040001459_ (қаралған күні: 4 қаңтар 2025). – электронды ресурс.

8. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Күші жойылды. (2010), 07.12.2010, N 1118. *Adilet.kz*. Сілтеме бойынша қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118_ (қаралған күні: 4 қаңтар 2025). – электронды ресурс.

9. «Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. (2023), 28.03.2023, N 248. *Adilet.kz*. Сілтеме бойынша қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248_ (қаралған күні: 4 қаңтар 2025). – электронды ресурс.

10. «Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін ақпараттандырудың 2002-2004 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. (2001), 06.08.2001, N 1037. *Adilet.kz*. Сілтеме бойынша қолжетімді: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P010001037_ (дата обращения: 4 қаңтар 2025).

11. Қазақстан БҰҰ электрондық үкіметінің даму рейтингісінде өз позициясын едәуір жақсартып, 193-тен 24-орынға ие болды. (2022), 15.12.2022. *Stat.gov.kz*. Сілтеме бойынша қолжетімді: <https://www.nitec.kz/kk/news/kazakhstan-buu-elektrondyk-ukimetinin-damu-reytingisinde-oz-poziciyasyn-eduir-zhaksartyp-193>

12. Лига М.Б., Щеткина И.А. (2021). Человек в эпоху цифровизации общества. Гуманитарный вектор, vol. 16, no. 2. С. 29-38.

13. Осипова Н.Г. (2020). Концептуализация категории общества в истории социологии: ключевые дискуссии. Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. Vol. 26(2). С. 7-34. Доступно по адресу: <https://doi.org/10.24290/1029-3736-2020-26-2-7-34>

14. Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының іске асырылуын аралық бағалау» мемлекеттік аудитінің қорытындысы. (2022), 31.03.2022, Gov.kz. Сілтеме бойынша қолжетімді: Қазақстан Республикасының Жоғары аудиторлық палатасы (қаралған күні: 4 қаңтар 2025). – электронды ресурс.

15. Щелкунов М.Д., Каримов А.Р. (2019). Общество 5.0 в технологическом, социальном и антропологическом измерениях. Вестник экономики, права и социологии, (3). С. 158–164.

Исахова Г.Д., Досмурзаева Д.О.*, Ордабаев О.Т.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

ЭПОХА ЦИФРОВОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ: ВЗГЛЯД ОБУЧАЮЩИХСЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация. В условиях глобальной цифровой трансформации крайне важно понимать, как будущее поколение профессионалов, оказавшихся в центре этих изменений, будет оценивать и интегрировать новую цифровую реальность. Целью данной работы является выявление основных проблем и перспектив, с которыми сталкиваются обучающиеся в эпоху цифровизации образования и рынка труда. Для сбора количественных данных использовался метод социологического опроса. Он проводился с помощью анкетного опроса студентов различных специальностей и вузов Казахстана. Выборка составила 4671 респондент. Для обработки количественных данных использовались методы статистического анализа, для систематизации данных – контент-анализ. Результаты исследования помогли определить уровень адаптации обучающихся к новым условиям, что дало важные данные, позволяющие разрабатывать стратегии повышения эффективности цифровизации. Были выявлены основные факторы, влияющие на успешную адаптацию обучающихся к цифровым изменениям. Несмотря на в целом позитивное отношение к цифровизации, было выявлено, что существуют серьезные проблемы, связанные с доступом к качественным цифровым ресурсам, актуальностью онлайн-программ обучения, развитием критического мышления в условиях информационной перегрузки. Основные проблемы связаны с доступностью и качеством Интернета, который считается необходимым условием успешного использования цифровых инструментов. Полученные результаты имеют высокую практическую значимость для разработки и корректировки государственных программ цифровой модернизации, образовательных стратегий высших учебных заведений, формирования эффективной политики в области развития человеческого капитала. Данная статья предлагает уникальный подход к цифровой трансформации через призму студенческой молодежи – движущей силы цифрового будущего Казахстана, и станет незаменимым ресурсом для всех, кто заинтересован в создании конкурентоспособного и инновационного общества.

Ключевые слова: цифровая технология, информационная технология, эпоха цифровой модернизации, цифровые технологии в высшем учебном заведении, Smart университет, цифровая трансформация.

Issakhova G.D., Dosmurzayeva D.O.*, Ordabayev O.T.
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

THE ERA OF DIGITAL MODERNIZATION IN KAZAKHSTAN: THE VIEW OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Abstract. In the context of global digital transformation, it is extremely important to understand how the future generation of professionals, who find themselves at the center of these changes, will evaluate and integrate the new digital reality. The purpose of this work is to identify the main problems and prospects that students face in the era of digitalization of education and the labor market. To collect quantitative data, the sociological survey method was used. It was conducted using a questionnaire survey of students of various specialties and universities in Kazakhstan. The sample consisted of 4671 respondents. Statistical analysis methods were used to process the quantitative data, and content analysis was used to systematize the data. The results of the study helped to determine the level of adaptation of students to new conditions, which provided important data for developing strategies to improve the effectiveness of digitalization. The main factors influencing the successful adaptation of students to digital changes were identified. Despite the generally positive attitude towards digitalization, it was revealed that there are serious problems associated with access to high-quality digital resources, the relevance of online training programs, and the development of critical thinking in the context of information overload. The main problems are related to the availability and quality of the Internet, which is considered a prerequisite for the successful use of digital tools. The results obtained are of high practical importance for the development and adjustment of state digital modernization programs, educational strategies of higher education institutions, and the formation of effective policies in the field of human capital development. This article offers a unique approach to digital transformation through the prism of student youth - the driving force of Kazakhstan's digital future, and will become an indispensable resource for anyone interested in creating a competitive and innovative society.

Keywords: digital technology, information technology, digital modernization era, digital technology in higher education institution, Smart university, digital transformation.

References

1. «Qazaqstan Respublikasynda bilim berudi damytudyn 2011 - 2020 jylдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniń Jarlyǵy. Kúsh joılydy. (2010), 07.12.2010, N 1118. Adilet.kz. Available at the link: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118> (review date: 4 January 2025). – electronic resource.
2. «Qazaqstan Respublikasynda joǵary bilimdi jáne ǵylymdy damytudyn 2023 – 2029 jylдарға арналған tūjyrymdamasyn bекіту туралы» Qazaqstan Respublikasy Ūkimetiniń qaulysy. (2023), 28.03.2023, N 248. Adilet.kz. Available at the link: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248> (review date: 4 January 2025). – electronic resource.
3. Alenezi, M. (2023), «Digital Learning and Digital Institution in Higher Education», Educ. Sci. 13 (1), 88. <https://doi.org/10.3390/educsci13010088>
4. Daniyar Sapargaliyev and Kamila Shulenbayeva. (2013), «Informatization of Kazakhstani Higher Education» / Procedia - Social and Behavioral Sciences. Volume 83, pp. 468 – 472. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.092>

5. Decree of the president of the Republic of Kazakhstan «on the state program for the development of education in the Republic of Kazakhstan for 2005-2010». (2004), 11.10.2004, N 1459. Adilet.kz. Available at the link: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U040001459_ (review date: 4 January 2025). – electronic resource.
6. Haleem A., Javaid M., Qadri et al M.A. (2022), «Understanding the role of digital technologies in education: A review» // *Sustainable Operations and Computers* 3. pp. 275–285 <https://doi.org/10.1016/j.susoc.2022.05.004>
7. Kazakhstan significantly improved its position in the UN e-government development rating and took 24th place out of 193. (2022), 15.12.2022. Stat.gov.kz. Available at the link: <https://www.nitec.kz/kk/news/kazakhstan-buu-elektrondyk-ukimetinin-damu-reytingisinde-oz-poziciyasyn-eduir-zhaksartyp-193>
8. League M.B., Shchetkina I.A. (2021). People in the era of digitalization of society. Humanitarian vector, vol. 16, no. 2, pp. 29-38.
9. Order of the president of the Republic of Kazakhstan «on the state program of informatization of the secondary education system of the Republic of Kazakhstan». Canceled. (1997), 22.09.1997, Adilet.kz. Available at the link: https://adilet.zan.kz/rus/docs/N970003645_ (review date: 4 January 2025). – electronic resource.
10. Organizations of higher and postgraduate education in the Republic of Kazakhstan at the beginning of the 2022-2023 academic year. (2022), 15.12.2022. Stat.gov.kz Bureau of National Statistics, Agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reforms. Available at the link: https://stat.gov.kz/news/2022-2023-o-u-zhylyny-basynda-y-aza-stan-respublikasynda-y-zho-ary-zh-ne-zho-ary-o-u-ornynan-keyingi/?sphrase_id=252928
11. Osipova N. G. (2020). «Conceptualization of the category of society in the history of sociology: key discussions». Bulletin of the Moscow University. Series 18. Sociology and Political Science. Vol. 26(2), pp. 7-34. Available at: <https://doi.org/10.24290/1029-3736-2020-26-2-7-34>
12. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan «on the concept of informatization of the education system of the Republic of Kazakhstan for 2002-2004». (2001), 06.08.2001, N 1037. Adilet.kz. Available at the link: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P010001037_ (review date: 4 January 2025). – electronic resource.
13. Results of the state audit «interim assessment of the implementation of the State Program» Digital Kazakhstan» of the Accounting Committee for control over the execution of the Republican budget. (2022), 31.03.2022, Gov.kz. Available at the link: Қазақстан Республикасының Жоғары аудиторлық палатасы (review date: 4 January 2025). – electronic resource.
14. Scopus.com information from the database of peer-reviewed scientific literature <https://www.scopus.com/term/analyzer.uri?sort=plff&src=s&sid=16b4dbb9f7a8dc97da23a4264e7b7182&sot=a&sdt=a&sl=49&s=TITLE-ABS-KEY%28Digitalization+in+higher+education%29&origin=resultslist&count=10&analyzeResults=Analyze+results>
15. Shelkunov M.D., Karimov A.R. (2019), «Obshestvo 5.0 v tehnologicheskome, socialnom i antropologicheskome izmereniyah», *Vestnik ekonomiki, prava i sociologii*, (3), pp. 158–164.

Авторлар туралы мәлімет

Исахова Г.Д. – әлеуметтік жұмыс магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көшесі, 2, 10008, Астана, Қазақстан.

Досмурзаева Д.О. – хат-хабар авторы, әлеуметтік жұмыс магистрі, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көшесі, 2,10008, Астана, Қазақстан.

Ордабаев О.Т. – «Әлеуметтану» мамандығы бойынша докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтбаев көшесі, 2,10008, Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах

Исахова Г.Д. – магистр социальной работы, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, улица Сатпаева, 2,10008, Астана, Казахстан.

Досмурзаева Д.О. – автор для корреспонденции, магистр социальной работы, Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, улица Сатпаева, 2,10008, Астана, Казахстан.

Ордабаев О.Т. – докторант по специальности «Социология», Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, улица Сатпаева, 2,10008, Астана, Казахстан.

Information about authors

Issakhova G.D. – Master of Social Work, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev 2, 10008, Astana, Kazakhstan.

Dosmurzayeva D.O. – corresponding author, Master of Social Work, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev 2, 10008, Astana, Kazakhstan.

Ordabayev O.T. – Doctoral student in the specialty «Sociology», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev 2, 10008, Astana, Kazakhstan.

IRSTI: 316.334.2:94(575.1)

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-54-63>

Scientific article

MAHALLA TRANSFORMATION: FROM A TRADITIONAL COMMUNITY TO A SOCIAL INSTITUTION

Zaitov E.

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan

(E-mail: e.zaitov@nuu.uz)

Abstract. This article is devoted to the study of the mahalla, which has historically been an important element of social organization in Central Asia and has undergone significant changes. Initially, the mahalla functioned as a traditional community based on kinship, shared values, and mutual assistance. However, over time, it has evolved into a key social institution integrated into the public administration system of modern Uzbekistan. This transformation process was driven by economic, demographic, political, and technological changes that redefined the role and functions of the mahalla in society. One of the key aspects of the mahalla's transformation is its institutionalization in the public administration system. In the past, the mahalla was an informal association where elders played an important role in maintaining order, resolving conflicts, and providing social support. However, after Uzbekistan gained independence, the mahalla became an officially recognized administrative unit responsible for local self-government, the distribution of social assistance, and the strengthening of social cohesion. This process has strengthened its role as a link between the State and the population, allowing for more effective implementation of public policy at the local level. Economic changes have also had an impact on the transformation of the mahalla. The transition from a centralized Soviet economy to a market model led to changes in employment patterns, migration processes, and urbanization. These factors have changed the demographic composition of mahalla communities, as internal and international labor migration has led to the transformation of traditional family structures. Mahallas have expanded their social support mechanisms, especially for vulnerable groups of the population.

Keywords: mahalla, community, social institution, transformation, traditions, management, social cohesion, digitalization, social support.

Introduction

The term "mahalla" comes from the Arabic word "mahalloon", which means "place". The mahalla is considered an administrative-territorial unit in the cities where the population lives. Until the 1920s, the mahalla included an average of 50-60 households and was part of urban

neighborhoods (dakha) (Choriyev, 1999). The Mahalla plays an important role in the social, economic, and cultural life of people, contributing to the strengthening of public relations. Such structures ensure the stability of society, preserve traditions, customs, and national mentality. Historically, the mahalla has served not only as a territorial unit, but also as an important social institution contributing to the strengthening of society and the preservation of cultural values. Community is an integral part of human life, combining personal needs and common interests. In a community, people work together in various situations, such as difficulties and crises, holidays and celebrations, and social events. Through such connections, the community strengthens moral and ethical standards, creating a sense of security and equality among its members.

By becoming part of a community, a person adapts to the traditional norms of society and passes them on to the next generations. The community influences the individual by developing social responsibility and the capacity to act not only for the sake of personal interests but also for public interests. The community is a key carrier of traditions and values, passing them on from generation to generation. It creates unity, trust, and support among people.

The word "community" has similar variants in different Turkic peoples. Uzbek – "jamo'a", Tatar – jamoat, Turkmen – zhemagat. This term means a voluntary association of people based on mutual social ties and common goals (*Язлыев, 1989*). Thus, the community plays a key role in social life, preserving traditions, strengthening solidarity, and providing support among its members. Community and collectivism play a key role in shaping the ideological relations of society. The desires, aspirations, and goals of the members of the community are based on the unity of common ideas. Such a system of social relations turns society into an instrument for the implementation of a single idea, which helps to strengthen cohesion, stability of changes and reforms, unification, and joint actions for the sake of common interests, and increase people's social responsibility. This ensures that the community moves together to achieve common goals (*Содиқова, 2019*).

The purpose of this article is to analyze the process of transformation of the mahalla from a traditional community to a modern social institution, identifying the key stages of its evolution, as well as the factors contributing to this change. The research examines the historical development of the mahalla, its role in the social structure of society, the impact of economic and demographic changes, as well as the process of digitalization of mahalla management. Special attention is paid to the mahalla's interaction with state institutions, its social, economic, and cultural functions, as well as how it adapts to modern challenges and demands of society. The study aims to identify a balance between the traditional functions of the mahalla and its new administrative and social tasks, which allows for a deeper understanding of its importance in the system of local government and social development in Uzbekistan.

The community not only unites people but also enhances their social activity, directing it towards the realization of collective goals. The lifestyle formed on the basis of the neighborhood in the mahalla promotes the development of close social ties. These features are an integral part of the national mentality of the Uzbek people and have been passed down from generation to generation.

According to ethnologist A. Ashirov, in Uzbek society, the community plays the role of social control, ensuring mandatory human participation in public life, observance of moral norms through the pressure of collective opinion (*Ashirov, 2004*).

Natural sciences and humanities, makes it possible. It is necessary to rethink such traditional social formations as the mahalla in the categories of self-developing systems. At the same time, the philosophical foundation laid by Hegel and Engels remains relevant: "Hegel posed and investigated the question of the self-development of complex systems. From this position, he certainly belongs to the forerunners of synergetics" (Г.Г.Малинецкий, *et. Al.*, 2023).

Modern approaches to the study of social order are increasingly based on the concepts of self-organization, which have developed both in philosophy and economics. According to E.V. Shestakova, "man, society, enterprise, market" can be considered as open socio-economic systems with the ability to self-organize (Шестакова, 2012).

Research methodology

The study of literature from a historical point of view is of great importance for highlighting the essence, history and development of the mahalla. In this sense, it is advisable to study the topic within the framework of historical science, as well as various issues related to the way of life of the people, in particular, aspects reflected in sources on the history and culture of Oriental peoples. In addition, this theme is reflected in the literature related to the ancient Zoroastrian religion. For example, in the Avesta, the community (vaeshvadatha) is described as the main social unit associated with neighborhood relations, and they conducted their activities within a certain territory (Маколевский, 1960). The Zoroastrian community, in turn, was divided into social groups, and the status of these strata of society is evidenced by both literary sources from the Avesta and the work of researchers.

However, with the development of society and the establishment of the state, kinship communities began to be replaced by neighborhood-based communities. The mahalla has become an important social institution that unites the historical traditions of family ties and modern principles of social unity, which is changing and transforming.

Heraclitus (lived in the 6th–5th centuries BC) is one of the most famous philosophers of the ancient world, and his views on social change have always attracted attention. The main ideas of Heraclitus are expressed in his principle of "everything flows," which is reflected in his famous statement: "You cannot enter the same river twice." In his opinion, social changes in society occur as a continuous process. From the point of view of Heraclitus, everything in nature and society is in motion and changing. He linked transformations in the human community with the laws of nature, considering social life as a constantly reshaping process. He considered contradictions to be the main driving force of social change. In his opinion, as a result of the struggle of various opposites, new forms and structures arise. For example, he saw death as the beginning of a new life and perceived contradictions as a source of harmony. In his theory, social change is subject to the general laws of nature, and society is seen as an integral part of it. He associated any transformations in society with the universal laws of the universe. Heraclitus' concept of social change is based on the idea of movement and development of society. His views had a significant impact on the development of social thought and subsequently became the basis of the dialectical approach. These ideas of Heraclitus still serve as the scientific basis for the study of social change in modern sociology (Ashirov, 2004).

The processes of transformation of local governments can be analyzed from the point of view of the sociological theories of such classics as Emile Durkheim – theory of "social facts",

Max Weber – theory of rational bureaucracy, social movements and their role in the legislative and managerial system, Talcott Parsons – theory of functionalism and social systems, Pierre Bourdieu – theory of social fields, types of capital, and habitus. And also based on the sociological concepts of such researchers as K. Davis, N. Smelzer, R. Merton, M. Levy, J. Mead, S. Frolov, which makes it possible to analyze the role and functions of the mahalla institute in the social system.

As noted by V.N. Kelasyev and I.L. Pervova, the processes of self-organization in society are formed on the basis of the interaction of social actors, leading to the emergence of new qualities reflecting the combined interests and goals of the participants (Kelasyev and Pervova, 2014). This allows us to consider the mahalla as a social institution that has gone from a local community to an element of a self-organizing social system (*Келасьев, 1960*).

Within the framework of Uzbek sociological science, the scientific study of various aspects of the mahalla institute is classified as follows. Institutional foundations of mahalla development Professor M. Bekmuradov considers the mahalla as an important mechanism providing a link between the state and society. Sh. Sodikova explores the problems of social change in mahallas. A. Umarov analyzes the features of the traditional way of life in conditions of social development. T. Matiboev studies the issues of social partnership in the reform of the mahalla system. Kholbekov emphasizes the need to comply with the principles of social justice in regulating the activities of the mahalla. T. Norboeva, Doctor of Sociology, puts forward the need for initiatives to develop mahallas in accordance with modern trends.

Results and discussions

The Mahalla, as a public institution, has existed for a long time, but, like any social structure, it goes through transformation processes. The term "transformation" comes from the Latin *transformatio*, which means "change", "transformation", "transition from one state to another". The term was first used in the natural sciences (biology, physics, mathematics), and then spread to the social sciences and humanities.

The transformation of the mahalla as a social institution is an inevitable process that reflects changes in society and adapts to new historical conditions.

Global transformation of society: the concepts of E. Toffler and T. Parsons. In the context of studying social change, the concept of "global transformation of society" proposed by E. Toffler is used. He considers changes in society from a global perspective, understanding transformation as a process of qualitative changes that are not a simple continuation of the previous stage of society's development, but can radically change or even negate its previous state. This type of change is particularly characteristic of economic systems. Therefore, the transformation process is evaluated in terms of the depth of qualitative transformations of the systems. According to E. Toffler, "Transformation is the process of replacing the structural characteristics of one economic system with similar characteristics of another, as a result of which the entire economic system undergoes fundamental changes" (*Beck, 1992*).

In the economic sense, "transformation" means profound changes in the economic system or its individual sectors, structures, and industries. This process is carried out through the introduction of new resources, technologies, market relations and economic models.

The transformation of the economy is associated with economic development, structural changes, and globalization. Thus, "transformation" is the restructuring, changing the forms

and methods of economic activity, as well as the reorientation of its target areas. In economics, the concept of "transformation" encompasses a change in the relationship between economic sectors (agricultural, industrial, services), the institutional development of market relations – the processes of liberalization and globalization, the introduction of new technologies – increases labor productivity and leads to the emergence of new production methods, a change in the role of the state in the economy – the state can either reduce or increase its market impact (*Sachs, 1996*).

In historical science, "transformation" means profound changes in social processes, events and strata of society, the transition to a new stage of historical development. This process is driven by economic, political, cultural, and social changes. This is a change in the social structure of society – the transition from the slave-owning system to feudalism, then to an industrial society. Political transformation is a change in the form of government (the French Revolution, the collapse of the USSR). Cultural and spiritual changes – the Renaissance as a period of restoration of the ancient heritage. Scientific and technological revolutions and their impact on history (*Braudel, 1980*).

Transformation is a universal process that encompasses various fields: politics, biology, technology, and psychology. It can occur gradually (evolutionarily) or dramatically (revolutionarily), leading to qualitative changes in systems, structures, and processes.

The transformation processes of the mahalla institute in Uzbekistan are aimed at updating the traditional structure of the mahalla and giving it an active social role in accordance with the needs of the socio-economic development of the country. Today, the mahalla is no longer limited to the support of the population and public control, but is becoming an important tool for implementing the state's social policy. The transformation of the mahalla turns it into a key performer of state social policy, strengthening its role in society.

The main directions of transformation in the mahalla:

- Expansion of social services and support for the population;
- Through mahallas, the population receives various social services, assistance and support programs;
- The Mahalla is turning into the first center of citizens' appeal, helping to solve their problems and provide support.;
- Job creation and economic support;
- Mahallas are involved in the fight against unemployment and the creation of new jobs;
- Vocational training and entrepreneurship support programs are being implemented, which contribute to improving the standard of living of the population;
- Strengthening civic responsibility and social control;
- Mahallas play a key role in the formation of social solidarity, justice and responsibility;
- They are used to prevent crime and support young people in making the right life choices.;
- A link between the state and society;
- Mahallas serve as an intermediary between the state and the population, which makes it possible to effectively bring local problems to government structures and facilitate their rapid resolution.;
- Support for cultural and spiritual development of the population;
- Various cultural events and educational meetings are held aimed at strengthening national and cultural values among the population.

The transformation of the mahalla institute in Uzbekistan is aimed not only at preserving traditional values but also at strengthening its role as an auxiliary structure in the public administration system.

Economic reforms and the transition to a market economy have significantly affected the functions of the mahalla. Although the mahalla retains its key role in social support for the population, its effectiveness largely depends on public and private support.

The state implements various social services through mahallas:

- Identification of low-income families and provision of social assistance.
- Improving the standard of living of the population.

In some cases, mahallas are unable to provide the necessary financial support in a timely and complete manner, which limits the satisfaction of the social needs of the population.

The Mahalla Institute in Uzbekistan is adapting to the new economic conditions, maintaining its traditional role, but also becoming a key element of the country's socio-economic development.

The active participation of mahallas in social and economic development contributes to a more effective implementation of government policies aimed at improving the living conditions of the population. These measures help to preserve the mahalla as a key institution of social support.

The changes in the State's approach to the mahalla institution and the administrative reforms carried out have become an important step in strengthening its role. The mahalla, as an integral part of public administration, performs an important function of communicating the social policy of the state to the population. The State supports the implementation of social programs through mahallas, including assistance to poor families and needy segments of the population. The active participation of mahallas strengthens their role as a "bridge" between the state and society. Effective delivery of social programs to the population through mahallas makes it possible to better identify the needs of citizens and provide targeted assistance. Mahallas ensure the rapid and flexible transfer of state social initiatives, which strengthen social stability in society.

Conclusion

Thus, the mahalla has become a key institution responsible for social cohesion and the sustainability of society in the new conditions. The state has transferred part of the social tasks to the Mahalla Institute. The Mahalla has assumed responsibility for supporting low-income families, people with disabilities, single elderly people, and needy segments of the population. She participates in the fair distribution of social benefits, which has increased her credibility among the population. Government programs to support youth and women are implemented through the mahalla, which enhances its active role in social processes.

The mahalla has become a key intermediary in the development of entrepreneurship and job creation. Cooperation between the private sector and the mahalla has contributed to the development of small businesses and handicrafts, which has helped to increase employment. Support for entrepreneurship has ensured economic stability at the local level.

Economic reforms have expanded the social functions of the mahalla, making it an important socio-economic institution. The Mahalla has strengthened its role as a tool for supporting those in need and developing the private sector. In the context of the transition to a market economy,

the mahalla has become a key institution for ensuring the socio-economic well-being of the population.

The state policy of Uzbekistan has significantly strengthened the role of the mahalla in society, transferring to it the functions of social assistance, public control, and registration of the population. The expansion of the mahalla's powers and institutional status has strengthened its influence in public administration. The State has entrusted the mahalla with the organization of social assistance, public control and registration of the population. The Mahalla plays a key role in the fair distribution of social benefits among the low-income, people with disabilities and single elderly citizens. She also acts as an intermediary in ensuring order in public life, compliance with legislation and conflict resolution. The collection and monitoring of population data have become one of the main functions of the mahalla in cooperation with government organizations. The expansion of the mahalla's functions has increased its influence in society, making it a key institution in social assistance, public control and monitoring of the implementation of state programs.

The development of modern technologies has increased the efficiency of the mahalla, but weakened some traditional social ties. Electronic registration made it possible to more accurately track the social status of residents. Digital document management systems have accelerated and simplified administrative processes. The use of digital tools in the distribution of government programs has increased equity and efficiency.

Thus, the mahalla remains an important institution in ensuring social stability and implementing government programs in Uzbekistan. The expansion of the mahalla's powers has strengthened its role in managing social processes. Migration and urbanization have changed traditional social ties, but the mahalla has adapted, taking on new social functions. Modern technologies have modernized the mahalla's work, making it more efficient and transparent. The mahalla's communication with residents is organized through modern means of communication. Automation of administrative processes has created new opportunities for the development of public initiatives. The Mahalla remains a key institution that combines historical traditions and modern social functions, contributing to the development of society and the interaction of the state with citizens. The stability of society largely depends on the continuity of spiritual education in the family, educational institutions and mahallas. An important step is to develop a map for optimizing the socio-spiritual environment based on the principle: Mahalla → district → region → republic. The introduction of modern information and communication technologies in this process is expedient and necessary. Implementation of the idea "Youth are the creators of the New Uzbekistan" within the framework of the concept "New Uzbekistan – the Third Renaissance" (Ixtiyarov, 2023). Thus, strengthening spiritual education is a strategically important task that ensures the harmonious development of the individual and society.

References

1. Келасьев, В.Н. и Первова, И.Л. (2014) 'Самоорганизация общества и механизмы её активизации', Вестник Нижегородского университета, 3(35), сс. 65–73.
2. Маколевский, А.О. (1960) Авеста. Баку, с. 89.
3. Малинецкий, Г.Г., Войцехович, В.Э. и Вольнов, И.Н. (2023) 'Идеи Гегеля и Энгельса в контексте теории самоорганизации', Философские науки, 66(1), сс. 98–119. DOI: 10.30727/0235-1188-2022-66-1-98-119

4. Содиқова, Ш.М. (2019) 'Ўзбекистонда ижтимоий соҳадаги ўзгаришлар', Ижтимоий тадқиқотлар журналы, 2, с. 15.
5. Шестакова, Е.В. (2012) 'Теории самоорганизации: от античных воззрений до идей эволюционной экономики', Вестник ОГУ, 13(149), сс. 425–432.
6. Язлыев, Ч. (1989) Водоземельная община у туркмен (XIX – начало XX вв.). Ашгабад, с. 22.
7. Ashirov, A. (2004) 'O'zbek milliy mentaliteti haqida ba'zi mulohazalar', in O'zbek xalqining kelib chiqishi: ilmiy-metodologik yondashuvlar, etnogenetik va etnik tarix. Respublika ilmiy-nazariy seminar materiallari. Toshkent, p. 102.
8. Beck, U. (1992) Risk Society: Towards a New Modernity. London: SAGE Publications, 223 p.
9. Braudel, F. (1980) On History. Chicago: University of Chicago Press, 236 p.
10. Choriyeu, Z. (1999) Tarix atamalarining qisqacha izohli lug'ati. Toshkent: Sharq, p. 73.
11. Ixtiyarov, F.A. (2023) 'Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ijtimoiy davlat asoslarining mustahkamlanishi va inson kapitaliga e'tibor', in Ijtimoiy davlat sharoitida jamiyatni faollashtirish va davlat fuqarolik xizmatini rivojlantirish imkoniyatlari: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi, pp. 93–94.
12. Sachs, J.D. (1996) The Transition to a Market Economy: Poland, Hungary, and the Czech Republic. Cambridge, MA: MIT Press, 127 p.

Заитов Э.

Мирзо Ҳулықбек атындағы Ўзбекстан ўлттық университети, Ташкент, Ўзбекстан

МАХАЛЛАНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ДӘСТҮРЛІ ҚОҒАМДАСТЫҚТАН ӘЛЕУМЕТТІК ИНСТИТУТҚА ДЕЙІН

Аңдатпа. Бұл мақала Орталық Азиядағы әлеуметтік ұйымдастырудың маңызды элементі болып табылатын махаллаға арналған, ол тарихи тұрғыдан елеулі өзгерістерге ұшырады. Алғашында махалла туыстық байланыстарға, ортақ құндылықтарға және өзара көмекке негізделген дәстүрлі қауымдастық ретінде жұмыс істеді. Алайда уақыт өте келе ол қазіргі Өзбекстанның мемлекеттік басқару жүйесіне интеграцияланған негізгі әлеуметтік институтқа айналды. Бұл трансформация процесі экономикалық, демографиялық, саяси және технологиялық өзгерістермен анықталды, олар махалланың қоғамдағы рөлі мен функцияларын қайта қарастыруға алып келді. Махалла трансформациясының негізгі аспектілерінің бірі – оның мемлекеттік басқару жүйесінде институционализациялануы. Бұрын махалла бейресми қауымдастық ретінде қалыптасып, онда ақсақалдар тәртіпті сақтау, дауларды реттеу және әлеуметтік қолдау көрсету мәселелерінде маңызды рөл атқарды. Алайда Өзбекстан тәуелсіздік алғаннан кейін махалла жергілікті өзін-өзі басқаруға, әлеуметтік көмек бөлуді ұйымдастыруға және қоғамдық бірлікті нығайтуға жауапты ресми әкімшілік бірлікке айналды. Бұл процесс оның мемлекет пен халық арасындағы байланыстырушы буын ретіндегі рөлін күшейтті, бұл мемлекеттік саясатты жергілікті деңгейде тиімдірек жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Экономикалық өзгерістер де махалла трансформациясына әсер етті. Кеңестік орталықтандырылған экономикадан нарықтық үлгіге көшу жұмыспен қамту құрылымына, көші-қон процестеріне және урбанизацияға өзгерістер енгізді. Бұл факторлар ішкі және халықаралық еңбек көші-қонының салдарынан дәстүрлі отбасылық құрылымдардың трансформациялануымен қатар, махалла қауымдастықтарының

демографиялық құрамының өзгеруіне әкелді. Махаллалар әлеуметтік қолдау тетіктерін кеңейтті, әсіресе аз қамтылған отбасылар, қарт адамдар және осал топтар үшін көмек көрсетуге ерекше көңіл бөлді.

Негізгі ұғымдар: махалла, қауымдастық, әлеуметтік институт, трансформация, дәстүрлер, басқару, әлеуметтік бірлік, цифрландыру, әлеуметтік қолдау.

Зайтов Э.

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, Ташкент, Узбекистан

ТРАНСФОРМАЦИЯ МАХАЛЛИ: ИЗ ТРАДИЦИОННОЙ ОБЩИНЫ В СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ

Аннотация. Данная статья посвящена изучению махалли, которая исторически была важным элементом социальной организации в Центральной Азии и претерпела значительные изменения. Изначально махалля функционировала как традиционная община, основанная на родственных связях, общих ценностях и взаимопомощи. Однако со временем она превратилась в ключевой социальный институт, интегрированный в систему государственного управления современного Узбекистана. Этот процесс трансформации был обусловлен экономическими, демографическими, политическими и технологическими изменениями, которые по-новому определили роль и функции махалли в обществе. Одним из ключевых аспектов трансформации махалли является ее институционализация в системе государственного управления. В прошлом махалля была неформальным объединением, где старейшины играли решающую роль в поддержании порядка, разрешении конфликтов и оказании социальной поддержки. Однако после обретения Узбекистаном независимости махалля стала официально признанной административной единицей, ответственной за местное самоуправление, распределение социальной помощи и укрепление сплоченности общины. Этот процесс укрепил их роль в качестве связующего звена между государством и населением, что позволило более эффективно осуществлять государственную политику на местном уровне. Махалли расширили свои механизмы социальной поддержки, особенно для уязвимых групп, таких как семьи с низким доходом, пожилые люди и другие группы риска.

Ключевые слова: махалля, община, социальный институт, трансформация, традиции, управление, социальная сплоченность, цифровизация, социальная поддержка.

References

1. Ashirov, A. (2004) 'O'zbek milliy mentaliteti haqida ba'zi mulohazalar', in O'zbek xalqining kelib chiqishi: ilmiy-metodologik yondashuvlar, etnogenetik va etnik tarix. Respublika ilmiy-nazariy seminar materiallari. Toshkent, p. 102.
2. Beck, U. (1992) Risk Society: Towards a New Modernity. London: SAGE Publications, 223 p.
3. Braudel, F. (1980) On History. Chicago: University of Chicago Press, 236 p.
4. Choriyeu, Z. (1999) Tarix atamalarining qisqacha izohli lug'ati. Toshkent: Sharq, p. 73.
5. Ixtiyarov, F.A. (2023) 'Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ijtimoiy davlat asoslarining mustahkamlanishi va inson kapitaliga e'tibor', in Ijtimoiy davlat sharoitida jamiyatni faollashtirish va davlat fuqarolik xizmatini rivojlantirish imkoniyatlari: Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi, pp. 93–94.

6. Kelas'ev, V.N. and Pervova, I.L. (2014) 'Samoorganizatsiia obshchestva i mekhanizmy ee aktivizatsii', Vestnik Nizhegorodskogo universiteta, 3(35), pp. 65–73.
7. Makolevskii, A.O. (1960) Avesta. Baku, p. 89.
8. Malinetskii, G.G., Voitsekhovich, V.E. and Vol'nov, I.N. (2023) 'Idei Gegelia i Engel'sa v kontekste teorii samoorganizatsii', Filosofskie nauki, 66(1), pp. 98–119. DOI: 10.30727/0235-1188-2022-66-1-98-119
9. Sachs, J.D. (1996) The Transition to a Market Economy: Poland, Hungary, and the Czech Republic. Cambridge, MA: MIT Press, 127 p.
10. Shestakova, E.V. (2012) 'Teorii samoorganizatsii: ot antichnykh vozzrenii do idei evoliutsionnoi ekonomiki', Vestnik OGU, 13(149), pp. 425–432.
11. Sodiqova, Sh.M. (2019) 'O'zbekistonda ijtimoiy sohadagi o'zgarishlar', Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali, 2, p. 15.
12. Yazlyev, Ch. (1989) Vodozemel'naia obshchina u turkmen (XIX – nachalo XX vv.). Ashgabat, p. 22.

Information about authors

Zaitov Elyor Kholmamatovich – PhD, Associate Professor in Social Sciences, Faculty of Social Sciences, Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.

Автор туралы мәліметтер

Зайтов Ельёр Холмаматович – PhD, әлеуметтік ғылымдар бойынша доцент, әлеуметтік ғылымдар факультеті, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті, Ташкент, Өзбекстан.

Сведения об авторах

Зайтов Ельёр Холмаматович – PhD, доцент в области социальных наук, факультет социальных наук Национального университета Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

IRSTI 04.51.35
Research article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-64-71>

HOW THE SOVIET PAST AFFECTS THE NATION-BUILDING OF MODERN KAZAKHSTAN

Sabitov Zh.¹, Rodionova K.N.*²

¹Institute of State History, Astana, Kazakhstan

²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: camilarodionova@gmail.com)

Abstract. This article analyzes the role of monuments in the process of ethnic nation-building in Kazakhstan. The study is based on a database of 226 monuments erected between 1991 and 2019 in the country's regional centers. The main focus is on the question: which historical figures become national symbols that go beyond the native territories of their zhuzes and clans? The results show that the vast majority of such monuments are dedicated to personalities of the Soviet period or those whose symbolic significance was formed during the Soviet era. This indicates the continuing influence of the Soviet nation-building project, which created a single pantheon of heroes contributing to the formation of a national identity. At the same time, the practice of perpetuating representatives of “their” zhuzes and clans, reflecting local identities and the activity of tribal associations, persists in the regions. Thus, monuments act as an arena of symbolic politics, where the interests of the central government and local elites intersect. The findings highlight the dual nature of symbolic politics: on the one hand, monuments can be a tool for integration, while on the other hand, they can contribute to strengthening localism and generic differentiation.

Keywords: identity, monuments, primordialist ties, «imagined community», radical constructivists, minimal constructivists, nation and nationalism, process of nation-building

Introduction

Nationalism can be interpreted as an ideological movement aimed at forming the unity and common identity of a certain social group, including building borders. Thus, nationalism, on the one hand, has the basis for creating unity; on the other hand, it can contribute to division and cause social conflicts. Researchers of nationalism and nation-building issues study various ways and tools that are used by states and/or national movements in the process of forming national identity, among other things, a variety of symbolic artifacts, including monuments. Indeed, one of the ways to promote and implement national construction projects is the construction of

facilities, including such symbolic objects as monuments, which are used to create/consolidate a certain image of history and the formation of ethnic and national identity. Therefore, the study of monuments is an extremely important component in the process of understanding the peculiarities of nation-building.

This study is aimed at understanding how monuments are used in the process of ethnic nation-building. A distinctive feature of this work is the fact that the study is not a case study, but is based on a database that includes information about 226 monuments erected between 1991 and 2019. The research question is as follows:

Monuments to which historical figures become national, going beyond the borders of the Azov territories? What qualities should a historical figure possess to go beyond the boundaries of their Juz territories?

The structure of the article is as follows. First of all, a theoretical review is presented, which presents the key ideas of nation-building research with an emphasis on (ethno) symbolic components, as well as on the processes of integration and disintegration accompanying nation-building. Next, the database and research methods were briefly described. The following section presents the main results and concludes with brief conclusions on the study.

Literature review

The issues of nationalism and the definition of nation, identity, and national consciousness have been central themes in social and humanities research over the past 50-70 years. Until about the 1960s, the field was dominated by primordialist ideas that nations are natural and stable communities based on "blood," culture, language, and other characteristics. A classic example of primordialist ideas is Hans Kohn and his distinction between "Western" and "Eastern" nationalism (*Kohn, 1944*). E. Shils wrote about primordialist ties based on deep, emotional attachments (kinship, religion, language). These ties are perceived by people as natural, as something given, not constructed (*Shils, 1957*).

However, there is now general agreement among scholars that nations and nationalism are modern phenomena that did not exist in pre-modern times. The formation and maintenance of nations, nation-states, and the entire system of nation-states required mass media and a modern state apparatus with centralized education, bureaucracy, and legislative authority. However, consensus among scholars begins to diverge beyond this point.

Some scholars, adopting a radically constructivist stance, argue that nationalism as an ideology "invents" nations where they do not naturally exist (*Balibar, 1990; Gellner, 2015*). In contrast, "minimal constructivists" contend that nationalism awakens nations to self-awareness (*Anderson, 2020; Hobsbawm, 2012, Hobsbawm and Ranger, 2012*). Within this debate, deeper disagreements arise on whether nations possess an ethnic foundation upon which they naturally build (*Hobsbawm, 2012*) or are formed through the efforts of states or elites (*Balibar, 1990*). Our position aligns with moderate (minimal) constructivism, suggesting that nation-building is constructed upon an ethnosymbolic foundation, where architectural monuments play an increasingly important role.

In general, researchers of nation and nationalism in Kazakhstan adhere to the ideas of social constructivism. How the process of nation-building took place in Kazakhstan after the collapse of the Soviet Union is studied by S. Spehr, & N. Kassenova (*Spehr and Kassenova, 2012*); Schatz (*Schatz, 2000*). E. Marlene Laruelle studies the three main types of identity in Kazakhstan:

Kazakhness, Kazakhstaniness, and transnationalism (*Laruelle, 2015*). Rico Isaacs and Abel Polese study the "imaginary" and "real" identities associated with state policy and the discourse of national identity in the countries of Central Asia (*Isaacs and Polese, 2015*).

The study of how a nation is constructed using individual elements as an example is the subject of study by many scholars. For example, Rico Isaacs studied the role of cinema and film in the process of constructing an «imagined community» (*Isaacs, 2022*). S. Insebayeva and N. Insebayeva studied the anthem and national currency as key symbols linking symbolic politics with the formation of national identity (*Insebayeva and Insebayeva, 2021*). Kaşıkçı studies the names of streets in the Soviet past and their names during the period of independence (*Kaşıkçı, 2019*). A. Fauve studies monuments as a key element in the formation of an "imagined community." Using qualitative methods with artists and urban planners, he examines the process of national urban development, emphasizing primarily its erratic nature. A. Fauve argues that nationalist urban development is rather a resource for people involved in patron-client relationships; the results of such activity are rather conditional and are not a planned strategy (*Fauve, 2015*).

In this article, the author also concentrates on the study of monuments, considering them primarily from a quantitative perspective. Monuments can serve two main functions in relation to national development. First, they can promote ethno-national identity and narratives that foster cohesion and unity. Memorial sites function as zones of symbolic politics, where national governments advance the idea of nation-building. Through monuments, key actors in the nation-building process embody the concept of an "imagined community" (*Anderson, 2020*). Symbolic politics is a complex process with potentially contradictory outcomes: on one hand, monuments may be organically integrated into the people's symbolic history, while on the other, they may act as tools to impose an artificial collective identity with specific objects of identification (*e.g., Soviet-era monuments*).

Secondly, commemorative objects can either promote broader unity through inclusivity or contribute to boundaries between ethnic groups. Researchers have shown that memorial sites can play a vital role in fostering integration within an ethnic or social group, as well as between groups, thus becoming national sites.

In this paper, we aim to understand the qualities that enable monuments to become national symbols (representing broad integration). For this purpose, we analyzed a database comprising 226 monuments. More detailed information on the empirical database and methodology is provided in the following section.

Method and Data

This study is based on a database of 226 commemorative objects from 1991 to 2019, located in all major cities (those with at least regional center status). The list of monuments, organized geographically, is as follows:

- Astana: 18 monuments
- Almaty: 21 monuments
- Shymkent: 32 monuments
- Aktau: 8 monuments
- Aktobe: 21 monuments
- Atyrau: 17 monuments
- Karaganda: 10 monuments

- Kokshetau: 9 monuments
- Kostanay: 10 monuments
- Kyzylorda: 6 monuments
- Pavlodar: 11 monuments
- Petropavlovsk: 6 monuments
- Taldykorgan: 11 monuments
- Taraz: 18 monuments
- Turkestan: 9 monuments
- Uralsk: 15 monuments
- Ust-Kamenogorsk: 4 monuments

Three regional centers (Zhezkazgan, Konaev, and Semey) are not included in the list, as these cities did not have regional center status for most of the historical period covered by the study and in 2019.

A detailed profile was created for each monument, which was then transformed into a statistical dataset. For each monument, various socio-demographic and historical information was collected about the historical figure in whose honor the memorial was erected. The data were subsequently processed using the R software environment.

Main results

The historical figures in whose honor the monuments were erected are divided into the following historical periods: the Golden Horde, the Kazakh Khanate, the Mongolian Empire, the Early Middle Ages, the Russian Empire, the Soviet Period, and independent Kazakhstan. There is a clear dominance of monuments of the Soviet period. So 63.7% of the monuments are dedicated specifically to historical figures from this historical period.

The next step is related to the allocation of only monuments that are not located on the territory of their Juz. In other words, these monuments are dedicated to historical figures who do not belong to the RU and Juz, which prevail on the territory of the monument's construction. For example, the monument to Abai in Almaty will be defined as located not on the ancestral territory.

Thus, only monuments located outside the territories of their Juz were highlighted. There were only 34 of them, while 26 (or 76.5%) of them are dedicated either to historical figures of the Soviet period. However, if we add historical figures to them, whose process of becoming symbols of the Kazakh nation was during the Soviet period (for example, Abai), then their share will approach the 90% mark.

A comparison of the shares (63.7% versus 76.5%) shows a significant increase in historical figures of the Soviet period among those to whom monuments located outside their own territory are dedicated. In our opinion, this is an important result that should be focused on. Why exactly do monuments to historical figures of the Soviet period more often go beyond the borders of the Union? Of course, first of all, we need to check if this is the case by entering control variables. One of the most important control variables is the capital factor. It is clear that there is a disproportionately large number of commemorative objects in the capital, while in the capital, the central government is more likely to be interested in diversifying symbols by attracting various historical figures, it is not necessarily that they lived in the territory where the capital is located. In these conditions, monuments located in regional centers and dedicated to representatives of the Juzes (or clans) that do not prevail in this region are of interest first of all (for example, the monument to Kanysh Saptayev in Atyrau or Shakhmardan Yesenov in Aktau).

Why are historical figures from the Soviet period more likely to "transcend" the traditional borders of their Juzes? In our view, this is a consequence of the Soviet nation-building project, during which the government aimed for a highly centralized and unified national identity. This project was reflected both at the broader Soviet level (e.g., figures like Lenin, Marx) and within individual national republics, where a unique pantheon of national heroes was developed. A technique often used was the "shortening" of history, selecting contemporary figures – rather than historical ones potentially incompatible with communist ideology – as symbols. This approach gradually built a pantheon of Soviet national heroes. In the framework of this forced and often aggressive Soviet nation-building project, alternative sources of identity – irrelevant or even hostile to the Soviet national project – were deliberately ignored. Figures were presented as "sons of the Kazakh people" or, even better, "sons of the Soviet people," while more specific, localized identities were overlooked.

Interestingly, our research shows that this tradition of representing historical figures continues in independent Kazakhstan. Indeed, it is primarily historical figures from the Soviet period who most readily transcend the boundaries of their own Ru and/or Juzes. This phenomenon can be viewed as a positive externality of the Soviet nation-building project, which, through its ideologies, formed a group of national heroes across many Soviet republics – an essential element for strengthening national unity.

It is also worth noting that monuments that remain within their own community or tribe are the most common pattern in any region (with a few exceptions in Astana and Almaty). For example, in the Karaganda region, the majority of the population belongs to the Argyn tribe. Almost all monuments erected in Karaganda (the center of the Karaganda region) between 1991 and 2019 are dedicated to historical figures from the Argyn tribe (with one exception for an ethnic German). In the Zhetisu region, where members of the Naiman and Jalair clans primarily reside, most monuments honor representatives of these tribes. This pattern is evident in many regions of Kazakhstan. Such monuments may be associated with the actions of tribal public associations or with the active involvement of relatives and descendants of the individuals commemorated by these monuments.

Conclusion

The role of monuments in the process of ethnic nation-building in Kazakhstan is examined in this study. Having analyzed a database of 226 monuments erected between 1991 and 2019, a consistent trend was revealed: most monuments erected outside the zhuzes or clans are dedicated to historical figures of the Soviet period or those whose symbolic meaning was formed during the Soviet era. This is the influence of the Soviet nation-building project, which constructed its own pantheon of heroes who strengthened a single national identity, ignoring local and ethnic identities that were irrelevant to the Soviet project. A different situation is observed in the regions of Kazakhstan, where the practice of perpetuating representatives of "their" zhuzes and clans, reflecting local identities and the activities of tribal associations, is preserved. Thus, monuments become an arena for symbolic politics, in which the interests of the central government, striving for national integration, and local elites supporting narrower forms of identity intersect. The revealed patterns highlight the ambivalence of symbolic politics: on the one hand, monuments can serve as a tool for integration and the formation of a national narrative; on the other hand, they often reinforce locality and generic differences. These

findings are important for further understanding of nation-building processes in a multi-ethnic society and highlight the need to take into account both centralized and local mechanisms for the formation of national identity.

Funding: The research in this article was carried out with grant funding from the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan within the framework of the AP26104221 «The impact of local collective memory on the development of local communities».

Authors' contribution

When writing the article "How the Soviet past affects the nation-building of modern Kazakhstan", the first author substantiated the concept of the study, formulated the main idea, and research tasks. The second author also conducted a literature review on this topic. When planning the study, the first author collected and analyzed data on the construction of monuments. The second author (corresponding author) provided all work, depending on the publication, and communicated with the editors of the journal. Authors agree to be responsible for all aspects of the work, proper study, and resolution of issues related to the reliability of the data or the integrity of all parts of the article.

References

1. Anderson, B. (2020) Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism. In: A. Elliott, ed. *The New Social Theory Reader*. 3rd ed. London: Routledge, pp.282–288.
2. Balibar, E. (1990) The nation form: history and ideology. *Review (Fernand Braudel Center)*, 13(3), pp.329–361.
3. Fauve, A. (2015) 'A tale of two statues in Astana: The fuzzy process of nationalistic city making', *Nationalities Papers*, 43(3), pp.383–400. <https://doi.org/10.1080/00905992.2014.981745>
4. Gellner, E. (2015) Nations and nationalism. In: M.E. Brown, O.R. Cote, S.M. Lynn-Jones and S.E. Miller, eds. *Conflict After the Cold War*. 4th ed. London: Routledge, pp.378–389.
5. Hobsbawm, E.J. (2012) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Hobsbawm, E. and Ranger, T. (eds.) (2012) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Insebayeva, S. and Insebayeva, N. (2021) 'The power of ambiguity: National symbols, nation-building and political legitimacy in Kazakhstan', *Europe-Asia Studies*, 74(4), pp.660–682. <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.191229>
8. Isaacs, R. (2022) *Film and Identity in Kazakhstan: Soviet and Post-Soviet Culture in Central Asia*. London: Bloomsbury Academic.
9. Isaacs, R. and Polese, A. (2015) 'Between "imagined" and "real" nation-building: Identities and nationhood in post-Soviet Central Asia', *Nationalities Papers*, 43(3), pp.371–382. <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.102904>
10. Kaşıkçı, M.V. (2019) 'The Soviet and the post-Soviet: Street names and national discourse in Almaty', *Europe-Asia Studies*, 71(8), pp.1345–1366. <https://doi.org/10.1080/09668136.2019.1641586>
11. Kohn, H. (1944) *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. New York: Macmillan.
12. Laruelle, M. (2015) 'The three discursive paradigms of state identity in Kazakhstan: Kazakhness, Kazakhstanness, and transnationalism.' In: M. Omelicheva, ed. *Nationalism and Identity Construction in Central Asia: Dimensions, Dynamics, and Directions*. Lanham, MD: Lexington Books.

13. Schatz, E. (2000) 'The politics of multiple identities: Lineage and ethnicity in Kazakhstan', *Europe-Asia Studies*, 52(3), pp.489–506. <https://doi.org/10.1080/7136630>
14. Shils, E. (1957) 'Primordial, personal, sacred and civil ties.' *The British Journal of Sociology*, 8(2), pp.130–145.
15. Spehr, S. and Kassenova, N. (2012) 'Kazakhstan: Constructing identity in a post-Soviet society', *Asian Ethnicity*, 13(2), pp.135–151. <https://doi.org/10.1080/14631369.2012.638802>

Сабитов Ж.¹, Родионова К.Н.²

¹*Мемлекет тарихы институты, Астана, Қазақстан*

²*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

КЕҢЕСТІК КЕЗЕҢ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮДЕРІСІНЕ ҚАЛАЙ ӘСЕР ЕТУДЕ?

Аңдатпа. Бұл мақала Қазақстандағы этникалық сипаттағы мемлекет құру үдерісінде ескерткіштердің рөлін талдауға арналған. Зерттеу еліміздің облыс орталықтарында 1991–2019 жылдар аралығында орнатылған 226 ескерткішті қамтитын мәліметтер базасына негізделген. Негізгі назар аударылатын мәселе – қандай тарихи тұлғалар өз жүздері мен руларының туған өңірлерінен шығып, ұлттық нышанға айналады? Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ескерткіштердің басым көпшілігі кеңестік кезең тұлғаларына немесе кеңестік дәуірде символдық мәнге ие болған тұлғаларға арналған. Бұл жағдай кеңестік мемлекет құру жобасының – батырлардың бірыңғай пантеонын қалыптастыру арқылы жалпыұлттық бірегейлікті орнықтыруға бағытталған – ықпалының әлі де жалғасып жатқанын көрсетеді. Сонымен қатар, өңірлерде жергілікті ерекшеліктер мен тайпалық бірлестіктерді бейнелейтін, өз жүздері мен руларының өкілдерін мәңгі есте қалдыру тәжірибесі де сақталған. Осылайша, ескерткіштер орталық билік пен жергілікті элиталар мүдделерінің түйісетін символдық саясат аренасына айналады. Қорытындылар символдық саясаттың қосарлы сипатын айғақтайды: бір жағынан, ескерткіштер ұлттық интеграция құралы бола алады, ал екінші жағынан, жершілдік пен тектік жіктелуді күшейтуге де ықпал етуі мүмкін.

Негізгі ұғымдар: сәйкестілік, ескерткіштер, примордиалистік байланыстар, «қиялдағы қауымдастық», радикалды конструктивистер, минималды конструктивистер, ұлт және ұлтшылдық, мемлекет құру процесі

Сабитов Ж.¹, Родионова К.Н.²

¹*Институт истории государства, Астана, Казахстан*

²*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилев, Астана, Казахстан*

КАК СОВЕТСКОЕ ПРОШЛОЕ ВЛИЯЕТ НА ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация. Статья посвящена анализу роли памятников в процессе этнонационального строительства в Казахстане. Исследование основано на базе данных, включающей 226

памятников, установленных в период с 1991 по 2019 год в областных центрах страны. Основное внимание уделено вопросу: какие исторические личности становятся национальными символами, выходящими за пределы родных территорий своих жузов и родов? Результаты показывают, что подавляющее большинство таких памятников посвящено личностям советского периода или тем, чье символическое значение сформировалось в советское время. Это свидетельствует о продолжающемся влиянии советского проекта национального строительства, создавшего единый пантеон героев, способствовавших формированию национальной идентичности. В то же время в регионах сохраняется практика увековечения представителей «своих» семей и родов, отражающая локальную идентичность и деятельность родоплеменных объединений. Таким образом, памятники выступают ареной символической политики, где пересекаются интересы центральной власти и местных элит. Полученные данные подчеркивают двойственную природу символической политики: с одной стороны, памятники могут быть инструментом интеграции, с другой – способствовать укреплению локализма и родовой дифференциации.

Ключевые слова: идентичность, памятники, изначальные связи, «воображаемое сообщество», радикальные конструктивисты, минимальные конструктивисты, нация и национализм, процесс строительства нации.

Information about authors

Sabitov Zh. – Ph.D., Leading researcher, State Institution “Institute of State History” of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Rodionova K.N. – corresponding author, Master of Social Sciences, doctoral student, Department of Sociology, senior lecturer, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Авторлар туралы мәлімет

Сабитов Ж. – ҚР БҒМ Ғылым комитетінің «Мемлекет тарихы институты» ММ жетекші ғылыми қызметкері, Ph.D докторы.

Родионова К.Н. – хат-хабар авторы, әлеуметтік ғылымдар магистрі, әлеуметтану кафедрасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтану кафедрасының аға оқытушысы. Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах

Сабитов Ж. – доктор философии (Ph.D), ведущий научный сотрудник ГУ «Институт истории государства» Комитета науки МОН РК.

Родионова К.Н. – автор для корреспонденции, магистр социальных наук, докторант кафедры социологии, старший преподаватель кафедры социологии Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

IRSTI 04.51.54
Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-72-86>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF STUDYING THE ROLE OF NEW MEDIA IN THE DYNAMICS OF SOCIAL CONFLICTS

Karim Zh.K.*^{}, Mukhambetova K.A.^{}

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

*(E-mail: *zhuldyzkrm@gmail.com)*

Abstract. Digital platforms have changed the way public opinion is formed and influenced. In the context of Kazakhstan, where the society is diverse in terms of ethnical, religious, and socioeconomic backgrounds. The Mass media have become not only a tool for information exchange but a powerful factor impacting the conflict potential as well.

This article is devoted to analyzing theoretical methods of the phenomenon of conflict and media as a tool in the context of social conflicts. The research methodology involves literature analysis, the method of systematic review, and comparative analysis. Moreover, as part of the research, a content analysis of academic journals/publications was conducted, which enabled the examination of Kazakhstan's specific approach in covering the social conflict. According to the analysis, the evolution of conflict theories has demonstrated the necessity to revise these approaches in light of the development of information technologies. The research results revealed the need for further development of both the theoretical and empirical foundations in the field of social conflict studies and its informational component within the Kazakhstani public scientific discourse. The development of research in this area could significantly enrich the understanding of the dynamics of conflict mechanisms, providing new approaches for managing them and preventing negative consequences.

Keywords: social conflict, media, information support of conflict, theory of conflict, Kazakhstani scientific discourse

Introduction

In the context of globalization and rapidly advancing information technologies, the role of media in modern social processes has become indisputable. One of the most significant aspects is the impact of new media on the dynamics of social conflicts. Digital platforms, social networks, and internet resources have fundamentally changed the way public opinion is formed and influenced. Taking into account Kazakhstan, where society is diverse in terms of ethnicity,

religion, and social composition, the media not only serves as a tool for information exchange but also becomes a powerful factor influencing conflict potential.

Traditional theories, which emphasize the struggle for resources, social inequality, and group confrontations, have laid the foundation for further research in the field of social conflicts. However, with the development of information technologies and the emergence of new media, it is necessary to reconsider classical approaches and conflict theories.

In this context, the study of theoretical and methodological aspects related to the influence of new media on social conflicts, particularly in multiethnic countries such as Kazakhstan, is of particular relevance.

Methodology

This article aims to identify and analyze the theoretical and methodological issues related to the study of the role of new media in the dynamics of social conflicts. The research is focused on examining approaches that enable an understanding of how the media and social networks influence the dynamics of conflicts in contemporary society.

Research Methods. To achieve the stated objective, a literature review and a systematic review method were employed to analyze theoretical and empirical studies in the field of media and social conflicts. The method of comparative analysis was used to contrast different approaches to studying the role of new media in social processes. Content analysis of academic journals and publications facilitated the exploration of the specificities of the Kazakhstani context regarding the coverage of conflict-related topics.

Results

Before analyzing the concepts and approaches to studying the role of informational discourse in the dynamics of social conflicts, it is advisable to first examine the evolution of conflict theories and the process of their development as a scientific object. This will provide a comprehensive understanding of the conflict phenomenon, highlight the key stages of its formation, and identify the fundamental ideas underlying contemporary research.

The scientifically grounded study of conflicts developed in the second half of the 20th century, when society faced the need for an in-depth examination of the causes, dynamics, and methods of conflict resolution. A significant factor driving progress in this field was the occurrence of two world wars and numerous local conflicts. Thus, a global need arose to prevent similar catastrophes in the future (*Ritzer, 2010, pp. 145–146*).

It should be noted that prior to this period, conflict was primarily considered in philosophy as part of the general worldview and was explained through everyday notions. The analysis conducted by A. Antsupov and A. Shipilov (2004, pp. 14–20) shows that there was no unified approach among philosophers to understanding the functions of conflict in society. For example, when considering the views of ancient thinkers, Heraclitus perceived conflict as natural, organic, and inevitable. In contrast, Herodotus, Epicurus, and Plato regarded conflicts as destructive, interpreting them through the phenomena of «war» and «peace», as well as just and unjust «violence». Many prominent philosophers of the Middle Ages and modern times pondered the nature of conflict, each offering their own perspective on its causes, essence, and role in society.

Initially, the study of conflicts in the scientific domain focused on practical aspects. Researchers sought to develop practical methods for managing conflicts to minimize their consequences and prevent escalation. Theoretical foundations were less developed at the time. However, the emergence of conflict as a scientific object occurred at the intersection of several disciplines, which explains its interdisciplinary nature. This field integrates knowledge from sociology, psychology, political science, economics, and other areas, thereby creating a broad toolkit for the analysis and management of conflicts.

Conflict theories in sociology emerged in the 1950s as a counterpoint to the dominant structural functionalism of that time. Proponents of functionalism (*Parsons, 1937; Durkheim, as cited in Hawkins, 1996*) focused on the mechanisms that ensured stability, rather than on the causes and factors leading to the emergence of conflict. In this context, conflict was viewed as a destabilizing phenomenon within society.

The *Marxist approach* to conflict had a profound influence on sociology, economics, and politics, forming the foundation for many subsequent conflict theories, including the works of R. Dahrendorf. The central idea of Karl Marx was that conflict arises from contradictions between the interests of two fundamental classes: the bourgeoisie (owners of the means of production), who aim to maximize profit, and the proletariat (wage laborers), who seek to improve their working and living conditions (*Oizerman, 1981*).

In contrast to the Marxist theory, which emphasized economic contradictions and class struggle, *Max Weber* (2016) proposed a more multifaceted approach, examining conflicts through the lens of power, status, and interests.

- *Classes*: Economic inequality and the struggle for resources (similar to K.Marx).
- *Status groups*: Differences in prestige, respect, and social recognition, which can lead to conflicts between groups with different lifestyles or cultural traditions.
- *Power and political groups*: Conflicts over control of power institutions, the distribution of political resources, and governance.

One of the first authors to dedicate his work to studying conflicts and their role in society was *Herbert Spencer*. He argued that conflicts are a natural and necessary element of social order, contributing to its evolution (*Dmitriev, 2000, pp. 10-11*). In this view, conflict helps identify weaknesses and fosters the creation of more resilient social bonds. H. Spencer applied Charles Darwin's principles of natural selection to social systems, asserting that the struggle for existence, competition, and conflict are mechanisms through which society adapts to changes. As a result of conflict, the strong and well-adapted elements of society survive, thus promoting its progress. H. Spencer distinguished between two types of society: military and industrial. In military societies, conflicts were external (between tribes or states) and contributed to the unification of people for defense. In industrial societies, conflicts become internal and are linked to economic competition, class interests, and the struggle for resources.

Georg Simme (1903), in turn, emphasized social affiliation as a factor influencing the intensity of conflict. He argued that a sense of identity and belonging to a particular social group (such as ethnic or religious groups) could serve as the foundation for the emergence and intensification of conflicts. This approach is particularly significant in the context of Kazakhstan, where ethnic, linguistic, and cultural differences between various population groups play a significant role in social dynamics and can serve both as a trigger for conflict situations and as a marker for the mobilization of opposing sides. The main idea of Georg Simmel's essay is that conflict is

one of the forms of socialization. Thus, if a social group experiences prolonged stability, it loses its dynamism. A community requires not only constancy but also disharmony. Conflict acts as a mechanism that prevents stagnation in society. It helps uncover hidden problems and disagreements, ensuring progress through their resolution.

Ralf Dahrendorf (1990) is one of the key theorists in sociology who developed conflict theory as an alternative to structural functionalism. His approach focuses on analyzing social conflicts as a primary source of change and dynamism in society. He argued that stability and order are not inherent conditions but rather temporary states achieved through the resolution of conflicts. The central concept in his theory is power. As a result, the unequal distribution of power generates conflict. R. Dahrendorf reinterprets Marxist class theory, asserting that class conflicts are no longer limited to relationships between owners and wage laborers. Contemporary conflicts can arise in various spheres, such as bureaucracy, professional groups, and even cultural communities (*«Classes and Class Conflict in Industrial Society»*, 1959). Additionally, R. Dahrendorf paid special attention to the role of interests and positions in conflict theory. Based on his reasoning, one can argue that conflict is an opposition or struggle due to incompatible interests. He also distinguishes between «manifest» and «latent» interests. This distinction is crucial for analyzing and resolving conflicts, especially in today's information society, where the media play a key role. Media, as a communication channel, have enormous potential for uncovering latent interests (*Dahrendorf, 1958*). Consequently, this increases the relevance of studying the role of the media in the dynamics of social conflicts.

A significant contribution to conflict sociology was made by *«The Functions of Social Conflict»* (Coser, 1956). L. Coser examined the structure of conflicts, dividing them into two categories: rational (resources, power, etc.) and irrational (religion, values, nationalism, etc.). According to the author, any conflict provides «immunity» in the social system to similar events. Continuing G. Simmel's idea, L. Coser also asserts the consolidating effect of conflicts.

Robert Merton, a representative of structural functionalism, also addressed issues of conflict. His approach differed from the tradition of conflict theory. R. Merton viewed conflicts as dysfunctions that could disrupt the equilibrium of the social system, but in some cases, they could play a constructive role. According to Merton, conflicts may arise when social institutions fail to fulfill their functions properly. Additionally, conflict may sometimes emerge due to the latent functions of institutions. For example, rigid social norms can lead to hidden dissatisfaction, which then escalates into open confrontation. Nevertheless, sociologists, in their subsequent works, not only confirmed the negative nature of conflicts but also advanced positive views on them (*Dmitriev, 2000, pp.65-66*).

A significant contribution to conflict theory was made by *Kenneth Boulding*. He defined conflict as a situation in which the aspirations of one party are incompatible with the desires of the other. K. Boulding was one of the first to mention the universality of conflicts. In his view, despite the complexity of motives, including both latent and manifest factors, all conflicts share similar characteristics, and their resolution methods will be identical. This is because the underlying cause of all conflicts is the incompatibility of the interests, needs, or resources of the parties involved. A more detailed formulation of conflict by K. Boulding is expressed through the principle of «scarcity». According to him, scarcity, both of material resources (territory, power, financial resources, food, etc.) and immaterial resources (prestige, respect, status, etc.), generates competition between parties. Competition, in turn, creates a fertile ground for

conflict. Even in situations where resources seem abundant, the subjective perception of their scarcity may provoke conflict (*Dmitriev, 2000, pp.27-28*).

Thus, the conflict paradigm can indeed be viewed as dichotomous, with its main concepts often presented in terms of opposing categories – constructive and destructive. Therefore, the dual nature of conflict theory increases the relevance of studying both the positive and negative informational impacts on conflict situations.

The authors mentioned above are representatives of classical sociology. They focused on social conflicts related to class differences, inequality, and the social structure of their time. Meanwhile, globalization has introduced changes to the dynamics and nature of conflicts. New forms of influence, including information technologies, have emerged. Today, the media plays a central role in shaping public opinion and mobilization. Consequently, in the current realities and scale of the information space, the theoretical and methodological significance of theories on information society and conflict interaction has become increasingly important. In this context, it is pertinent to examine the concepts of sociologists regarding the «information society». The study of these issues is the focus of the work of the following scholars.

Post-Marxist *Manuel Castells* examines contemporary conflicts in the context of information technologies. In his view, digital gadgets have transformed the nature of social movements, the formation of collective identities, and the methods of resistance to power. In his work «*The Information Age: Economy, Society, and Culture*», M.Castells (2010) analyzes how information technologies reshape power structures, identities, and interactions in a globalized world. While R. Dahrendorf focused on power in its classical sense, M. Castells analyzed power within the network society. In this context, power governs information, capital, and communications. At the same time, ethnic, social, and cultural contradictions are intensified through the information sphere.

Modern economic contradictions, such as unequal access to technology and information, are also considered by M. Castells (1992) as the foundation of many social conflicts. He emphasizes that information technologies exacerbate inequality, creating an «information gap» between different population groups. As the author states, media enable social movements to mobilize resources and people more quickly and efficiently than traditional methods. Empirical evidence supports Castells' conclusions. For instance, the «Black Lives Matter» movement (since 2013) became global due to the dissemination of videos and hashtags on social media platforms like Twitter and Instagram. These platforms helped draw attention to the issue of police violence and racism. The most widespread global response followed the George Floyd incident involving a police officer (*BBC News, n.d.*).

Similarly, the climate protests «Fridays for Future» (since 2018), initiated by Greta Thunberg, spread worldwide through social networks, facilitating the organization of massive global demonstrations (*Fridays for Future, n.d.*). Protesters of the «Arab Spring» (2010-2012) in North African and Middle Eastern countries utilized Facebook and Twitter to coordinate their actions and inform the public about ongoing events. This conclusion is also applicable to the Kazakhstani context. Local conflicts and larger-scale incidents, such as the Korday pogrom (2019) (*Informburo, n.d.*) and the January events (2022) (*Kappasova and Turanova, 2022*), escalated due to the influence of internet resources. According to official statements, provocative materials circulated in the media and the internet contributed to the mobilization of conflicting parties.

Niklas Luhmann (2010), analyzing conflicts through the lens of his systems theory, employs the metaphor of the immune system. Just as an organism reacts to threats, so does society

respond to contradictions. The author asserts that contradictions arise during and as a result of communication. In other words, opposition alone does not create conflict; a contradiction becomes a «contradiction» when it is recognized and discussed. People live in a complex world where diverse interests, goals, and expectations collide. Therefore, eliminating contradictions entirely is impossible. Overall, N. Luhmann argues that contradictions and conflicts should not be perceived as catastrophic. They are essential for societal development and the search for new solutions to problems.

In this context, interethnic conflicts in the post-Soviet space serve as an example. During the Soviet era, the ideology of «friendship of peoples» was actively promoted, and ethnic differences and contradictions between various groups were either silenced or not publicly addressed. These contradictions existed but were not discussed, creating the illusion that they were insignificant. After the dissolution of the Soviet Union, the ethnic dimension, influenced by territorial disputes, socio-economic conditions, historical and cultural factors, and the formation of national consciousness and identity, became a significant challenge for the Commonwealth of Independent States (CIS). Thus, after the disappearance of a particular system, accumulated latent issues surfaced and became subjects of public discourse.

Canadian theorist *Marshall McLuhan* (2013) studied how communication media shape world perception, culture, and social relations. In one of his works, he described the world as a «global village» inhabited by «electronic people». According to McLuhan, in this «global village», technologies erase the boundaries between the local and the global. From the perspective of conflict theory, it can be argued that local conflicts rapidly expand their boundaries under the influence of media, increasing the number of participants and scaling potential consequences.

In the context of the interrelation between media and social conflicts, it is also pertinent to consider the conclusions of one of the key theorists of post-industrial society, *Alvin Toffler*. In particular, in his works, A. Toffler analyzed the consequences of modernization. The author defines the effect of rapid changes as «future shock». This concept implies that the rapid transformations occurring in society, including the development of the internet and the vast flow of information, generate feelings of disorientation and anxiety among individuals, as they struggle to adapt to the new social order. This phenomenon is particularly relevant in the conditions of globalization and technological revolutions, where media and communication reshape conventional perceptions of the world, work, and interpersonal relationships.

In the context of analyzing a rapidly changing world, Toffler (1970) introduced another concept: «culture shock». Unlike future shock, which is associated with reactions to accelerated change and information overload, culture shock pertains to encounters with «foreign» cultures or new cultural norms. In the media space, the likelihood of such confrontations increases, reinforcing stereotypical attitudes and xenophobia. Thus, based on the author's assertions, it can be assumed that under conditions of «future shock», media often emphasize differences, stereotypes, and tensions, thereby fostering polarization and social conflict. Similarly, «culture shock» can serve as a trigger or cause for a particular conflict situation.

Based on the above analysis of classical conflict theories in sociology, *Table 1* presents how different theorists have interpreted the nature and role of social conflicts, including their constructive and destructive aspects.

Table 1. Systematization of the main approaches and concepts to the study of social conflicts

Author	The concept	The main idea
T. Parsons	Structural functionalism	Conflicts disrupt social equilibrium; thus, mechanisms for integration and conflict prevention are essential.
E. Durkheim	Anomie	Conflicts lead to social disorganization and the breakdown of norms.
K. Marx	The class struggle	Class conflicts arise from contradictions between the interests of capitalists and the proletariat.
M.Weber	Conflict of interest	Social conflicts emerge due to the struggle of various groups for power, status, prestige and economic resources.
G. Spencer	Social Darwinism	Competition between different social groups or individuals contributes to progress and societal improvement. As a result, the fittest (strongest) survive, while the weak disappear.
G.Simmel	The sociological approach	Belonging to a particular social group (e.g., ethnic or religious) can intensify conflicts, as feelings of identity and affiliation become powerful factors capable of triggering or exacerbating social contradictions.
L. Kozer	Conflict functionalism	Social structures that appear stable require a certain degree of conflict to maintain equilibrium (immunity).
R.Dahrendorf	Conflict of power	Conflicts are inevitable since power and authority are always distributed unequally, leading to tensions between dominant and subordinate groups.
R. Merton	Dysfunctions	Conflicts generate social dysfunctions that threaten the stability of the system.
K.Boulding	Theory of social conflicts	Conflicts do not always lead to destruction but can be necessary for changes in social structure. Competing for resources, opposing parties engage in confrontation, which generates conflicts.
M.Castells	Information Society	Conflicts in the era of information technologies are associated with struggles for control over information, communications, and technological resources.
N. Luhmann	A systematic approach	In various societies, numerous contradictions exist, but contradictions transform into conflict when they attract attention – when a contradiction becomes a subject of communication.
M. McLuhan	Media determinism	In the «global village» concept, networked communities erase their boundaries, and local events quickly transition into global ones. Media influence public consciousness, altering perceptions of reality and contributing to the emergence of new social conflicts related to cultural and identity changes.

E. Toffler	«Shock of the future» «Shock of culture»	Rapid changes in social and economic structures, such as labor automation, shifts in social order, instability, and overwhelming information flow, can cause feelings of uncertainty. «Culture shock» implies an increasing social distance between different cultural norms, which also serves as a potential conflict trigger.
------------	---	--

Contemporary foreign research in the field of media and conflict often focuses on international conflicts, particularly those already in the stage of armed confrontation. A review of articles in the scientific information database «ResearchGate» has revealed the most popular conflict-related topics in this context. Among them, special attention is paid to the informational support of the conflict between Russia and Ukraine, the analysis of the influence of social networks on public perception of the Israeli-Palestinian conflict, as well as other popular cases such as the civil war in Nigeria, the Armenia-Azerbaijan conflict, the Arab Spring and others. In the empirical part, authors predominantly use methods such as expert surveys, content analysis, and frame analysis based on specific social networks (Facebook, Twitter, Telegram) and news portals (BBC, CNN, and other local news agencies). The phenomenon of echo chambers – limited information environments created by social network algorithms – is actively studied.

Significant influence on media research, particularly on the study of the role of media in conflict processes, has come from the works of D. Bryant, A. Gavrilov, S. Kara-Murza, S. Zelinsky, and A. Manoylo.

In the field of mass communications, there is an enormous amount of scientific research that allows for a deeper understanding of the media's involvement in various aspects of conflict situations. For instance, the topic is extensively analyzed in the works of Ekaterina Basilai (Ukraine) and co-authors, K. Greenwood (USA) and D. Jenkins (USA), W. Lance Bennett (USA), and others. These studies demonstrate how the media shape public perception of military actions, influence their legitimization, and contribute to the informational strategies of the conflict parties.

The coverage of popular uprisings in the media is explored in the works of G. Wolfsfeld (Israel). His research emphasizes how the media participate in setting the agenda for protest movements, influencing their success or failure, and how journalists can directly affect the course of events.

Content Analysis of Kazakhstani Journals

To study the specific features of conflict coverage in Kazakhstan, a content analysis was conducted on publications included in the list recommended by the Committee for Quality Assurance in Science and Higher Education of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (CFQASHE of the MSHE RK), in the field of «Sociology». According to the list from January 17, 2024, two journals were analyzed: The Journal of Psychology & Sociology. Bulletin Al-Farabi Kazakh National University and Bulletin of Eurasian National University named after L.N. Gumilyov. Series: Pedagogy. Psychology. Sociology.

Since the topic of conflict is interdisciplinary, the content of journals from the list of the CFQASHE of the MSHE RK from January 17, 2024, in the field of «Political Science» was additionally examined. Thus, four journals were considered in total.

- «Kazakhstan-Spectrum» (The Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan (KazISS));
- «Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Series: Political Sciences. Regional studies, Oriental studies. Turkology»;
- «Bulletin of KazNU. A series of philosophy, cultural studies and political science»;
- «Adam Alemi».

The analysis covers publications from 2021 onwards, as these journals were included in the list of the CFQASHE of the MSHE RK starting from that year. The archives of these journals are available in electronic format on their official websites.

This approach allowed for the identification of key features and research directions related to conflicts within various disciplinary fields.

The content analysis was conducted using the following keywords in Kazakh, Russian, and English: konflikt/conflict/kaktygys/shielenis, media/media, socseti/social'nye seti/aleumettik zheli/social media, internet/internet, novye tehnologii.

The results of the search for scientific publications based on these keywords helped to create a database of articles. For relevance, articles addressing the influence of media on political attitudes, actions, media consumption, information culture, etc., were excluded. Only materials reflecting the phenomenon of conflict were considered.

Thus, over the established period from 2021 to 2024, 7 articles were published in the field of conflict studies.

In Russian:

1. Altybayeva, J. (2024). Methodology of conflict study. Features of the study of conflicts in the post-Soviet space. Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Series: Political Sciences. Regional studies, Oriental studies. Turkology, 147(2), p. 116-126
2. Bakirlanova, A. (2023). The impact of conflicts in world politics on the values of modern society. Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Series: Political Sciences. Regional studies, Oriental studies. Turkology, 142(1), p. 29-36
3. Tanagozov, S., Ibragimova, G. (2022). The Syrian conflict in the context of confrontation between regional and global players. Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Series: Political Sciences. Regional studies, Oriental studies. Turkology, 141(4), p. 97-114
4. Ismailov, E. (2023). The role of socio-psychological factors in social and labor conflicts in Kazakhstan. Kazakhstan-Spectrum, 108(4).
5. Asanbayev, M. (2023). Social and linguistic conflict in the media field of Kazakhstan. Kazakhstan-Spectrum, 106(2).

In Kazakh:

6. Akhmaganbetov, R. (2021). Views of political and philosophical trends related to the land conflict and its status. Adam Alemi, 90(4), p. 123-132.
7. Abdukhalyk, J. (2022). The political culture of youth and its role in the transformation of conflicts. Adam Alemi, 94(4), p. 69-77.

Subsequently, each keyword was analyzed separately for each article. Since there were no english articles, the keywords in English were not included in the analysis. As shown in *Table 2*,

only three out of seven articles mention terms such as «internet», «new technologies» (novye tehnologii), and «media». Based on this, it can be asserted that the attention of researchers published in these journals is primarily focused on more traditional and local aspects of conflicts, particularly on the social and political dimensions. These results indicate that the topic of the influence of the internet and media on conflicts is either very limited in scope or not recognized as significant in the context of Kazakhstani research.

Key words	The number of articles where the keyword is mentioned
konflikt (конфликт)	5
kaktygys/shielenis/dau (қақтығыс/ шиеленіс/дау)	2
media (медиа)	1
socseti/social'nye seti (соцсети/социальные сети)	–
aleumettik zheli (әлеуметтік желі)	–
Internet (интернет)	1
novye tehnologii (новые технологии)	1
zhana tehnologijalar (жаңа технологиялар)	–

Conclusion

The analysis of classical conflict theories undoubtedly confirms that, despite their destructive consequences, conflict plays a key role as a driving force for change and progress. However, the characteristic feature of these concepts is that they view conflict as a structured and relatively predictable phenomenon. Modern sociological theories, on the other hand, emphasize the changing nature of conflict processes. Globalization and the rapid flow of information are transforming the usual patterns of social interactions, particularly conflicts, into a more complex structure. In this context, the media become not just a communication channel, but full-fledged participants in the conflict, playing the role of co-constructors, co-organizers, and even instigators, creating a space for conflict and influencing its dynamics.

The analysis of the Kazakhstani scientific field within the journals included in the list of the Committee for Quality Assurance in Science and Higher Education of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan has demonstrated that both the scientific and empirical relevance of social conflicts and the influence of media on conflict dynamics require further development. Several factors may precede this. First, interdisciplinarity: the study of this topic requires the integration of knowledge from various fields. Second, ethical concerns in the coverage of conflict cases, especially when dealing with sensitive or potentially dangerous situations for public order. Third, the insufficient development of empirical research in Kazakhstan in this area. Currently, studies on social conflicts and the influence of media on their dynamics remain limited due to a lack of statistical data, extensive content analysis, and deep field research in the open scientific field.

Thus, the relevance of studying conflicts in Kazakhstani society is increasing. Considering the pervasive involvement of the media and social networks in social interactions, the study of the influence of media on conflicts in Kazakhstan requires further research, which should take into

account the peculiarities of local and global media spaces, as well as the ethical and cultural aspects in the coverage of conflict situations. The development of empirical and theoretical research in this area could significantly enrich the understanding of the mechanisms of conflict dynamics, providing new approaches for managing them and preventing negative consequences for society.

Authors' contribution

Karim Zh.K. – summarizing the material on the topic, writing an article, conducting an analysis and preparing a literature review.

Mukhambetova K.A. – general management of the research process, definition of the strategic direction of the article, editing, and approval of the final version of the article for publication.

References

1. Adam Alemi (n.d.) The philosophical and social-humanitarian journal. Available at: <https://adamalemijournal.com/index.php/aa/issue/archive> (Accessed: 3 January 2025).
2. BBC News (n.d.) The Murder of George Floyd. Available at: <https://www.bbc.com/russian/topics/c3q1lrwv4edt> (Accessed: 18 January 2025).
3. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology series (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulpedps.enu.kz/index.php/main/issue/archive> (Accessed: 22 December 2024).
4. Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulpolit.enu.kz/index.php/main/issue/archive> (Accessed: 25 December 2024).
5. Castells, M. (1992) *The Informational City: Economic Restructuring and Urban Development*. Oxford: Wiley-Blackwell.
6. Castells, M. (2010) *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume 1: The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell.
7. Coser, L. (1956) *The Functions of Social Conflict*. Reprint. London: Routledge.
8. Dahrendorf, R. (1958) 'Toward a Theory of Social Conflict', *The Journal of Conflict Resolution*, 2(2), pp. 170–183. doi:10.1177/002200275800200204.
9. Dahrendorf, R. (1990) *The Modern Social Conflict: An Essay on the Politics of Liberty*. Reprint. Berkeley: University of California Press.
10. Fridays for Future (n.d.) Action map #FridaysForFuture. Available at: <https://fridaysforfuture.org/action-map/map/> (Accessed: 20 January 2025).
11. Hawkins, M. (1996) 'Durkheim, The Division of Labour, and social Darwinism', *History of European Ideas*, 22(1), pp. 19–31. doi:10.1016/0191-6599(95)00069-0.
12. Informburo (n.d.) Беспорядки в Кордайском районе. Хронология событий. Available at: <https://informburo.kz/stati/bsporyadki-v-kordayskom-rayone-hronologiya-sobytiy.html> (Accessed: 20 January 2025).
13. Kazakhstan-Spectrum (n.d.) Scientific journal. Available at: <https://journal-ks.kisi.kz/index.php/ks/issue/archive> (Accessed: 24 December 2024).
14. Luhmann, N. (2010) *Social Systems*. Translated by John Bednarz Jr. with Dirk Baecker. Stanford: Stanford University Press.

15. McLuhan, M. (2013) Understanding Media: The Extensions of Man: Critical Edition. Electronic edition design by Scott Boms. Berkeley: GINGKO PRESS Inc.
16. Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan (2024) The list of publications recommended by the Committee for Quality Assurance in the Sphere of Education. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/quality/documents/details/372199?lang=ru> (Accessed: 20 December 2024).
17. Oizerman, T. (1981) The Making of Marxist Philosophy. Moscow: Progress Publishers.
18. Parsons, T. (1937) The Structure of Social Action. New York: McGraw-Hill.
19. Ritzer, G. (2010) Sociological Theory. 8th ed. New York: McGraw-Hill.
20. Simmel, G. (1903) 'The Sociology of Conflict: I', American Journal of Sociology, pp. 490–525. doi:10.1086/211234.
21. The Journal of Philosophy, Culture and Political Science. Bulletin Al-Farabi Kazakh National University (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulletin-philospolit.kaznu.kz/index.php/1-pol/issue/archive> (Accessed: 27 December 2024).
22. The Journal of Psychology & Sociology. Bulletin Al-Farabi Kazakh National University (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/issue/archive> (Accessed: 20 December 2024).
23. Toffler, A. (1970) Future Shock. New York: Random House.
24. Анцупов, А., Шипилов, А. (2004) Конфликтология: учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА.
25. Вебер, М. (2016) Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Том I. Социология. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.
26. Дмитриев, А.В. (2000) Конфликтология: учебное пособие. Москва: Гардарики.
27. Каппасова, Г.М., Туранова, Г.Д. (2022) «Воздействие социальных сетей на формирование политической культуры общества: на примере анализа январских событий 2022 года в Республике Казахстан», XV международная научно-практическая конференция. Омск, С. 135–142. https://elibrary.ru/download/elibrary_48958988_59646890.pdf (Accessed: 20 January 2025).
28. Лысенко, М.В., Давыдов, А.А. (2011) «Египетская революция в Твиттере – безмасштабная сеть», Арабская весна 2011 года. Москва.

Кәрім Ж.Қ.*, Мұхамбетова К.А.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

ӘЛЕУМЕТТІК ҚАҚТЫҒЫСТАР ДИНАМИКАСЫНДАҒЫ ЖАҢА МЕДИАНЫҢ РӨЛІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа. Цифрлық платформалар қоғамдық пікірді қалыптастыру және оған әсер ету тәсілін түбегейлі өзгертті. Этникалық, діни, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық құрамы жағынан алуан түрлі қазақстандық қоғам контексінде медиа ақпарат алмасу құралы ғана болып қана қоймай, сонымен қатар қақтығыс әлеуетіне әсер ететін қуатты факторға айналууда.

Бұл мақала қақтығыс пен әлеуметтік қақтығыстар контексіндегі құрал ретінде медиа феноменіне теориялық көзқарастарды талдауға бағытталған. Зерттеу әдістемесі әдебиеттерді талдауды, жүйелі шолу әдісін, салыстырмалы талдауды қамтиды. Сондай-ақ, зерттеу аясында ғылыми журналдарға/басылымдарға контент-талдау жүргізілді, бұл әлеуметтік қақтығыстар

тақырыбын жариялау бойынша қазақстандық ерекшелікті зерделеуге мүмкіндік берді. Талдауға сәйкес, қақтығыс теорияларының эволюциясы ақпараттық технологиялардың дамуына байланысты классикалық тәсілдерді қайта қарау қажеттілігін көрсетті. Зерттеу нәтижелері әлеуметтік қақтығысты және оның ақпараттық құрамдас бөлігін зерттеу саласындағы теориялық және эмпирикалық базаны қазақстандық ғылыми ортада одан әрі дамыту қажеттілігін анықтады. Осы саладағы зерттеулердің дамуы қақтығыстар динамикасының механизмдерін түсінуді едәуір байытып, оларды басқарудың және жағымсыз салдарын алдын алу жолдарының жаңа тәсілдерін ұсынуға мүмкіндік береді.

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік қақтығыс, медиа, қақтығысты ақпараттық сүйемелдеу, қақтығыс теориясы, қазақстандық ғылыми дискурс

Карим Ж.К.*, Мухамбетова К.А.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ РОЛИ НОВЫХ МЕДИА В ДИНАМИКЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ

Аннотация. Цифровые платформы кардинально изменили способ формирования общественного мнения и воздействия на него. В контексте Казахстана, где общество разнообразно как по этническому, религиозному, так и по социально-экономическому составу, медиа становятся не только инструментом для обмена информацией, но и мощным фактором, влияющим на конфликтный потенциал.

Данная статья посвящена анализу теоретических подходов к феномену конфликта и медиа как инструмента в контексте социальных конфликтов. Методология исследования включает анализ литературы, метод систематического обзора, сравнительного анализа. Также в рамках исследования был проведен контент-анализ научных журналов/изданий, который позволил изучить казахстанскую специфику по освещению темы социальных конфликтов. Согласно анализу, эволюция теорий конфликта продемонстрировала необходимость пересмотра этих подходов в связи с развитием информационных технологий. Результаты исследования выявили необходимость в дальнейшей разработке как теоретической, так эмпирической базы в сфере изучения социального конфликта и его информационной составляющей в казахстанском публичном научном поле. Развитие исследований в этой области может значительно обогатить понимание механизмов динамики конфликтов, предоставив новые подходы для управления ими и предупреждения негативных последствий.

Ключевые слова: социальный конфликт, медиа, информационное сопровождение конфликта, теория конфликта, казахстанский научный дискурс.

References

1. Adam Alemi (n.d.) The philosophical and social-humanitarian journal. Available at: <https://adamalemijournal.com/index.php/aa/issue/archive> (Accessed: 3 January 2025).
2. Ancupov, A. and Shipilov, A. (2004) *Konfliktologiya: Uchebnik dlya vuzov* [Conflictology: Textbook for universities]. 2nd ed., revised and enlarged. Moscow: UNITY-DANA. [in Russian]

3. BBC News (n.d.) The Murder of George Floyd. Available at: <https://www.bbc.com/russian/topics/c3q1lrwv4edt> (Accessed: 18 January 2025).
4. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology series (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulpedps.enu.kz/index.php/main/issue/archive> (Accessed: 22 December 2024).
5. Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulpolit.enu.kz/index.php/main/issue/archive> (Accessed: 25 December 2024).
6. Castells, M. (1992) *The Informational City: Economic Restructuring and Urban Development*. Oxford: Wiley-Blackwell.
7. Castells, M. (2010) *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume 1: The Rise of the Network Society*. 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell.
8. Coser, L. (1956) *The Functions of Social Conflict*. Reprint. London: Routledge.
9. Dahrendorf, R. (1958) 'Toward a Theory of Social Conflict', *The Journal of Conflict Resolution*, 2(2), pp. 170–183. doi:10.1177/002200275800200204.
10. Dahrendorf, R. (1990) *The Modern Social Conflict: An Essay on the Politics of Liberty*. Reprint. Berkeley: University of California Press.
11. Dmitriev, A.V. (2000) *Konfliktologiya: Uchebnoe posobie [Conflictology: A Study Guide]*. Moscow: Gardariki. [in Russian]
12. Fridays for Future (n.d.) Action map #FridaysForFuture. Available at: <https://fridaysforfuture.org/action-map/map/> (Accessed: 20 January 2025).
13. Hawkins, M. (1996) 'Durkheim, The Division of Labour, and social Darwinism', *History of European Ideas*, 22(1), pp. 19–31. doi:10.1016/0191-6599(95)00069-0.
14. Informburo (n.d.) Беспорядки в Кордайском районе. Хронология событий. Available at: <https://informburo.kz/stati/bsporyadki-v-kordayskom-rayone-hronologiya-sobytyi.html> (Accessed: 20 January 2025).
15. Kappasova, G.M. and Turanova, G.D. (2022) 'Vozdeystvie sotsialnykh setey na formirovanie politicheskoy kultury obshchestva: na primere analiza yanvarskikh sobytiy 2022 goda v Respublike Kazakhstan [The impact of social networks on the formation of political culture: based on the analysis of the January 2022 events in the Republic of Kazakhstan]', *XV Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya [15th International Scientific and Practical Conference]*, Omsk, pp. 135–142. Available at: https://elibrary.ru/download/elibrary_48958988_59646890.pdf (Accessed: 20 January 2025). [in Russian]
16. Kazakhstan-Spectrum (n.d.) Scientific journal. Available at: <https://journal-ks.kisi.kz/index.php/ks/issue/archive> (Accessed: 24 December 2024).
17. Luhmann, N. (2010) *Social Systems*. Translated by John Bednarz Jr. with Dirk Baecker. Stanford: Stanford University Press.
18. Lysenko, M.V. and Davydov, A.A. (2011) 'Egipetskaya revolyutsiya v Twittere – bezmasshtabnaya set' [The Egyptian Revolution on Twitter – A Scale-Free Network?]', in *Arabskaya vesna 2011 goda [The Arab Spring 2011]*. Moscow. [in Russian]
19. McLuhan, M. (2013) *Understanding Media: The Extensions of Man: Critical Edition*. Electronic edition design by Scott Boms. Berkeley: GINGKO PRESS Inc.
20. Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan (2024) The list of publications recommended by the Committee for Quality Assurance in the Sphere of Education. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/quality/documents/details/372199?lang=ru> (Accessed: 20 December 2024).

21. Oizerman, T. (1981) The Making of Marxist Philosophy. Moscow: Progress Publishers.
22. Parsons, T. (1937) The Structure of Social Action. New York: McGraw-Hill.
23. Ritzer, G. (2010) Sociological Theory. 8th ed. New York: McGraw-Hill.
24. Simmel, G. (1903) 'The Sociology of Conflict: I', American Journal of Sociology, pp. 490–525. doi:10.1086/211234.
25. The Journal of Philosophy, Culture and Political Science. Bulletin Al-Farabi Kazakh National University (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulletin-philospolit.kaznu.kz/index.php/1-pol/issue/archive> (Accessed: 27 December 2024).
26. The Journal of Psychology & Sociology. Bulletin Al-Farabi Kazakh National University (n.d.) Archive materials. Available at: <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/issue/archive> (Accessed: 20 December 2024).
27. Toffler, A. (1970) Future Shock. New York: Random House.
28. Weber, M. (2016) Khozyaistvo i obshchestvo: ocherki ponimayushchey sotsiologii. Tom I. Sotsiologiya [Economy and Society: Essays in Interpretive Sociology. Volume I: Sociology]. Moscow: Higher School of Economics Publishing House. [in Russian]

Information about authors

Karim Zh.K. – corresponding author, doctoral student, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 010000, Astana, Kazakhstan.

Mukhambetova K.A. – Candidate of Sociological Sciences, Acting Head of the Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 010000, Astana, Kazakhstan.

Авторлар туралы мәліметтер

Кәрім Ж.Қ. – хат-хабар авторы, әлеуметтану кафедрасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 010000, Астана, Қазақстан.

Мұхамбетова К.А. – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, әлеуметтану кафедрасы меңгерушісінің м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 010000, Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах

Карим Ж.К. – автор для корреспонденции, докторант кафедры социологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, 010000, Астана, Казахстан.

Мухамбетова К.А. – кандидат социологических наук, и.о. заведующего кафедрой социологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, 010000, Астана, Казахстан.

IRSTI 06.77.65
Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-87-101>

GENDER ANALYSIS OF MIGRANT WOMEN'S VULNERABILITIES: PATHWAYS TO EMPOWERMENT

Sagyndykova B.E.

O. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

(E-mail: balagul24@mail.ru)

Abstract. The article presents the results of Phase I of the project, organized with the support of the International Organization for Migration in Kazakhstan and Central Asia and financial support of the Norwegian Ministry of Foreign Affairs in July-August 2024. The article addresses current problems faced by migrant women in the Turkestan region, manifestations of gender discrimination in the context of migration. It underscores the urgent need to adjust and create gender-sensitive strategies of the host state to expand their rights and opportunities for migrant women.

To ensure the principle of triangulation – ensuring a comprehensive, multifaceted analysis and reliability of the research outcomes – the study used a mixed-methods of sociological approach. Qualitative and quantitative methods of data collection and analysis techniques: surveys of migrant women and expert interviews of specialists in the field of migration. The comprehensive study engaged diverse stakeholders: employees of government and law enforcement officials, media representatives, and community leaders.

The results of the initial stage of the project research provide a detailed understanding of the social status of migrant women, highlighting various types of gender discrimination. Moreover, the findings contribute to the formation of specific strategies for expanding opportunities and rights of migrant women within the host states.

Keywords: migrant women, migrant women's rights, domestic violence, gender stereotypes, labor migration, abusive relationships, host country, country of origin.

Introduction

Migration has emerged as a global phenomenon and a leading trend of social change in the 21st century. Alongside legal migration, there is a dynamic growth in illegal labor migration of women from neighboring countries in the Central Asian region.

The severity of the problem determined the comprehensive study as part of the initial stage of the project titled "Protection of vulnerable migrants with a special emphasis on empowerment of

women in the context of migration in Central Asia," supported by the International Organization for Migration in Kazakhstan and Central Asia with financial backing from the Ministry of Foreign Affairs of Norway.

The purpose of the sociological study is to transform negative beliefs, values, attitudes, behavior, norms, and practices at the community level in relation to women affected by migration.

In accordance with the goal, the research tasks were formed:

1. Self-assessment and analysis of the social status and prospects of migrant women.
2. Analysis of manifestations of domestic violence experienced by migrant women.
3. Expert assessment of society's perception of domestic violence against migrant women.
4. Expert assessment of the changes in knowledge, attitudes, and behaviors that support gender equality and respect for the rights of migrant women.

The purpose of the study is to comprehensively analyze the main factors of discrimination faced by women in the context of migration, and to formulate recommendations for adjusting the gender-sensitive migration policy in the host state.

Research Methodology

The research methodology of the project was based on the following scientific algorithm: 1) a survey of migrant women; 2) an expert survey of government and law enforcement officials, media representatives, and community leaders.

Research object: women in the conditions of labor migration.

Research subject: features of domestic violence in the social environment of migrant women.

Sample characteristics:

1. A survey of migrant women – the “snowball” sampling method.
2. An expert survey – a structured quota sampling method.

Analysis of the socio-demographic characteristics of the survey respondents:

1) Migrant women:

National representation of survey respondents:

1. Kazakhs (Kandas) – 16.7%
2. Uzbeks – 43.3%
3. Other nationalities – Russians (20.0%), Tatars (13.3%), Karakalpak women – 6.7%. In total, 40.0%.

The characteristics of national representation are representative, as they correspond to the data for 2024 on migration flows of the Department of the Bureau of National Statistics for Turkestan region, as well as typical for migration flows of CIS countries.

Educational level of survey respondents:

1. Secondary education – 53.3%
2. Incomplete secondary education – 13.3%
3. Secondary vocational education – 26.7%
4. Higher education – 6.7%.

The main group of survey participants by educational level represents mostly socially vulnerable segments of the population in the countries of migration flow, where more than half of them have secondary, secondary vocational and even incomplete secondary education.

Age range of survey respondents:

1. 26-35 years old – 30.0%
2. 36-45 years old – 50.0%

3. 46-55 years old – 6.7%

4. 56 years old and older – 13.3%.

Labor migration is represented mainly by middle-aged and young women. Since it is women of these age boundaries who are preferred by employers. However, elderly female migrants are forced to work on the employer's terms, being in the non-preferred age range.

Belonging to *socio-professional groups (social statuses)* of survey respondents:

1. Housewives – 30.0%

2. Unemployed – 20.0%

3. Workers – 20.0%

4. Female trade workers – 10.0%

5. Temporary workers (self-employed) – 6.7%

6. Other answers: casual earnings – 6.7%, teacher – 6.7%. In total, 13.3%.

Socio-professional groups of survey respondents represent mainly unskilled workers, so a significant proportion of labor migrants get jobs in medium and small businesses on a salaried basis.

Countries of origin of survey respondents:

1. Uzbekistan – 90.0%

2. Kyrgyz Republic – 3.3%

3. Other countries (Russian Federation) – 6.7%.

Marital status of survey respondents:

1. Married, legally married to a citizen of the Republic of Kazakhstan – 6.7%

2. Married, legally married to a citizen of another country – 10.0%

3. Single – 16.7%

4. Religious marriage – 26.7%

5. Divorced – 26.7%

6. Living separately from husband (guest marriage) – 6.7%

7. Widow – 6.7%.

Despite the traditional way of life of migrant workers' families and the fact that a significant proportion of women migrate as part of the family does not affect the trend of destruction of ideas about traditional family relations. Marriages with citizens of other countries, interethnic, religious and guest marriages are emerging.

2) Survey experts:

Belonging to *socio-professional groups* of survey respondents:

1. Migration Service – 21.8%

2. Charitable Public Foundation "Protection of Children from AIDS" - 4.3%

3. District police departments (Turkistan region) – 56.6%

4. Social Services Center No. 3 – 17.3%.

For the comprehensive study, expert questionnaires were developed to cover migrant women and migration policy specialists. The study questionnaires included the following thematic blocks to capture key aspects of the investigation:

Questionnaire for migrant women: 1) social status and living conditions prior to migration; 2) changes in social status during the migration process; 3) current social status and living conditions in the host country.

Expert questionnaire: 1) the impact of labor migration on changes in the family and marital relations models; 2) assessment of the level of domestic violence in migrant families; 3) development of regional migration models that integrate the gender socio-demographic structure of migration.

Literature review

The feminization of migration has been attributed to macro-factors such as the increasing demand for "women's" jobs, as well as gender-based discrimination in the labor market within countries of origin. In fact, migrant women try to leave their country of origin not only for economic motives, but ethnic (national) discrimination frequently forces women to leave their home countries in search of better opportunities.

Migrant women, especially those lacking secure immigration status or facing strict requirements for labor market qualifications in host countries, are particularly vulnerable to domestic violence and other forms of gender-based discrimination. As noted by I. Chopin and C. Germaine (*Chopin I, and Germaine C., 2019*), gender stereotypes in various forms limit the integration of migrant women in the host country (*Perruchoud R., 2005*). Patriarchal models of society migrate along with the people themselves to destination countries, and traditional practices and imposed gender roles hinder the social and economic integration of migrant women.

Often, forced labor migration leads to changes in social norms, including those detrimental to women's rights. As noted by Xulu-Gama N. (2022), women migrate out of necessity, seeking to escape the patriarchal system of discrimination adopted in their home countries. For migrant men, the stress of migration, coupled with disruptions to traditional social norms and gender roles, often manifests as violent behavior. All these factors act as triggers for domestic violence, with abusive spouses exerting control within the family setting.

The new forms of marital relations that emerged by the end of the 20th and beginning of the 21st centuries, even in conservative Eastern traditions, reflect a departure from rigid marital obligations. New forms of relationships, such as guest, fictitious, and even religious types of marriage, do not impose great legal obligations. As Anna Hayes (*Hayes A., 2010*), notes in her analysis of humanitarian security, a comprehensive understanding of security must integrate gender perspectives; without such analysis, humanitarian security can quickly focus on men's perceptions of security, marginalizing the unique vulnerabilities of women. These affect their security, such as economic and labor inequality, and gender discrimination.

The findings reveal that migrant women are systematically committed to both acts of psychological and physical violence, expressed in the form of insults, unfair criticism, and control over actions. Significant pressure is exerted by the social environment, including the family, which, emphasizing the secondary status of women in traditional family relationships It deprives her of the opportunity to appeal to the law, because gender stereotypes instill patience as the norm for women; otherwise, a divorced woman is a disgrace. It is in the area of domestic violence that gender asymmetry sharply reaches a high growth rate. Women's employment is even more hidden, shadowy in nature, in contrast to the employment of male migrants. As noted by Russian researcher L.B. Karachurina (*Karachurina L.B., 2015*), "the feminization of labor migration is a stable global trend driven by two basic factors: the willingness to activate the spatial mobility of women in sending countries and the formation of a sustained demand for "female" labor in receiving countries". Women are less visible at the level of official migration statistics; therefore, official channels become inaccessible to them compared to male labor migration. This lack of visibility allows employers to pay unofficial labor of migrant women at an extremely low rate. Recent research shows that "socioeconomic instability is a key aspect of labor instability and the trajectory of female migrants" (*Radka K., et al., 2024*). In addition, due to their undocumented status in host countries, women frequently accept low-paid jobs, which are

mainly casual or temporary in nature. As American researchers have observed, "female migrant workers, lower-class workers, and people on temporary contracts are less likely to negotiate, even when the opportunity exists, so wage inequality is significant" (*Sauer C., et al., 2021*).

Kazakhstani researchers highlighted the need to expand state support for migrants at the initial stages of their integration (*Khamzin A., et al. 2023*), the development and practical implementation of a model for regulating the migration process (*Amerkhanova I., et al., 2021*), taking into account a gender-sensitive approach.

Currently, a significant number of studies on labor migration take less account of the gender characteristics of migrant flows. Nevertheless, of the available studies, at the core of the analysis is the identification of employment trajectories of female migrants. These studies analyze employment trajectories that help to identify differences in participation in working professions by nationality.

Discussion

The gender factor, as one of the axes of social stratification in the traditional societies of the post-Soviet space, is manifested by the socio-economic, psychological and physical marginalization of women. This marginalization often leads to illegal migration. The primary motivation for women to migrate is the need to secure a livelihood and provide financial support for their families. Migration is often considered the only way to improve the standard of living of the family. Consequently, there has been an increase in participation in migration flows not only of men, but also of women. The initial stage of the project study provides the trends of changes, including gender stereotypes, within key societal institutions such as the family, marriage, and the broader framework of familial and marital relations in the context of migration. This trend significantly impacts the social status of migrant women both within their families and society.

The survey data reveal alarming trends: over 46% of migrant women reported experiencing consistent domestic violence, and 20.0% noted violence directed not only at themselves, but also at their children. Conversely, 16.7% of survey respondents denied experiencing violence, while 10.0% reported attacks against family members, such as elderly parents and children. 6.7% expressed uncertainty regarding the presence of violence. Gender stereotypes very often act as social norms, reinforced through both normative and informational pressures.

More than half of respondents (63.3%) identified psychological abuse – such as humiliation, insults, shouting, reproaches – as a prevalent form of violence. 30.0% noted specific cases of physical violence (beatings), while 3.3% noted the presence of specific threats of violence. An equal proportion, 3.3%, denied experiencing any form of violence.

Of the total respondents surveyed, only 6.7% answered not victims of domestic violence, including both physical and psychological violence that occurred in the family. The remaining respondents acknowledged experiencing some form of violence:

Actions of respondents in response to domestic violence: 36.7% believed that such issues can be resolved within the family, without external involvement. 26.6% admitted to being uninformed about the procedures for seeking help or filing complaints. 23.3% expressed skepticism regarding the effectiveness of law enforcement agencies in addressing domestic violence, believing that intervention wouldn't lead to change. 16.7% of respondents reported experiencing fear, apprehension, and threat from their spouses and their relatives. 6.7% of respondents, respectively, noted that they called the police by phone "102" and also informed

the local police officers about incidents of abuse. 3.3% of respondents noted a direct threat of violence from their husbands. As can be seen from the respondents' answers,

Analysis of the respondents' answers revealed that the main abusers in migrant families are mainly:

1. Spouse - 56.7%
2. Relatives of the husband and spouse together - 23.3%
3. Relatives of the spouse - 20.0%
4. Other individuals: son-in-law, or no one - 16.7%
5. Spouse's parents - 6.7%.

Domestic violence often remains latent, aggravated by conservative traditions and psychological intimidation imposed on victims. In addition, most women perceive turning to law enforcement as an irreversible step leading to divorce. Divorce is not accepted in the traditions of Eastern societies; however, some women in the sample had left their abusive spouses and extended families, demonstrating resilience and the potential for change.

In response to the question "How has migration affected the change in your family relationships?", respondents singled out two positions: "Yes, very much" and "Yes, partly." Among those selecting these options, "Yes, very much" and "Yes, partly": family relationships were emphasized, accounting for 20.0% of responses.

More than 47% of survey experts noted that labor migration clearly has a significant impact on changing the models of the family institution and marital relationships. At the same time, 43.5% noted partial influence. Only 8.7% of experts reported no impact. In general, migration leads to a change in existing social norms, including disrupting the traditional arrangement of gender roles. In particular, women, divorcing their spouses or leaving a fictitious, religious, guest marriage, choose the role of "breadwinner" for the family.

Results

The primary reasons for domestic violence, as identified by migrant women, are as follows:

1. Financial problems (lack of stable employment) – 70.0%
2. Influence of relatives/parents of the spouse – 43.3%
3. Lack of mutual understanding and respect from the spouse – 33.3%
4. Alcohol addiction of the spouse – 33.3%
5. Unreasonable aggression, insults on the part of the spouse – 26.7%
6. Influence of friends – 13.3%
7. Other factors (lack of violence, lack of love, lack of love for a child from the previous marriage) – 10.0%
8. Drug addiction of the spouse – 6.7%.

When respondents were asked whether their spouse or spouse's relatives became more aggressive after arriving in Kazakhstan, their opinions were divided: 43.3% expressed uncertainty or were unable to provide a definitive answer. Meanwhile, 33.3% reported no noticeable increase in aggression, whereas 20.0% confirmed that aggression had indeed increased.

The objects of abusive relationships in the migration context are:

1. The spouse and his relatives, relatives of women, employers, police, neighbors together – 36.7%
2. Relatives of the spouse – 33.3%
3. No external pressure reported – 26.7%

4. Employers – 6.7%
5. The spouse, citizen of the Republic of Kazakhstan – 6.7%
6. Neighbors – 6.7%
7. Police – 3.3%.

The vulnerabilities faced by migrant women extend across nearly all areas of social interaction, primarily related to their illegal residence and the inability to obtain official documents. More than half of the survey experts are confident that law enforcement agencies and employers generally adhere to legislative norms, which is reflected in the negative indicators on this issue.

According to the survey experts, the following phenomena are prevalent in migrant families:

1. Increased conflict - 39.1%
2. Domestic violence - 39.1%
3. Divorces - 43.5%
4. Children raised solely by the mother, without paternal care - 30.4%.

It should be noted that the survey experts reported high rates of divorce and children raised without paternal care. These trends stand in contrast to the traditionally conservative values of migrant communities from neighboring regions, where divorces and cohabitation without marriage are not accepted. However, data analysis shows that the institution of marriage in traditional societies is beginning to correlate and adapt to the realities of modern migration processes. In particular, such forms of marriage as fictitious, guest, spiritual (religious) have developed. According to statistics, divorces are dynamically progressing due to changes in the life priorities of the family, the financial situation in the host country.

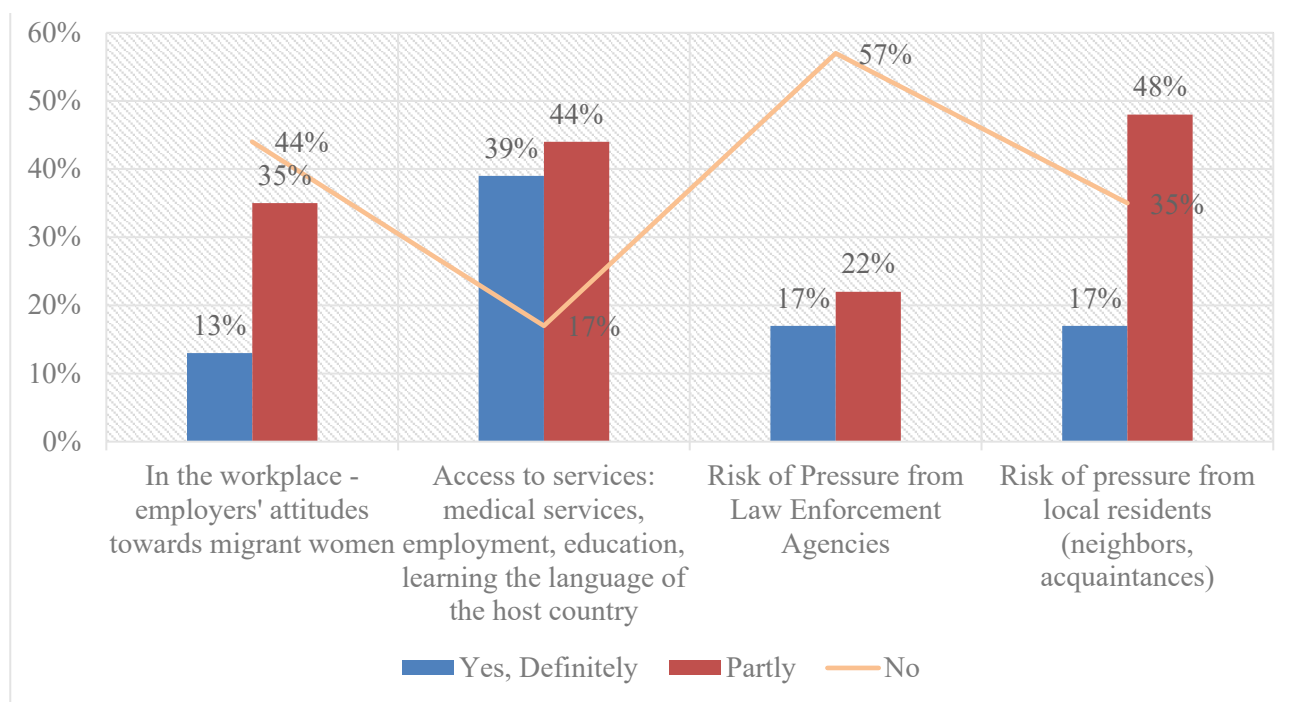

Figure 1. Expert analysis of the main areas of discrimination against migrant women in %

Note: compiled by the author

More than half of the *surveyed experts* (52.2%) (Figure 1) believe that migration has contributed to the emergence of new forms of marriage: temporary/guest; fictitious, for migration; early marriages; polygamy; interethnic. 34.8% noted that these dynamics of migration processes definitely affect changes in marriage forms globally, and the emergence of more formalized unions. About half of the survey experts (47.8%) (Figure 1), believe that migrant women who are married to a citizen of Kazakhstan have an increased risk of domestic violence only partially, while 21.7% of experts are completely convinced of this heightened risk. In contrast, 30.4% of respondents dismissed the correlation entirely. Opinions were generally divided, since there is an ambiguous understanding of this type of marriage. And first of all, these are fictitious marriages for obtaining a residence permit or obtaining citizenship in a simplified manner. Of course, in fictitious marriages, both spouses are legally responsible; however, this is a more "flexible" form of marriage for migration. Definitely, in such a marriage, migrant women receive a significant psychological, moral, and financial burden.

In cases of domestic violence, migrant women report seeking assistance primarily from specialized services, as illustrated below:

1. Friends, relatives, acquaintances - 36.7%
2. Crisis Centers - 33.3%
3. NGOs, or who is unsure where to turn - 20.0%
4. Law enforcement agencies - 16.7%
5. Government authorities (Akimats, political parties) - 6.7%.

93.3% of *survey respondents* reported not seeking medical assistance or documentation from healthcare organizations to record beatings or receive a medical certificate for themselves or their children in cases of physical violence. Only 6.7% took advantage of this opportunity.

The overwhelming majority of respondents (93.3%) noted that law enforcement officers did not take action on allegations of harm to health (beatings). Only 6.7% reported any positive intervention.

More than 83% of respondents stated they were uninformed about or didn't seek assistance from crisis centers, public organizations or shelters in the city. Only 16.7% reported using such resources.

46.7% of respondents are informed that a woman who has suffered from domestic violence has the right and opportunity to seek shelter in a crisis center or safe housing. 26.7% were unaware and the same number were uncertain. It is very difficult to accept the new social norms that modern society offers, experiencing pressure from the social environment, which narrows the boundaries of women's freedom with norms such as "shame" and "dishonor". According to the respondents of the survey, the priority types of assistance for migrant women, victims of abusive relationships, are:

1. Consultations of public organizations (psychological, legal, social assistance) – 70.0%
2. Access to crisis centers for safe housing and protection – 60.0%
3. Medical assistance – 46.7%
4. Protection of law enforcement agencies – 40.0%
5. Employment information provided to migrant women – 33.3%
6. Provision of assistance with repatriation – 23.3%
7. Case-specific support: depending on the individual case – 10.0%.

The survey experts believe that the main measures to prevent domestic violence against migrant women by government agencies and law enforcement agencies are:

1. Registration of migrant families, information about rights, provision of temporary housing, legal measures against domestic violence, information about Crisis Centers - general information - 78.3%
2. Strengthening legal measures against domestic violence - 17.4%
3. Establishing a system for regular visits to migrant families - 13.0%
4. Providing migrant women with temporary housing/shelter in cases of domestic violence - 13.0%
5. Informing families about their legal rights and employment opportunities - 13.0%
6. Sharing information about crisis centers in the city/region for the rehabilitation- 13.0%.

Experts emphasized the need for a coordinated, comprehensive approach at the state level rather than fragmented or piecemeal solutions.

Survey experts (Table 1) noted that information about discrimination against migrant women, including cases and statistics on domestic violence in this environment, is received mainly from the following sources: 47.8% self-reports by migrant women, law enforcement reports (43.5%), journalistic investigations and social networks (39.1%), open appeals of women's NGOs (26.1%), public opinion and community observation (13.0%).

More than 50% of *survey respondents* are aware of the existence of the national law "On the Prevention of Domestic Violence", which grants women the right to protection. However, only 13.3% demonstrated detailed knowledge of the law, and 33.3% expressed uncertainty, due to a lack of information about its content.

The overwhelming majority of *survey experts* (95.7%) are aware of additional changes to national legislation to ensure the protection of women's rights and children's safety. Only 4.3% were unaware of this legal development. *Survey experts* are specifically informed about the following additional changes to national legislation to ensure the protection of women's rights and children's safety:

Table 1. Expert Awareness of recent amendments to national legislation to ensure the protection of women's rights and children's safety in %

No	Survey response items	%
1.	Intentional infliction of minor bodily harm and assault have been criminalized. Penalties for the intentional infliction of moderate and serious bodily harm have been increased	65,2
2.	A shift from a declarative to a proactive framework of registering offenses	43,5
3.	Criminal liability has been established for inciting and assisting in committing suicide, as well as for promoting suicide	52,2
4.	Administrative liability for bullying (cyberbullying) of minors has been introduced for the first time,	47,8
5.	The procedures for reconciliation of the parties have been tightened	21,7
6.	Administrative penalties for violations in the family and domestic sphere have been increased	52,2
7.	Other responses: An expanded supplement to the Law of the Republic of Kazakhstan dated 15.04.24 No. 72-VIII on the protection of the rights of women and children is needed	8,7

Note: compiled by the author

According to *experts*, strengthening and tightening measures against domestic violence can cultivate a responsible attitude not only within families, but also across government agencies and civil society organizations that interact with or employ migrant women. However, the problem of women remaining silent about domestic violence within the migration context persists. This silence perpetuates a cycle of abuse within families, normalizing violent behavior as a means of self-assertion for abusive spouses. According to 8.7% of *survey experts*, the supplement to the Law should be expanded with clauses on the protection of women's rights in the context of migration. Thus, gender-sensitive management of migration policy is necessary to ensure that legislation, policies and services take into account the issues that migrants, and especially women, face in this process. Gender discrimination in labor markets and women's disproportionate responsibility for unpaid domestic work are particular problems for single mothers, divorced women who cannot count on a common income with their spouse.

Conclusions

Labor migrants are doubly vulnerable: as women and as persons involved in migration. Basically, the low level of qualification of female migrants narrows the spheres of labor employment mainly in medium and small businesses, as service personnel. In addition, women are in demand as the labor force, along with men (*Florinskaya Y.F., et al. 2022*). Researchers note that the stratified nature of the labor market is a factor that "hinders the integration of female migrants into the labor market" (*Adibekyan N.O., 2022*).

Working in the informal sector, migrant women, in general, do not have work permits and individual labor activity, formalized employment contracts with their employers. The consequences of gender-based violence are characterized by long-term impact, negatively affecting the psychological and emotional health of the victim and her children. Stereotypes of silencing acts of violence within the family persist: thus, the notion of the "norm" of domestic violence as a normal fact of family life is instilled in the upbringing of girls and young women in traditional societies.

Most women have little or no sources of their own income and are totally dependent on their spouses. Often, women are afraid to put their spouse in jail, as this may result in the loss of their livelihood for themselves and their children. In the case of divorce, the spouse often ceases to provide financial support for the children, and court decisions on alimony are not always enforced.

The study revealed a general trend that women victims of violence usually turn to the help of their close circle: their relatives and friends - 36.7%, as in fact, the woman is socially isolated in the host country. Social isolation in the host country is the main factor that increases the vulnerability of migrant women. The patriarchal gender order, preserved in the mind, makes migrant women turn to relatives rather than the local community, which indicates stereotypes and a position "in the shadow" of the husband (*Titova T. A., Vyatchina M.V., 2019*).

In addition to physical and psychological violence in migrant families, women also experience economic violence, which is expressed not only in the limited funds allocated by the spouse but also in the need to work in low-paid and low-skilled jobs. Many of the migrant women are divorced, widows and migrate to earn money to support themselves and their children.

Victims of domestic violence rarely turn to law enforcement agencies for their protection for reasons of low legal literacy, low self-esteem, and material dependence on their spouse and his family. At the same time, according to some respondents, "reconciliation" of the parties by law enforcement agencies is not always possible, as domestic violence becomes a system.

Migrant women are increasingly becoming second or even third wives, having undergone only the Muslim marriage ceremony. Such marriages do not entail legal liability, as the state religious marriages are not recognized by the law. This increases the vulnerability of migrant women, as it prevents women from benefiting from legal protection and assistance in case of divorce. Without legal proof of marriage, migrant women have virtually no legal rights to claim child support (alimony).

Low awareness of their rights among the wives of labor migrants (including abandoned wives and widows), is one of the main obstacles to their rights and freedoms.

Scientific analysis of the female vector of labor migration is necessary for the study of gender differences in labor force participation. Gender differences in labor force participation include, to a large extent, family relations. Therefore, marriage determines the entry of female migrants into the labor force to a greater extent than men.

The gender-sensitive approach, which should be introduced into migration policy and the activities of migration services, is becoming relevant, first of all, taking into account the interests, specific needs and requirements of women labor migrants related to the specifics and nature of labor employment.

Acknowledgments, conflict of interest

Questionnaire surveys and expert interviews of the initial stage of the project research were carried out in cooperation with the non-governmental organization "Sana Sezim", with the support of the International Organization for Migration in Kazakhstan and Central Asia and financial support from the Ministry of Foreign Affairs of Norway.

The author declares that there is no potential conflict in the research, authorship and/or publication of this article

References

1. Адиебян Н.О. (2020) Миграционное направление развития гендерологии, в SCI-ARTICLE. No 82. URL: <https://sci-article.ru/stat.php?i=1591555792>
2. В Казахстане установили рекорд по миграции с Узбекистаном // Sputnik Казахстан. 2024, URL: <https://ru.sputnik.kz/20240813/kazakhstan-ustanovil-rekord-po-migratsii-s-uzbekistanom-46266411.html> (дата обращения 25.03.2025).
3. Карачурина Л.Б. (2015) Женщины-мигранты в нише домашнего труда в России, Социологические исследования, No 5. С.93-101. URL: https://socis.isras.ru/files/File/2015/2015_5/Karachurina.pdf.
4. Перрушу Р. (2005) Международное миграционное право: глоссарий терминов, в Международная организация по миграции (МОМ). Женева. С.28-32. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_2_rus.pdf.
5. Флоринская Ю.Ф., Мкртчян Н.В., Карцева М.А. (2022) Женщины – наемные работницы в домохозяйствах Москвы и Санкт-Петербурга, в Женщина в российском обществе. No2. С.87-102. URL: <https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/704065769.PDF>.

6. Amerkhanova I., Maishekina E., Bodaukhan K., Matayeva M., Karazhanov M., Zayed N. (2021) Legal Aspects of Regulating Internal Migration in Kazakhstan and Foreign Countries, Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. Vol. 24. pp.24-28. URL: [https:// www.abacademies.org/articles/Legal-aspects-of-regulating-internal-migration-1544-0044-24-S2-613.pdf](https://www.abacademies.org/articles/Legal-aspects-of-regulating-internal-migration-1544-0044-24-S2-613.pdf).
7. Chopin I., and Germaine C. (2019) A comparative analysis of non-discrimination law in Europe, pp.125-126. URL: [https:// op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a88ed4a7-7879-11ea-a07e-01aa75ed71a1](https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/a88ed4a7-7879-11ea-a07e-01aa75ed71a1).
8. Hayes A. (2010) Gender, migration and human security: HIV vulnerability among rural to urban migrants in the People's Republic of China, pp. P.91-98. URL: <https://oai.researchonline.jcu.edu.au:38674>.
9. Khamzin A., Khamzina Zh., Daubassov S., Kuandykov B., Buribayev Y., Zetpisov S. (2023) Perspectives on Labor Migration: Insights from Kazakhstan, Migration Letters. Vol.20. No5. pp.12-22. URL: [https:// migrationletters.com/index.php/ml/article/view/2891/2210](https://migrationletters.com/index.php/ml/article/view/2891/2210).
10. Radka K., Wyeth E., Craik B., Ergler C., Derrett S. (2024) «On the books yet «off the record»-occupational injury and migrant women: scoping review findings from OECD countries, with implications for New Zealand, Systematic Review. Front Glob Womens Health. Vol. 5. pp.1-15. DOI:10.3389/fgwh.2024.1346834.
11. Sauer C., Valet P., Shams S., Tomaskovic-Devey D. (2021) Categorical Distinctions and Claims-Making: Opportunity, Agency, and Returns from Wage Negotiations, American Sociological Review. Vol. 86. pp.934-959. DOI: 10.1177/00031224211038507.
12. Titova T. A., Vyatchina M.V. (2016) Social Contacts of Migrant Women in the Context of Their Linguocultural Orientations (Case of the Republic of Tatarstan), in Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. No 4. pp.927-931. URL: https://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/20203/14_Titova.pdf?sequence=1.
13. Xulu-Gama N. (2022) Migrant Women's Experiences in the City: A Relational Comparison, Migration in Southern Africa, pp. 125-137. DOI:10.1007/978-3-030-92114-9_9.

Сағындықова Б.Е.

*Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан*

МИГРАНТ ӘЙЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІН КЕҢЕЙТУГЕ ЕРЕКШЕ НАЗАР АУДАРА ОТЫРЫП, ОЛАРҒА ТУЫНДАЙТЫН ҚАУІПТЕРДІ ГЕНДЕРЛІК ТАЛДАУ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан мен Орталық Азиядағы көші-қон жөніндегі халықаралық ұйымның қолдауымен және 2024 жылғы шілде-тамыз айларында Норвегия СИМ-нің қаржылық қолдауымен ұйымдастырылған жобаның I кезеңінің нәтижелері келтірілген. Мақала Түркістан облысындағы мигрант әйелдердің өзекті мәселелерін, миграция жағдайындағы гендерлік дискриминацияның көріністерін, мигранттарды қабылдайтын мемлекеттің құқықтар мен мүмкіндіктерді кеңейту бойынша гендерлік-сенситивтік стратегияларын түзету және құру қажеттіліктерін зерделеуге арналған. Автор гендерлік негіздегі қылмыстармен күресудің практикалық стратегиялардың және қазіргі жағдайда мигрант әйелдерге арналған мүмкіндіктерді кеңейтудің маңыздылығын атап көрсетеді.

Жағдайды жан-жақты талдаудан, зерттеу нәтижелерінің тұтастығы мен сенімділігінен тұратын бағалаудың триангуляциясы принципін қамтамасыз ету үшін кешенді социологиялық зерттеу әдіснамасы қолданылды. Зерттеу әдіснамасы ақпаратты жинау мен талдаудың сандық және сапалық әдістерден тұрады: мигрант әйелдер арасында сандық сұрау және эксперттік сұрау. Кешенді зерттеу аясында мигрант әйелдер мен эксперттерден – мемлекеттік және құқық қорғау органдарының қызметкерлерінен, БАҚ өкілдерінен, қауымдастық көшбасшыларынан сауалнама алынды.

Жобалық зерттеудің I кезеңінің қорытындысы бойынша алынған нәтижелер мигрант әйелдердің әлеуметтік жағдайын, гендерлік дискриминациялардың сан алуан түрлерінің көріністерін, мүмкіндіктер мен құқықтарды кеңейтудің нақты стратегияларын талдауға мүмкіндік берді.

Негізгі ұғымдар: мигрант әйелдер, мигрант әйелдердің құқықтары, тұрмыстық зорлық-зомбылық, гендерлік стереотиптер, еңбек миграциясы, абьюзивті қарым-қатынастар, қабылдаушы ел, шыққан елі.

Сагындыкова Б.Е.

Южно-Казахстанский педагогический университет им. О. Жанибекова, Шымкент, Казахстан

ГЕНДЕРНЫЙ АНАЛИЗ УЯЗВИМОСТИ ЖЕНЩИН-МИГРАНТОК С ОСОБЫМ АКЦЕНТОМ НА РАСШИРЕНИЕ ПРАВ И ВОЗМОЖНОСТЕЙ

Аннотация. В статье представлены результаты I-го этапа проекта, организованного при поддержке Международной организации по миграции в Казахстане и Центральной Азии и финансовой поддержке МИД Норвегии в июле-августе 2024 года. Статья посвящена исследованию актуальных проблем положения женщин-мигранток в Туркестанской области, проявлениям гендерной дискриминации в условиях миграции, в связи с необходимостью корректирования и создания гендерно-чувствительных стратегий принимающего государства по расширению прав и возможностей мигрантов.

Для обеспечения принципа триангуляции оценки, заключающегося в многостороннем анализе ситуации, полноты и достоверности итогов исследования, была применена методология комплексного социологического исследования, включившая в себя качественные и количественные методы сбора и анализа информации: количественный опрос женщин-мигранток и экспертный опрос специалистов в области миграции. В рамках комплексного исследования были проведены опросы женщин-мигранток и экспертов – сотрудников государственных и правоохранительных органов, представителей СМИ, лидеров сообщества.

Полученные по итогам I-го этапа проектного исследования результаты позволили сформировать картину социального положения женщин-мигранток, проявления различных видов гендерной дискриминации, формирования конкретных стратегий расширения возможностей и прав в принимающем государстве.

Ключевые слова: женщины-мигрантки, права женщин-мигранток, бытовое насилие, гендерные стереотипы, трудовая миграция, абьюзивные отношения, страна принимающая, страна происхождения.

References

1. Adibekyan N.O. (2022), Migracionnoe napravlenie razvitiya genderologii, SCI-ARTICLE, No 82, pp.80-82. Dostupno po ssylke: <https://sci-article.ru/stat.php?i=1591555792> (data obrashheniya: 22.03.2025).
2. Amerkhanova I., Maishekina E., Bodaukhan K., Matayeva M., Karazhanov M., Zayed N. (2021), Legal Aspects of Regulating Internal Migration in Kazakhstan and Foreign Countries, Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, Vol.24. pp.24-28. Dostupno po ssylke: <https://www.abacademies.org/articles/Legal-aspects-of-regulating-internal-migration-1544-0044-24-S2-613.pdf> (data obrashheniya: 22.03.2025).
3. Chopin I., and Germaine C. (2019) A comparative analysis of non-discrimination law in Europe, pp.125-126. <https://doi.org/10.2838/797667>
4. Florinskaya Y.F., Mkrtchyan N.V., Karceva M.A. (2022), Zhenshchiny - naemnye rabotnicy v domohozyajstvakh Moskvy i Sankt-Peterburga, Zhenshchina v rossijskom obshchestve, Vol.2, str.87-102. Dostupno po ssylke: <https://publications.hse.ru/pubs/share/direct/704065769.PDF> (data obrashheniya: 22.03.2025).
5. Hayes A. (2010), Gender, migration and human security: HIV vulnerability among rural to urban migrants in the People's Republic of China, pp.91-98. Dostupno po ssylke: URL: <https://oai.researchonline.jcu.edu.au:38674> (data obrashheniya: 22.03.2025).
6. Perrushu R. (2005), Mezhdunarodnoe migracionnoe pravo: glossarij terminov. Mezhdunarodnaya organizaciya po migracii (MOM), Zheneva, str.28-32. Dostupno po ssylke: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_2_rus.pdf (data obrashheniya: 22.03.2025).
7. Karachurina L.B. (2023), Zhenshchiny-migranty v nische domashnego truda v Rossii, Sociologicheskie issledovaniya, No.5, str.93-101. Dostupno po ssylke: https://socis.isras.ru/files/File/2015/2015_5/Karachurina.pdf (data obrashheniya: 22.03.2025).
8. Khamzin A., Khamzina Zh., Daubassov S., Kuandykov B., Buribayev Y., Zetpisov S. (2023), Perspectives on Labor Migration: Insights from Kazakhstan, Migration Letters, Vol.20(5), pp.12-22. Dostupno po ssylke: <https://migrationletters.com/index.php/ml/article/view/2891/2210> (data obrashheniya: 22.03.2025).
9. Radka K., Wyeth E., Craik B., Ergler C., Derrett S. (2024), «On the books yet «off the record»-occupational injury and migrant women: scoping review findings from OECD countries, with implications for New Zealand. Systematic Review, Front Glob Womens Health, pp.5-15. <https://doi.org/10.3389/fgwh.2024.1346834>
10. Sauer C., Valet P., Shams S., Tomaskovic-Devey D. (2021), Categorical Distinctions and Claims-Making: Opportunity, Agency, and Returns from Wage Negotiations. American Sociological Review, Vol.86, pp.934-959. <https://doi.org/10.1177/00031224211038507>
11. Titova T. A., Vyatchina M.V. (2019), Social Contacts of Migrant Women in the Context of Their Linguocultural Orientations (Case of the Republic of Tatarstan), Journal of Siberian Federal University, Humanities & Social Sciences, No 4. Vol.4, pp.927-931. Dostupno po ssylke: https://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/20203/14_Titova.pdf?sequence=1 (data obrashheniya: 22.03.2025).
12. V Kazahstane ustanovili rekord po migracii s Uzbekistanom, 2024. Dostupno po ssylke: <https://ru.sputnik.kz/20240813/kazakhstan-ustanovil-rekord-po-migratsii-s-uzbekistanom-46266411.html> (data obrashheniya: 22.03.2025).
13. Xulu-Gama N. (2022), Migrant Women's Experiences in the City: A Relational Comparison, Migration in Southern Africa, pp.125-137. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92114-9_9

Information about the author

Sagyndykova Balagul Esengeldievna – corresponding author, candidate of sociological sciences, senior lecturer, Department of History of Kazakhstan and Social Sciences, O. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Shymkent, 160012, Baitursynov street, 13.

Автор туралы мәлімет

Сағындықова Балагул Есенгелдіқызы – хат-хабар авторы, социология ғылымдарының кандидаты, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, «Қазақстан тарихы және қоғамдық ғылымдар» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ., 160012, Байтұрсынов көш., 13.

Сведения об авторе

Сағындыкова Балагул Есенгельдиевна – автор для корреспонденции, кандидат социологических наук, старший преподаватель кафедры «История Казахстана и общественных наук» Южно-Казахстанского педагогического университета им. О. Жанибекова, Республика Казахстан, г. Шымкент, 160012, ул. Байтұрсынова, 13.

IRSTI 04.51.65

Scientific article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-102-112>

INTEGRATED INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE-NGO COLLABORATION IN REHABILITATION FROM DRUG DEPENDENCE: EVIDENCE AND RECOMMENDATIONS

Sanatkanuly M.

Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Pavlodar, Kazakhstan

(E-mail: madi_01_15@mail.ru)

Abstract. The article examines international practices in establishing mechanisms for interagency collaboration between government agencies and non-governmental organizations (NGOs) in the fields of drug rehabilitation and social reintegration. Drawing on experiences in the United States, Israel, and certain Western European countries, it analyzes a range of rehabilitation models, including the 12-step program, cognitive-behavioral treatment, religious programs, therapeutic communities, and substitution therapy projects. Specific attention is given to national policies facilitating reintegration into society, where provision of housing, labor, and family assistance is recognized as a key aspect for sustainable rehabilitation. The results of the research show that rehabilitation is effective if it is sustained by well-coordinated state-civil society alliances, medical, psychological, and social intervention integration, and long-term measures to restore personal abilities and social functioning. Based on these findings, the article makes some suggestions for Kazakhstan, for example, the development of a national rehabilitation system, increased active engagement by NGOs, and the creation of instruments for monitoring outcomes. In general, the research enriches our understanding of how cross-sectoral collaboration can enhance the effectiveness and sustainability of rehabilitation in different socio-political environments.

Key words: rehabilitation of drug addicts, reintegration, NGOs, cooperation between the state and civil society, international approaches.

Introduction

In recent years, drug addiction has been one of the most significant social problems in the majority of countries, and Kazakhstan is no exception. The widening distribution of illicit drug consumption and trafficking among people is a source of serious alarm since it threatens the health of young people and the destabilization and insecurity of society as a whole.

Sociological studies (*Altynbekova, 2022*) demonstrate the steady increase of psychoactive substance use in Kazakhstan, especially among adolescents. A significant number of young

people encounter psychoactive substances for the first time at the age of 14-16, which is dangerous for their health, socialization, and life opportunities. Psychoactive substance abuse is closely related to the deterioration of physical and mental state, crime, and violence.

Drug addiction in Kazakhstan also has its specifics. Unlike the illicit markets of other nations, where synthetic drugs are dominant, opioid drugs, especially heroin and its derivatives, are still the most common in Kazakhstan. This is directly related to the country's geographical location on global drug trafficking routes and exposes it to drug transit and distribution.

Consequences of drug addiction go far beyond the health of individuals, destroying society as a whole. Drug addiction contributes to an increase in crime, places an additional burden on the healthcare system and law enforcement agencies, destroys family bonds, and causes damage to the demographic situation. According to official statistics, most crimes in Kazakhstan are related to drug addiction, which shows the need for a multidimensional policy that would combine preventive measures with effective rehabilitation of persons with addictive diseases.

International experience conclusively shows that drug addiction cannot be successfully combated without structured rehabilitation mechanisms. Many people are trapped in addiction, and few of them manage to resume a normal day-to-day social life. In this context, it is absolutely crucial to study international experience in setting up and operating rehabilitation centers.

Certain Western European countries, which will be examined in this study, have established effective rehabilitation frameworks that incorporate medical treatment, psychological counseling, and social reintegration. These initiatives are aimed not only at eliminating the physiological elements of addiction but also at altering behavioral patterns, restoring social connections, and easing people's reintegration into society.

For Kazakhstan, the solution to the problem of drug addiction is multifaceted and requires the active participation of both state bodies and civil society. Treatment programs assisting people to restore their health and ability to work must supplement preventive measures. Implementation of the best foreign experience into the socio-political environment of Kazakhstan is able to form a more effective national system of combating drug addiction and rescuing future generations. It is only possible to overcome this problem by consolidating efforts and acting steadily, ensuring stability and security in the long-term perspective.

Though the majority of countries have common problems in fighting drug addiction, the Kazakhstani case has its peculiarities. My opinion is that when citing international practice, we should not only emphasize the positive, but also critically analyze the chances of its applicability to our national conditions. This gives reason to develop a strategy uniting global experience and national interests.

Data and Methods

The study is based on the thorough analysis of a wide range of sources, including scientific literature and official statistics. One of the most significant parts of the research was the analysis of annual reports on the drug situation in European Union countries. Particular attention was placed on the official websites of the major international agencies, primarily the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) and the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). These agencies regularly publish authoritative and timely information on global and regional trends in drug use, illegal trafficking flows, and policy reactions. Their

analytic reports and databases were useful in establishing the current scope of the problem and in identifying promising strategies for addressing it.

The research also draws on reports issued by national agencies involved in the social reintegration and rehabilitation of substance use disorder patients. These documents disclose the processes of program implementation at the national level and highlight the role of government agencies in establishing effective rehabilitation infrastructure. In addition to that, the in-depth review of scientific literature was conducted, including monographs, research articles in peer-reviewed journals, and policy reports. The scientific literature provides information on theoretical approaches and practical models of rehabilitation, offering a thorough overview of advanced international experience.

Particular attention was given to the multicomponent quality of modern treatment approaches to rehabilitation. Current practice shows that effective treatment should encompass, alongside medical treatment, psychological, social, cultural, and educational components. Such multicomponent approaches have more sustainable effects since they address the number and interconnectedness of problems associated with drug addiction. Different formats of service provision were also discussed in the study. International experience shows that rehabilitation can be provided in both inpatient and outpatient modes, allowing individuals to receive treatment according to their needs. Hybrid models, such as semi-residential or day centers, have gained popularity in recent years. They combine professional treatment with greater social integration, thereby promoting not only recovery but also long-term reintegration into society.

Methodological structure of the current research coincides with the desire to identify best practices that might be feasible for Kazakhstan. Thus, particular attention was given to the United States, Canada, Israel, and a number of Western European nations because of their rich, diverse experience of drug rehabilitation. For example, the United States and Canada have built a rich resource of scientific and practical experience in sectors of harm reduction, recovery support services, and interagency collaboration between government and NGOs. Israel is an interesting case that is characterized by cooperation between civil society organizations and government bodies, primarily in service to vulnerable groups and marginalized communities. Meanwhile, Western European countries have been most renowned for their liberal drug strategies, whereby rehabilitation and reintegration are being tackled by NGOs in partnership with public health and social welfare institutions.

By comparing this global experience, the study hopes to draw lessons that are not only theoretically sound but also practically meaningful to the socio-political and cultural contexts of Kazakhstan. The ultimate goal is to come up with evidence-based recommendations that will solidify state and non-governmental collaboration and further improve the development of a working and sustainable system of rehabilitation in the country.

Results and Discussions

A systematic review of international rehabilitation programs for individuals with substance use disorders displays the heterogeneity of approaches and relative effectiveness of the most common models. Among them, one of the best-known and oldest is the 12-Step Program, still a major aspect of global addiction treatment practice. Depending on several fundamental

principles that were found to be effective for successful rehabilitation, it is one of the models most commonly followed.

The first of these emphasizes the importance of realizing that one cannot recover from addiction independently. The realization is typically accompanied by a belief in a Higher Power as a source of guidance in overcoming addiction. Such dependence emphasizes the importance of external help and social support, which are also pivotal in keeping many with addiction.

The second is the value of true repentance and personal reflection. This entails confronting the past, acknowledging fault, and being willing to go through a transformation internally. This is not merely about acknowledging harmful actions, but entails a willing intent to change to prevent relapse.

The third principle is the intention to make amends for past hurts. It inspires participants to engage in deep self-examination, develop spiritual strength through prayer, and assist other people who are seeking recovery. This mutual effort increases the idea of solidarity and mutual responsibility within the recovery community, which is a key contributor to the effectiveness of the program (*12-Step Facilitation Therapy... A Research-Based Guide*, 2018).

Although the 12-Step process continues to be the most recognized method of rehabilitation of drug dependents in the world, there have been other models that have also achieved significant development and success. Among these is the creation of therapeutic communities to provide a safe, well-organized environment that is conducive to recovery and social reintegration. These include the popular SMART Recovery, Save Our Selves (SOS), Women for Sobriety, and Secular Organizations for Sobriety. These therapeutic communities, established in the United States in the 1950s and 1960s, have since been spread across the entire world.

Therapeutic communities are based on social learning and mutual responsibility principles. The participants live in a strictly supervised community where access to addictions is not provided, enabling favorable conditions for psychological recovery and lifestyle transformation (*Vanderplasschen*, 2014).

Cognitive-behavioral rehabilitation is also critical and receives a great deal of attention from experts (How are behavioral therapies used to treat drug addiction?, 2024). The technique works on discovering the psychological roots of addiction by the integration of psychotherapeutic strategies with pragmatic methods. Patients typically receive individual and group therapy sessions that prompt them to remain vigilant about the risks of substance abuse and allow them to cope with emotional and psychological issues.

Within this model, family behavioral therapy (FBT) is among the most successful therapies. Unlike narrowly focused treatment methodologies, FBT treats not only addiction treatment but also co-occurring conditions of depression, behavioral disorders, and interfamily strife (*Principles of Drug Addiction Treatment: A Research-Based Guide*, 2018). Recent trends in this field point toward growing emphasis on integrative approaches that view substance use disorder as part of an interacting network of psychological and social malfunctions. Therefore, for full recovery, not only must somatic health be considered, but so must spiritual and social health. This combined strategy has developed more enduring intervention techniques that also potentially improve the quality of life of patients in the long term (*Benefits from Biophysical Treatment*, n.d.).

Another tremendously controversial intervention method is substitution therapy, in which illegal drugs (most commonly opioids) are replaced by legally approved drugs under the careful

monitoring of physicians. Although not rehabilitation according to any other definition, it is a strategy intended to decrease the health and social harms of non-medically supervised illicit drug use. Beginning in Western Europe in the late 1960s, substitution therapy is now available in more than 60 countries, including Kazakhstan (until 2024). But its success is not universally accepted: though it may stabilize patients, others claim that it only replaces one dependence with another and may have negative side effects which are passed on to the social life of the patient (*Cycle of death and misery caused by black market methadone... and it's all funded by the taxpayer, n.d.*).

To this degree, specialists are emphasizing the need for prudent and personalized treatment programs involving a combination of medical treatment and psychological guidance and social reintegration measures. These can include individual and group therapy sessions, family therapy, and social skills training to facilitate reintegration into society.

In Ireland, rehabilitation is accomplished with consideration of gender, age, and social origin, and according to the specificity of each path of recovery. One of the major components of these programs is the provision of temporary accommodation to former drug addicts, a provision that acts to prevent the relapse process after treatment or imprisonment. This kind of accommodation is usually arranged by volunteer groups that receive government funding and is provided for a stay of a maximum of 24 weeks. Merchants Quay Ireland (MQI) is an excellent example of an organization that provides temporary accommodation to former drug users.

The Renewal House program, specialized for women, is a three-month residential program allowing individuals to engage in part-time employment and structured rehabilitation sessions. The program emphasizes individual responsibility, peer counseling, and work skills training, thereby promoting both emotional stability and economic independence (*Keane, 2007*). However, no rehabilitation centers in Ireland are as successful, oftentimes due to insufficient resources or uneven service delivery, and, therefore, wise programme selection is called for (*European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction, n.d.*).

Family involvement has become an integral aspect of rehabilitation policy, in conjunction with social protection for children with parents suffering from substance use disorders. Individuals in custody are also prioritized, to whom unconditional availability of treatment is guaranteed both during imprisonment and after release (*National Drugs Strategy, 2009*).

Italy boasts decades of experience in organizing a structured system for treating drug addiction. Public and private care are organized by regional governments with compulsory equal standards and extensive coverage by the Regional Health Fund. National health service public outpatient centers provide reintegration, treatment, and diagnosis, while private social rehabilitation centers, located predominantly in the north of Italy, provide semi-inpatient, inpatient, and outpatient rehabilitation. These centers combine medical detoxification, psychosocial counseling, and psychotherapy and provide a multidimensional treatment for drug dependence (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, n.d.*). Flexibility of the system allows it to adjust to changing patterns of drug use and emerging social problems.

The final treatment phase, which lasts approximately 12 months, is directed towards social reintegration in Greece. The reintegration programs provide shelter, work training, and employment and require an active job search as part of the process. These organizations, such as KETHEA and OKANA, are crucial and collaborate with the National Organization for Employment in terms of recovering and reintegrating (*Kethea, n.d.; OKANA, n.d.*). Their individualized plans

address psychological, social, and family problems, educating participants in independent living skills.

In Finland, there is high unemployment, homelessness, and low education levels for people in recovery, making it essential to have cross-sectoral coordination. Social reintegration and housing support are incorporated in projects, typically offered by municipal social services. There are national housing programs for the Ministry of the Environment that provide social rental housing to meet long-term homelessness needs, for example, among drug users.

Israel also has a universal system that is supported by the social affairs and health ministries and the Israel Prison Service. It has diverse rehabilitation programs including detoxification, therapeutic communities, day centers, and family therapy supplemented with vocational training and housing support (Israel Government Services and Information, n.d.). It is covered under national health insurance, so it is universally available. Peer-to-peer civil society action is essential for the advocacy of vulnerable populations such as those who inject drugs (PWID) and people living with HIV (PLHIV) (*Shadymanova, 2025*).

Finally, in Kazakhstan, there are non-governmental organizations included in the working group on drug policy implementation. According to the Comprehensive Plan to Combat Drug Abuse and Illicit Drug Trafficking for 2023–2025, NGOs are involved in combating drug abuse with online campaigns, regional prevention models, and community programs, and also work in conjunction with local law enforcement agencies and with the mass media (*Comprehensive Plan for Combating Drug Addiction and Drug Trafficking in the Republic of Kazakhstan for 2023–2025, 2023*).

The variety of rehabilitation models means that there is no one model that would be appropriate for everyone. For Kazakhstan, the task is not to copy one model, but to pick and choose from several approaches. I believe that the real challenge is to get these approaches accessible to patients from different social strata, including those living outside of capital cities.

World experience demonstrates that only the initial stage of treatment is necessary; only in social reintegration does real recovery start. In my view, Kazakhstan will have to attach special significance to employment and housing support because these are the elements usually determinant of long-term success. Without them, even successful medical rehabilitation threatens to lose its long-term effect.

Conclusions

A review of several rehabilitation programs and models developed by government departments in coordination with civil society organizations reveals that these programs are continuously updated and revised. These programs do not follow rigid classic categories but rather are a combination of different methods and can be tailored to the specific needs of the individual. Ensuring access to treatment and participation in rehabilitation activities is an important aspect of getting beyond substance dependence, and thus, there is emphasis on ensuring availability and non-discrimination of services for all who are in need.

At the same time, constant implementation of other social support measures is necessary to provide therapeutic benefits, prevent relapses, and conduct long-term social reintegration. The ruinous impact of substance use disorders pervades almost every sphere of human existence, including family relations, housing stability, educational opportunities, and employment

prospects. The disorders tend to create isolation and economic marginalization, which further increases the problems of the patients and significantly complicates the process of rehabilitation.

Without thoroughly developed and well-organized support systems in these fundamental areas, the results of treatment can be unpredictable and incomplete. Rehabilitation must therefore be a multidimensional and long-term process. Its objectives are much deeper than the restoration of physical and mental health or the cessation of drug use. A very important part of its goal is the recovery of individual identity and complete reintroduction into society as a useful and responsible citizen.

The process not only requires medical and psychological assistance, but also active engagement in broader social efforts towards improved overall quality of life. Some of the important elements of the process include possible acquisition of new skills, provision of employability support, conditions for developing positive interpersonal relationships, and social obligation. Together, these elements improve the possibility of sustained recovery and raise a person's potential to return to a productive and rewarding position in society.

Following international practice, the following proposals have been elaborated for Kazakhstan:

1. Develop a national strategy of rehabilitation for drug addicts based on successful foreign examples but with cautious adaptation to Kazakhstan's socio-cultural and institutional context. The strategy should provide an integrated, evidence-based response that includes medical, psychological, and social interventions.

2. Consolidate the position of the non-government sector in delivering rehabilitation services. This encompasses increasing collaboration between the state and civil society, promoting NGOs as central partners in rehabilitation program development, execution, and assessment.

3. Establish a national monitoring and evaluation system to quantify the effect of rehabilitation programs. The system should include open indicators, harmonized reports, and independent evaluation systems to ensure accountability, promote ongoing improvement, and increase public confidence in rehabilitation efforts.

Analysis of international practice indicates that despite the existence of general principles of the rehabilitation of drug addicts, their implementation is successful to a considerable degree depending on the social, cultural and institutional environment of a state. It implies that for Kazakhstan, borrowing foreign models might not be enough. The assignment is to apply these techniques to local circumstances, e.g., how much public awareness, the availability of trained personnel, and how much trust between civil society organizations and government institutions.

I consider that one of the greatest priorities should be establishing mutual trust and communication between the government and NGOs. Without a common vision and unified efforts, even the most advanced rehabilitation programs could prove to be fragmented and self-defeating. It is also important to watch closely the role of traditional values and cultural models in the creation of rehabilitation plans. Programs that are consistent with the cultural identity and values of the community have a greater likelihood of producing sustainable results.

Another essential finding is the need for monitoring rehabilitation results in the long term. Many projects are ongoing in Kazakhstan, but they are not properly evaluated, and hence it is not easy to identify best practices and apply them to a wide population. The creation of an open and independent system of evaluation would improve the level of services and make them accountable to society.

Last but not least, I think that Kazakhstan has a good chance of developing an integrated rehabilitation model of using the best international experience in combination with domestic innovations. Prioritizing social reintegration, increasing the role of NGOs, and creating an all-encompassing national strategy can help the nation make substantial strides in the fight against drug addiction.

References

1. Алтынбекова Г.И., Прилуцкая М.В., Садвакасова Г.А. Анализ ситуации потребления новых психоактивных веществ в Республике Казахстан // Наука и Здоровоохранение (2022). 5 (Т.24). С. 220-225. Доступно по ссылке: <https://doi.org/10.34689/SH.2022.24.5.027>
2. Benefits from Biophysical Treatment [онлайн] (дата публикации не указана). Доступно по ссылке: <http://www.newbeginningsdrugrehab.org/holistic-biophysical-rehab/> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
3. Cycle of death and misery caused by black market methadone... and it's all funded by the taxpayer [онлайн] (дата публикации не указана). Доступно по ссылке: <http://www.dailyrecord.co.uk/news/scottishnews/nhs-funds-methadone-black-market-1301693> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
4. European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction [онлайн] (дата публикации не указана). Доступно по ссылке: <http://www.emcdda.europa.eu/eib/help> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
5. Family Behavior Therapy / Principles of Drug Addiction Treatment: A Research-Based Guide (Third Edition) // National Institute on Drug Abuse [онлайн] (2018). Доступно по ссылке: <https://www.drugabuse.gov/publications/principles-drug-addiction-treatmentresearch-based-guide-third-edition/evidence-based-approaches-to-drugaddiction-treatment/behavioral-5> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
6. How are behavioral therapies used to treat drug addiction? [онлайн] (2024). Доступно по ссылке: <https://nida.nih.gov/about-nida/2022-2026-strategic-plan/directors-message> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
7. Israel Government Services and Information [онлайн] (дата публикации не указана). Доступно по ссылке: <https://www.gov.il/en/pages/drug-addiction> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
8. Italy country overview / European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [онлайн] (дата публикации не указана). Доступно по ссылке: <http://www.emcdda.europa.eu/countries/italy> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
9. Keane, M. Social reintegration as a response to drug use in Ireland [онлайн] (2007). Overview 5. Health Research Board. Dublin. Доступно по ссылке: http://www.hrb.ie/uploads/tx_hrbpublications/sr_Overview5.pdf [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
10. Kethea – Therapy Center for Dependent Individuals [онлайн] (дата публикации не указана). Available at: <https://www.kethea.gr/kethea/nees-monades-meso-espa> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
11. Комплексный план по борьбе с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2023–2025 годы. Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2023 года № 508 [онлайн]. Доступно по ссылке: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000508> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].
12. National Drugs Strategy (interim) 2009–2016, Department of Community, Rural and Gaeltacht Affairs An Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta [онлайн] (2009). Доступно по ссылке: http://www.emcdda.europa.eu/system/files/att_35460_EN_Ireland%20Strategy%202009-2016%20 [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].

13. OKANA [онлайн] (дата публикации не указана). Доступно по ссылке: <http://www.okana.gr/2012-04-03-07-49-40/item/257> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].

14. Shadymanova, J. NGO Involvement in Drug Treatment and Infectious Disease Prevention in Central Asia and China / Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG (1. Auflage) (2025). Pp. 97–130.

15. National Institute on Drug Abuse. 12 Step Facilitation Therapy (Alcohol, Stimulants, Opiates). In Principles of Drug Addiction Treatment: A Research Based Guide (Third Edition) [онлайн] (2018). Доступно по ссылке: <https://nida.nih.gov/sites/default/files/podat-3rdEd-508.pdf> [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].

16. Vanderplasschen, W., Vandeveld, S., Broekaert, E. Therapeutic communities for the treatment of addictions in Europe: evidence, current practice and future challenges / European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [онлайн] (2014). Доступно по ссылке: http://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_226003_EN_TDxD14015ENN_final.pdf [Дата обращения: 19 февраля 2025 года].

Санатқанұлы М.

Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

НАШАҚОРЛАРДЫ ОҢАЛТУДАҒЫ МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҮЕҰ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ КЕШЕНДІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ: ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕР МЕН ҰСЫНЫМДАР

Аңдатпа. Мақалада нашақорлықтан зардап шегушілерді оңалту және олардың әлеуметтік реинтеграциясын қамтамасыз ету саласында мемлекеттік құрылымдар мен үкіметтік емес ұйымдар (ҮЕҰ) арасындағы өзара іс-қимылдың институционалдық тетіктерін қалыптастыруға қатысты халықаралық тәжірибе талданады. Америка Құрама Штаттарының, Израильдің және бірқатар Батыс Еуропа елдерінің мысалында негізгі оңалту үлгілері жүйеленген, оған «12 қадам» бағдарламасы, когнитивті-мінез-құлықтық терапия, діни бағыттағы бастамалар, терапевтік қауымдастықтар және орынбасарлық терапия жатады. Әлеуметтік реинтеграцияны қамтамасыз етуге бағытталған ұлттық стратегияларға ерекше назар аударылады, онда тұрғын үйге қолжетімділік, жұмыспен қамту және отбасылық қолдау тұрақты қалпына келтірудің негізгі шарттары ретінде қарастырылады. Жүргізілген талдау нәтижелері реабилитациялық процестердің тиімділігі мемлекеттік органдар мен азаматтық қоғамның келісілген өзара іс-қимылына, медициналық, психологиялық және әлеуметтік интервенцияларды интеграциялауға, сондай-ақ жеке әлеуетті және тұлғаның әлеуметтік функцияларын қалпына келтіруге бағытталған ұзақ мерзімді көзқарасқа тікелей байланысты екенін көрсетеді. Анықталған заңдылықтардың негізінде мақалада Қазақстан Республикасы үшін біртұтас ұлттық оңалту жүйесін әзірлеу, бейінді бағдарламаларды іске асыруға ҮЕҰ қатысуын кеңейту және олардың нәтижелілігін мониторингтеу мен бағалаудың тиімді тетіктерін құру бойынша ұсынымдар берілген. Жалпы алғанда, ұсынылған зерттеу әртүрлі әлеуметтік-саяси жағдайларда оңалту практикасының тиімділігі мен тұрақтылығын арттырудағы саларалық ынтымақтастықтың рөлін тереңірек ғылыми түсінуге ықпал етеді.

Негізгі ұғымдар: нашақорларды оңалту, әлеуметтік реинтеграция, үкіметтік емес ұйымдар, мемлекеттік-қоғамдық әріптестік, халықаралық тәжірибе.

Санатканулы М.

Павлодарский педагогический университет имени А. Маргулана, Павлодар, Республика Казахстан

КОМПЛЕКСНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВА И НПО В РЕАБИЛИТАЦИИ НАРКОЗАВИСИМЫХ: ДОКАЗАТЕЛЬСТВА И РЕКОМЕНДАЦИИ

Аннотация. В статье представлен анализ международного опыта по формированию институциональных механизмов взаимодействия государственных структур и неправительственных организаций (НПО) в сфере реабилитации лиц, страдающих наркотической зависимостью, и их последующей социальной реинтеграции. На примере Соединённых Штатов Америки, Израиля и ряда западноевропейских стран систематизированы основные реабилитационные модели, включая программу «12 шагов», когнитивно-поведенческую терапию, религиозно-ориентированные инициативы, терапевтические сообщества и заместительную терапию. Особое внимание уделено национальным стратегиям, предусматривающим комплекс мер по обеспечению социальной реинтеграции, где приоритетное значение придаётся доступу к жилью, занятости и семейной поддержке как ключевым условиям устойчивого восстановления. Результаты проведённого анализа подтверждают, что эффективность реабилитационных процессов напрямую зависит от согласованного взаимодействия государства и гражданского общества, интеграции медицинских, психологических и социальных интервенций, а также от их долгосрочной направленности на восстановление как индивидуального потенциала, так и социального функционирования личности. На основании выявленных закономерностей в статье предложены рекомендации для Республики Казахстан, включающие разработку унифицированной национальной системы реабилитации, расширение участия НПО в реализации профильных программ и создание действенных механизмов мониторинга и оценки их результативности. В целом представленное исследование способствует углублению научного понимания роли межсекторного сотрудничества в повышении эффективности и устойчивости реабилитационных практик в различных социально-политических условиях.

Ключевые слова: реабилитация наркозависимых, социальная реинтеграция, неправительственные организации, государственно-общественное партнёрство, международный опыт.

References

1. Altynbekova, G.I., Prilutskaya, M.V., Sadvakassova, G.A., 2022. Analiz situatsii potrebleniya novih psihoaktivnih veshеств v Respublike Kazahstan [Analysis of the Situation Regarding the Use of New Psychoactive Substances in the Republic of Kazakhstan] // Nauka i Zdravookhranenie [Science & Healthcare]. (Vol.24) 5, pp. 220-225. Available at: <https://10.34689/SH.2022.24.5.027> [In Russian]
2. Benefits from Biophysical Treatment, n.d. [online]. Available at: <http://www.newbeginningsdrugrehab.org/holistic-biophysical-rehab/> [Accessed 19 February 2025].
3. Cycle of death and misery caused by black market methadone... and it's all paid for by the taxpayer, n.d. [online]. Available at: <http://www.dailyrecord.co.uk/news/scottishnews/nhs-funds-methadone-black-market-1301693> [Accessed 19 February 2025].
4. European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction, n.d. [online]. Available at: <http://www.emcdda.europa.eu/eib/help> [Accessed 19 February 2025].
5. Family Behavior Therapy / Principles of Drug Addiction Treatment: A Research-Based Guide (Third Edition) // National Institute on Drug Abuse, 2018 [online]. Available at: <https://www.drugabuse.gov/publications/principles-drug-addiction-treatmentresearch-based-guide-third-edition/evidence-based-approaches-to-drugaddiction-treatment/behavioral-5> [Accessed 19 February 2025].

6. How are behavioral therapies used to treat drug addiction?, 2024 [online]. Available at: <https://nida.nih.gov/about-nida/2022-2026-strategic-plan/directors-message> [Accessed 19 February 2025].
7. Isarael Government services and information, n.d. [online]. Available at: <https://www.gov.il/en/pages/drug-addiction> [Accessed 19 February 2025].
8. Italy country overview / European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, n.d. [online]. Available at: <http://www.emcdda.europa.eu/countries/italy> [Accessed 19 February 2025].
9. Keane, M., 2007. Social reintegration as a response to drug use in Ireland [online]. Overview 5. Health Research Board. Dublin. Available at: http://www.hrb.ie/uploads/tx_hrbpublications/sr_Overview5.pdf [Accessed 19 February 2025].
10. Kethea – Therapy Center for Dendent Individuals, n.d. [online]. Available at: <https://www.kethea.gr/kethea/nees-monades-meso-esp> [Accessed 19 February 2025].
11. Kompleksnyi plan po bor'be s narkomaniei i narkobiznesom v Respublike Kazakhstan na 2023–2025 gody [Comprehensive Plan for Combating Drug Addiction and Drug Trafficking in the Republic of Kazakhstan for 2023–2025]. Approved by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of 29 June 2023 № 508 [online]. Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000508> (In Russian) [Accessed 19 February 2025].
12. National Drugs Strategy (interim) 2009-2016, 2009. Department of Community, Rural and Gaeltacht Affairs An Roinn Gnóthaí Pobail, Tuaithe agus Gaeltachta [online]. Available at: http://www.emcdda.europa.eu/system/files/att_35460_EN_Ireland%20Strategy%202009-2016%20 [Accessed 19 February 2025].
13. OKANA, n.d. [online]. Available at: <http://www.okana.gr/2012-04-03-07-49-40/item/257> [Accessed 19 February 2025].
14. Shadymanova, J., 2025. NGO Involvement in Drug Treatment and Infectious Disease Prevention in Central Asia and China / Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG (1. Auflage). pp. 97–130.
15. National Institute on Drug Abuse, 2018. 12-Step Facilitation Therapy (Alcohol, Stimulants, Opiates). In Principles of Drug Addiction Treatment: A Research-Based Guide (Third Edition) [online]. Available at: <https://nida.nih.gov/sites/default/files/podat-3rdEd-508.pdf> [Accessed 19 February 2025].
16. Vanderplasschen, W., Vandeveld, S., Broekaert, E., 2014. Therapeutic communities for the treatment of addictions in Europe: evidence, current practice and future challenges / European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [online]. Available at: http://www.emcdda.europa.eu/attachments.cfm/att_226003_EN_TDXD14015ENN_final.pdf [Accessed 19 February 2025].

Information about the author

Sanatkanuly M. – Pavlodar Pedagogical University named after Alkey Margulan, Olzhabay Batyr str., 60, 140002, Pavlodar, Kazakhstan

Автор туралы мәліметтер

Санатқанұлы М. – Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Олжабай батыр көшесі, 60, 140002, Павлодар, Қазақстан

Сведения об авторе

Санатқанұлы М. – Павлодарский педагогический университет имени Алькея Маргулана, ул. Олжабай батыра, 60, 140002, Павлодар, Казахстан

ХҒТАР 04.51.31
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-113-129>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҮГЕДЕКТЕР МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Тасыбеков А.Е.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: almat_tasybekov@mail.ru)

Аңдатпа. Әлеуметтік мемлекет ретінде Қазақстан мүгедектер немесе мүмкіндігі шектеулі азаматтарын әлеуметтік тұрғыдан қорғау саласында халықаралық стандарттарға сәйкес біршама белсенді шараларды жүзеге асырды.

Ұсынылып отырған бұл мақалада Қазақстандағы мүгедектер мәселесінің зерттелуін талдау барысы оның әлеуметтанулық, психологиялық, әлеуметтік-мәдени, мәдени плюрализм, саяси, құқықтық модельдерін ұштастыра қарастыру қажеттілігін көрсетеді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымында қолданылып келген медициналық модель, одан кейінгі жылдарда әлеуметтік модель, сондай-ақ қазіргі замандағы әлеуметтік-қоршаған орта моделі, яғни инклюзия моделінің қалыптасуы Қазақстандағы осы саланың дамуына түрткі болғанына назар аударылады. Сондай-ақ мақалада қазақстандық қоғамның мүгедектер мәселесін шешуде ұстанған бағытының ғылыми негізделуі мен оның практикада қандай нәтиже бере алатыны және осы салада қордаланған мәселені шешудің өзекті ғылыми-әдіснамалық және әдістемелік қырлары қарастырылады.

Автор Қазақстандағы мүгедектік мәселесін зерттеуші отандық және шетелдік ғалымдардың мүгедектерге цифрлану жағдайында білім беруді ұйымдастырудың ғылыми талдауына шолу жасай отырып, мүгедектік мәселесіне ықпал ететін әлеуметтік-экономикалық, медициналық-демографиялық және экологиялық факторлармен қатар мүгедектерді әлеуметтік ортаның қабылдауын, оның күнделікті өмірін мен рухани әлемін зерттеудің өзектілігін де атап өтеді.

Негізгі ұғымдар: әлеуметтік саясат, әлеуметтік жауапкершілік, мүгедектік, мүгедектер, мүмкіндігі шектеулі топ, еңбекке қабілетті мүгедектік, мүгедектердің интеграциясы.

Кіріспе

Әлеуметтану ғылымының жан-жақты тереңдей дамуы, қоғамның әр мүшесінің мүддесін қамту бағыттары жаңа зерттеулерге деген қажеттілік туғызады. Мүмкіндігі

шектеулі азаматтарға деген қамқорлық – мемлекеттің әлеуметтік сипатының маңызды көрсеткіші. Сонымен қатар ол қоғамдағы әлеуметтік жауапкершіліктің деңгейін көрсетеді.

Әлеуметтік жауапкершілік нормасы – адамдардың көмекке мұқтаж жанға, оның қайтара алмайтынына қарамастан қол ұшын созатынына сенуі деген тұжырым белгілі (*Berkowitz, 1972, Schwartz, 1975*). Бұл мәселедегі әлеуметтану дамуындағы бетбұрысты кезең ағартушы-ғалымдар (*Hawthorn, 1976, Hughes, Martin and Sharrock, 1995, Zeitlen, 1996*) ұсынған пайымдар маңызды. Мысалы, Ирвинг Цейтлиннің пікірінше, «жағымды (позитивті) да, жағымсыз (негативті) болып келген әлеуметтану теориясы «Протоәлеуметтану және Ағартушылық идеяларына қарсыласу ретінде дамыған» (*Berkowitz L., 1972; Schwartz S.H., 1975*). Бұл көзқарас қоғамның жекелеген топтарына білім беру арқылы олардың әлеуетін арттырып, еңбек нарығына тарту мүмкіндігін қарастыра отырып, әлеуметтік қолдау мен қамқорлық көрсетудің қажеттілігін негіздейді. Дегенмен бұл құбылыс теориясы М.Вебердің «әлеуметтік ғылымдарда мәңгілік түсінік болмайды», – деген көзқарасына сәйкес келеді (*Вебер М., 2006*).

Әлеуметтанудың міндеті – әлеуметтік жүйеге не нәрсе, не үшін қажет екенін, яғни құрылымдық элементтердің рөлін анықтау. Т.Парсонс ұсынған AGIL мен құрылымдық-функциялық бағыттың өкілі, атақты ойшыл Роберт Мертонның «бірдей элементтер бір жүйелерге қатысты функциялық, екіншілеріне қатысты дисфункциялық бола алады», – деген классикалық пайымы әлеуметтік топ ретіндегі мүгедектердің мәселесін шешудің жүйе үшін маңыздылығына назар аударуға мүмкіндік береді. Т.Парсонстың «үлкен ілімі», яғни құрылымдық-функциялық бағытынан бастап, қазіргі Де Моз Ллойд психотарихы, синергетика сияқты т.б. қоғамдық ғылымдар теориясында, индивидтерді, яғни адамдарды жекелей зерттеу мен олардың қоғаммен байланыс әрекеттері бағыттарын зерттей, талдай берілуі, өз ерекшеліктері мен заманауи технологиялық даму үрдісін толықтыру жолдарының ғылыми негізі (*Мертон Р., Әлемдік әлеуметтану антологиясы, 2006*).

Қоғамның әр мүшесінің әлеуметтенуінде, оның әлеуметтік мүдде мәселесін анықтап, мемлекеттік қамқорлық жасау аясымен қамтылу қажеттілігіне қатысты міндеттер айқындалады. Қоғамның қандайда бір бөлігі мүгедектерді әлеуметтік ахуалына қарай топтарға бөле отырып, еңбекке тартуда, тұтастай жүйе мен заңдар негізінде қамқорлыққа алуын негіздейтін ғылыми тұжырымдар дәйекті. Ғылыми ізденістерде «мүгедектік, мүгедектердің интеграциясы мен әлеуметтенуіне кедергі келтіретін қоғамдағы кедергілер салдары» әлеуметтік проблема ретінде қарастырылып, әлеуметтанулық теориялар мен концепцияларда қарастырылады (*Григорьева М.И., 2021; Красуцкая О.В., 2017*).

Қазіргі қоғам мен билік арасындағы верификациялық жағдай қажеттілігі қандай да бір теориялық ғылыми негіздерге сүйене заңды қажеттіліктердің орындалуын қадағалау мүмкіндіктерін жақсарту, олай болса, мемлекеттің әлеуметтік саясаты қоғамның өзгерістерін, осы өзгерістердің нәтижесін ескере отырып, әлеуметтік әділеттілік принциптеріне сәйкес саясатты жүзеге асыруы тиіс. Әлеуметтану классиктерінің бірі Питирим Сорокин «қоғамның адамгершілік тұрғыдан жаңаша жаңаруы – альтруизм мен ынтымақтастыққа негізделуінен», – деген қағиданы ұстанып, қоғамның ізгілікті дамуына көңіл бөледі (*Сорокин П.А., 2006*).

Қазақстан Республикасы Ұлттық Статистика Агенттігінің мәліметтері бойынша мүгедектер санының миллионға жақындап қалуы ғалымдарды алаңдатуда. 2025

жылғы Қазақстандағы статистикалық деректерге сәйкес, мүгедектер санының өсу үрдісі өңірлік ерекшеліктерге байланысты әр облыста әртүрлі көрсеткіштермен сипатталады (*Численность лиц с инвалидностью в Республике Казахстан по состоянию на 28.02.2025 г.*). Бұл аймақтар арасындағы әлеуметтік, экономикалық және медициналық инфрақұрылымның даму деңгейіндегі айырмашылықтарды ескере отырып, мүгедектік мәселесіне кешенді әрі сараланған көзқарас қажеттілігін көрсетеді.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу

Мүгедектердің құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясының нормаларын іске асыруда мүгедектерді оқыту, дене шынықтыру және спорт, жұмыспен қамту, мәдениет және т.б. салаларда қосымша немесе тең құқықтар беретін нормаларды бекітуге мүгедектерге арналған арнайы мекемелер мен интернаттарда тұратындардың әлеуметтік ортаға қол жеткізуіне қатысты мәселелер Қазақстан заңнамасының бағытына негіз болды. Бұл негіздердің іске асуы нәтижесінде мүгедектердің құқықтық қорғалу жолдарын жетілдіру, әлеуметтік осал топтарды қорғайтын заңдарды жасақтау үшін эмпириялық зерттеулерге жүгіне отырып, мұқтаж топтардың мүдделері мен қажеттіліктерін айқындау жұмысы жүргізіледі (*Сулейменова С.Ж., Мырзатаев Н.Д., 2023*). Мысалы, денсаулық жарамдылығына байланысты жіктелген топтарды, еңбекке жарамды мүгедектер тобын жұмыспен қамту, жұмыс беруші мен еңбек етуге жарамды мүгедектер арасындағы еңбек тәртібін реттейтін құжаттардың дайындалуы.

Мүгедектер мәселесін ғылыми зерделеудегі маңызды бағыты -«мүгедектікті» модельдеу (*Парманкулова П.Ж., Жолдасбекова С.А., 2021*). Мысалы, әлеуметтік топтың атиптілігі тұрғысынан мүгедектікті түсінудің әлеуметтанулық интерпретациясында Т.Парсонстың көзқарасы белгілі. Ол мүгедектікті девиантты мінез-құлықтың бір түрі ретінде қарастырады. «Ауру бастапқыда науқастың рөлін қабылдайды, бұл оларды қоғамның қалған мүшелеріне тән функцияларды орындаудан автоматты түрде босатылуымен заңды», – дейді. Бұл модель, әрине, медициналық модельге жатады, өйткені Т.Парсонс ауру адамдар мүгедектік жағдайын «жиіркенішті және жағымсыз», сондықтан бұрынғы мәртебесін қалпына келтіру үшін дәрігерлердің көмегі қажет деп санайды (*Мертон Р., Әлемдік әлеуметтану антологиясы, 2006*).

Әлеуметтануда мүгедектігі бар адамдардың атиптілігін, олардың денсаулығының бұзылуын, басқаларға ұқсамауын түсіндіруге байланысты оны «күнделікті өмірдегі әрекет типі мен тұлға типінің белгісіздік жағдайы оқшаулау тәжірибесінің саналуан түрін ұсынады», – деп те сипаттайды. Әлеуметтану ғылымында мүгедектікті девиация концепциясы тұрғысынан қарастыру үрдісі де бар. Айталық, символдық интеракциялық ағымында мүгедектерден тек жағымсыз әрекет күту, сол арқылы мүгедектерге қатысты белгілі қалыптасқан көзқарастың үстемдігі қоғамда орын алады деген пікір негізделеді. Ал драматургиялық әлеуметтану мектебі өкілі Ирвинг Гофман «таңбалау» қағидасына сүйеніп, мүгедектікті әлеуметтік өзара ықпалдастықта «қалыпты», және «қалыпты емес» адамдар қатынасы ретінде сипаттайды (*Григорьева М.И., 2021; Красуцкая О.В., 2017*). Сонымен қатар мүгедектерді қолдау, оларды қоғамға бейімдеудің кешенді шараларын жүзеге асыру қажеттілігі де әлеуметтану ғылымында зерттеліп отыр.

Ал қазақстандық зерттеушілердің көзқарастары қандай және олар мүгедектік мәселесін зерттеуде қандай теориялық-әдіснамалық және әдістемелік шешімдерді ұсынатыны маңызды. Біздің мақсатымыз – отандық зерттеушілердің мүгедектікті өзекті әлеуметтік құбылыс ретінде, ал мүгедектердің әлеуметтік топ ретінде қазақстандық қоғамдағы өзгерістер процесіндегі орны мен рөлін айқындауда ғылыми алаңда қандай дискурстарды ұсынып отырғанын және ол дискурстардың жаһандану тұсындағы әлеуметтану көтеріп отырған дискурстармен үндесуін салыстыру және өзектендіру деңгейін бағамдау.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Мүгедектікті зерттеуде әлеуметтану ғылымы сүйенетін философиялық адам мәселесі қағидаларына негізделген медициналық (биомедициналық, дәстүрлі тәсілдерге) және мүгедектікке инновациялық (дәстүрден кейінгі тұжырымдамаларға сүйенетін әлеуметтік) тұрғыда көзқарасты білдіретін жаңа инклюзиялық бағыттарды отандық зерттеулерде қалыптастыру маңызды.

Жалпы мүгедектікке қатысты Қазақстанда жүргізіліп жатқан ғылыми ізденістердің нәтижесінде елдегі осы салада қолданылып отырған медициналық, әлеуметтік және инклюзия модельдері түрлі мемлекеттік бағдарламалардың концептуалды негізін қалады. Соның ішінде мемлекеттік деңгейде ерекше қажеттіліктері бар адамдардың жұмыспен қамтылуын реттеудің теориялық-әдіснамалық талдауы оның бірқатар негізгі ғылыми принциптер мен тәсілдерді қамтитынын көрсетеді. Оларға жүйелік, құрылымдық-функциялық, институттық әдістермен қатар экономикалық, құқықтық, психологиялық, идеологиялық, технологиялық және экожүйелік тәсілдер жатады. Мүгедектікті зерттеген отандық зерттеушілердің осы әдіс-тәсілдерді үйлестіре отырып, кешенді талдау ұстанымының нәтижелері мәселенің ғылыми-практикалық түйткілдерін саралауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар зерттеушілердің эмпириялық деректерді жинақтауда бірнеше әдістерді қолдануы және алынған мәліметтерді тек бір жақты емес, кешенді талдауы назарда болды. Мысалы, Д.С.Хамитованың ғылыми еңбегінде бірнеше пәндер аясындағы талдауы жұмыстың ғылыми құндылығын арттыра түскенін байқауға болады (Хамитова Д.С., 2021).

Ерекше қажеттіліктері бар азаматтардың жұмыспен қамтылуын мемлекеттік реттеуді бағалаудың қолданыстағы әдістеріне жүргізілген талдау бұл үдерісті зерттеуде сапалық та, сандық та әдістер маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Мүгедектерді зерттеу жүйелік тәсілге негізделген экономикалық және статистикалық әдістер арқылы талдау процесінде аналитикалық, статистикалық, абстрактілі-логикалық, салыстырмалық және топтастыру әдістерінің қолданылуының маңызы зор (Бейсенова М.У., 2021). Сонымен қатар «қазіргі замандағы технологиялық даму, мүгедектердің еңбекке жарамды топтарын анықтауды, тереңдете заңдандыруды, кәсіби білім бере отырып, жұмыс берушілермен бірлесе, оңалтуды қатар алып жүру қажеттілігін шешу негізі экономикалық мәселелермен байланысты екенін көрсетсе» (Мажибовская И.В., 1997), отандық зерттеушілер осы заманауи трансформация аясындағы цифрлану кезеңіндегі мүгедектердің жаңа әлеуметтік теңсіздіктерге ұшырауын және одан шығудың бағыттарын көрсетуі де – өзекті. Тағы бір өзекті мәселе – мүгедектерді оңалту жүйесі.

«Оңалту ортасы», «оңалту кеңістігі» ұғымдары да әлеуметтану ғылымында теориялық-әдіснамалық тұрғыда негізделген (*Григорьева М.И., 2021; Котова О.В., 2017*) Оңалту шаралары – аса күрделі жүйе. Ол көптеген әлеуметтік институттардың түйіскен тұсында жүзеге асады.

Жүйелі әдеби шолу мен библиометриялық талдау отандық зерттеушілердің мәселенің өзектілігіне байланысты сапалық және сандық зерттеу әдістерін үйлестіре қолданғанын көрсетеді. Айталық, мемлекеттің ерекше қажеттіліктері бар азаматтардың жұмыспен қамтылуын реттеуін бағалауға арналған әдістердің бірінші санатына жартылай құрылымдалған сұқбат пен тереңдетілген сұқбат жатады. Ал екінші санатқа көпөлшемді дискреттік таңдау моделі, айырмашылықтар әдісі, регрессиялық үзілістерді модельдеу, полиномиалдық логистикалық регрессиялық бағалауы бар микросимуляциялық модельдеу, сондай-ақ қамту талдауы мен кластерлік талдау әдістерін қолдану кіреді. Мысалы, отандық ғалымдар Б.Қылышбаева мен С.Дүйсенова өз зерттеулерінде – бақылау әдісін қолданса (*Қылышбаева Б.Н., Дүйсенова С.М., 2015*), З. Мышбаева – статистикалық әдісті (*Сокира Т.С., Мышбаева З.Т., 2020*), ал Р. Хисамутдинова жалпы ғылыми әдістерді (талдау, синтез) және арнайы әдістерді (салыстырмалы-тарихи әдіс) қолданған (*Хисамутдинова Р., 2019*). Көптеген отандық зерттеушілер өз еңбектерінде монографиялық деректерді талдау әдісіне және ғылыми мақалаларға контент-талдау жүргізу әдісіне сүйенген, сондай-ақ макроэкономикалық талдауға негізделген (*Альшанская А.А., 2021*).

Зерттеу нәтижелері мен талқылау

Қазақстандағы мүгедектер мәселесі соңғы жылдары ғылыми тұрғыдан кеңінен зерттелуде. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мүгедектердің әлеуметтік интеграциясы, әсіресе еңбекпен қамтылуы мен білім алу саласындағы қолжетімділік мәселелері өзекті болып қала береді. «Қоғамдағы қайырымдылық, жанашырлық, толеранттылық, азаматтық, сүйіспеншілік, тағы басқа адамгершілік сапалар – әлеуметтену процесінің негізін салатын құндылықты бағыттар жүйесінің өзекті мәселелері», – деген тұжырым орынды (*Тасыбеков А.Е., 2024*). Елімізде мүгедектердің құқықтары мен әлеуетін қорғау мақсатында бірқатар заңнамалық және нормативтік актілер қабылданып, арнайы мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылуда. Дегенмен, практикалық тұрғыдан мүгедектердің қоғамдағы толыққанды қатысуына кедергілер әлі де кездеседі. Мысалы, еңбек нарығында мүгедектерге арналған жұмыс орындарының саны жеткіліксіз, жұмыс берушілердің оларға деген көзқарасы мен ақпараттық қолдаудың жетіспеушілігі байқалады. Осы тұрғыда Қазақстанда мүгедектікті зерттеуші ғалымдар назарын аударған өзекті құбылыстың бірі – қоғамның мүмкіндігі шектеулі азаматтардың күнделікті өмір алаңындағы жағдайына қатынасы мен бағасы, әлеуметтік кеңістіктің қолжетімділігі. Зерттеушілер Н.С.Ахтаева мен А.И.Абдиганбарова Қазақстанда «Инклюзивті қоғам құру – мүгедектердің толыққанды өмір сүруі мен әлеуметтік қатысуына жол ашатын басты бағыт», – деп пайымдайды. Инклюзивті қоғамға ұмтылу – қоғамның әлеуметтік-психологиялық ахуалын жақсартуға, азаматтық қоғамның институттарын дамытуға, нәтижесінде мүгедектер үшін қатысу мүмкіндігін арттыратын жайлы, қауіпсіз қоғам құруға алып келеді (*Ахтаева Н.С., Абдиганбарова А.И., 2015*).

Зерттеу жұмыстары, көбінесе дәстүрлі медициналық модель негізінде мүгедектік мәселелерін зерттеу бағыттарына көңіл бөледі. Оған мына көрсетілімдер түрі жатады: «ауру» (illness, disease), «бұзылу-девианттылық» (impairment), «тіршілік әрекетін шектеу» (disability), «әлеуметтік жеткіліксіздік» (handicap). Бұл ұғымдар арасындағы өзара байланыс пен тәуелділік туралы зерттеу тәсілдерінде жиі қолданылады (*Отношение к инвалидам, 2013*).

Қазақстанда анықталған медициналық – әлеуметтік сараптама адамды мүгедек деп тану туралы қабылдаған шешімі бойынша: мүгедекті оңалту мен оңалту барысында жеке бағдарлама іс-шараларын әзірлеу және іске асыру кезіндегі ереженің бұзылуы және көп дәрежеде тіршілік әрекетінің шектеулері айқындаушы. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының шешімімен, 1980 жылы мүгедектік психологиялық және дене бұзылулардың салдары ретінде қарастырылып, халықаралық жіктеулерге негізделген. Алайда, осыған қарамастан, тіршілік әрекетінің шектеулері мен әлеуметтік жетіспеушілік мәселелері әлі де талқылануда. Сондықтан «мүгедектікті» психологиялық немесе медициналық жағдаймен қатар қарау арқылы «емдеуге», яғни оңалтуға болады деген тұжырым бар (*О порядке и условиях признания лица инвалидом: от 29.06.2023 г.*).

Әртүрлі дене кемістігі бар мүгедек адамдарды оңалтуға, өзгертуге, жақсартуға, яғни «қалыпты» етуге арналған нысандардың заманауи орталықтарының құрылуына қоғам мүдделі болуы тиіс. Қоғамдағы қайшылықтар адамдардың түрлі табиғи ауытқуы мен басқа да табиғи немесе жасанды апаттар мен ауытқуы нәтижесінде пайда болатын кесел кесірінен туындап отырады. Яғни, бұл жерде кездейсоқтық факторы туралы да ескерген жөн, басқаша айтсақ зерттеулер әлеуметтік-экологиялық модель негізінде қоршаған орта факторларын да мүгедектікке әкелетін басты себептер ретінде көрсетеді. Олай болса, әлемдік әлеуметтік тәжірибе көрсетіп отырғандай, табиғи және жасанды апаттар салдарынан мүгедек болып қалған жағдайда кез келген азамат әлеуметтік-психологиялық қолдау қызметіне жүгіне алуы тиіс. Бұл – қоғам ынтымақтастығының көрінісі.

Келесі зерттеу бағыты әлеуметтік конструктивизм моделі – мүгедектігі бар адамдарды мүгедектігі жоқ адамдардың қабылдауы арқылы қарастыру идеясының ғылыми зерттеулерде қамтылып, қоғамға міндет жүктеуімен көрсетіледі. Еске салсақ, 2006 жылы БҰҰ мүгедектердің құқықтары туралы Конвенциясында мүгедектігі бар адамдарға қатысты «біз туралы ештеңе жоқ», - деген қағиданы ұсынды. Бұл туралы С.Т.Окутаеваның еңбегінде «мүгедектік мәселесін қазақстандық зерттеушілермен бірлесе, талдай отырып, мүгедектер үшін өмір сүруге кедергісіз орта құру керектігін, мүгедектерге оң қасиеттер беруге қатысты жергілікті басқару мекемелерімен қоса, мүгедектерге деген көзқарастың нақты болуы олардың өмірлік жағдайларының қалыптасуындағы орны көрсетілген», – деп жазады (*Окутаева С.Т., 2024*).

Қазақстандық әлеуметтану ғылымында ұғымдарды концептуализациялаудан бастап, әлеуметтану ғылымы категорияларымен қамтылып, әлеуметтік мобилдік тұрғысын зерттеу еңбектерінде қамтылған. «Еңбек нарығының ерекшелігі мемлекет тарапынан реттелудің сақталуы мен еңбек қатынастарының қайта құрылуының кәсіпорындар деңгейінде шешілуі болып табылуы» десек (*Садырова М.С., 2011*), Қазақстан Республикасы үшін де бұл мәселе аса маңызды. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша жұмыс берушілер мүгедектігі бар адамдардың әлеуметтік және кәсіби сипаттамаларына

байланысты еңбек нарығында орташа бәсекеге қабілеттілік деңгейінің төмен екенін көрсетеді. Мүгедектер, әдетте, мүгедек емес адамдарға қарағанда жасы әртүрлі, білім деңгейі төмен, сондай-ақ тұрақты денсаулық мәселелері олардың жұмысын шектеп, еңбек өнімділігіне теріс әсер етіп, кәсіби салада шектеу қоюы мүмкін екені түсінікті (МТСЗ, 2019). Мүгедекті зерттеуші әлеуметтанушылар мүгедектік пен қоғамның өзара әрекеттесуінің үш түрін көрсетеді. Олар: 1) маргиналды; 2) патерналистік 3) серіктестік (Котова О.В., 2010; Калашникова И.В., 2017), яғни біріншісі - мүгедекті оқшаулау болса, екіншісі - мемлекеттік (әкелік) қамқорлық, үшіншісі – тең қарым-қатынастар, дәлірек айтсақ, қоғамның мүгедектердің белсенділігіне мүдделілігі және оған мүмкіндік беретін ыңғайлы кеңістікті жасақтауы. Өз кезегінде отандық зерттеуші М.С.Токсанбаеваның мүгедектердің еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігінің төмендігіне назар аудара отырып, мүгедек азаматтарды «жұмысқа орналастыру проблемаларын шешуді басымдыққа айналдыру қажет», – деген тұжырымымен келісуге болады (Токсанбаева М.С., 2021). Дегенмен, мүгедектіктің медициналық моделінен әлеуметтік моделіне көшуі қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістердің заңды нәтижесі ғана емес, ол кейбір құрылымдардың ықпалы екенін де зерттеушілер атап өтеді. Бұл жерде қоғамның мүгедектер мәселесіне қарым-қатынасы әртүрлі факторларға тәуелді екенін байқаймыз, себебі қоғамдық трансформация сол қоғамдағы қалыптасқан мәдени-символдық ұстанымдармен, қарым-қатынас үлгілері, стандарттар және стереотиптермен өзара ықпалдастықта әртүрлі қалыпқа түседі.

Қазақстан Республикасында Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінде дайындалған мүгедектерге арналған оңалту мен реабилитациялаудың негізгі бағыттары бойынша қамтылған мемлекеттік стандарт жобасы іске асырылуда, мүгедектердің жеке қажеттіліктеріне ғана емес, олардың мақсатты оңалту топтарына байланысты көрсетілетін қызметтері айқындалып (мүгедектіктің классикалық медициналық моделі) ұсынылған. Осыған байланысты Р.А.Сулейменова әлеуметтік қамсыздандыру моделін қарастырады. «Мүгедек жандарға қатысты әлеуметтік саясаттың интеграциясы тең құқықтарды қамтамасыз етпейді, керісінше, ол айырмашылықтар мен бөлінуге бағытталған». Бұл экстенсивті әлеуметтік қамсыздандыру деп аталғанымен, тең емес саяси құқықтар мен мүмкіндіктер саясаты да емес», – деп өзекті мәселені қозғайды (Сулейменова Р.А., 2022). Ал ғалым З.А.Мовкебаева өз еңбегінде мүгедекті перспективалық және инновациялық екі тәсіл арқылы түсіну қажеттігін атап көрсетеді. Бұл тәсіл – ресурстық-әлеуметтік тәсіл, онда жеке тұлғаның ресурстық әлеуетінің деңгейі мен сипатын анықтайтын әлеуметтік қызмет көрсетіледі. Тәсіл технология жиынтығы ретінде ұсынылады, олар мүгедек адамдарға белсенді болуға, өзін-өзі қамтамасыз етуге, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі актуализациялау үшін қоғамдық ресурстарды әлеуметтенуде пайдалана алады, – деп атап көрсетеді (Мовкебаева З.А., 2014).

Мүгедектікті зерттеуші кейбір ғалымдар перспективалық тәсілді экстра-билити тұжырымында ұсынды, онда мүгедек адамның табиғи (физикалық) әрекеттері шектеулі, дегенмен белсенді бейімделуде және сәтті әлеуметтенуі нәтижесінде қосымша қабілеттерге ие болады және дами алады, олардың ерекшеліктері қалыпты адамның өміріндей сұранысқа ие емес, мүгедектігі бар адамның өмірін жақсы жаққа айтарлықтай өзгерте алуымен маңызды (Колпащиков О.Б., 2019). Қазақстандық зерттеушілер де мүгедектерді белсенді бейімдеу шараларының нәтижелі екенін және мүгедектікті

реттейтін құқықтық-нормативті шығармашылық тәжірибесі үшін маңыздылығын және ескерілуі тиіс екенін түсінеді. Айталық, Қазақстанда еңбекке жарамды мүгедектерді жұмыспен қамту мемлекеттік бағдарламаларының іске асырылуы бірнеше кезеңдермен жүзеге асырылу көзделген. Осы бағдарламалар арқылы мүгедектіктің пайда болуы мен оны қоғамдық тұрғыда қолдауы мәселелері шешіледі (Садырова М.С., 2014). Қазақстандағы кәсіпорындарда мүгедектерді жұмысқа алуды ынталандыру мақсатында қызметкерлердің жалпы санының 30% кем емес бөлігін мүгедектер құраған жағдайда, оларға салық салу, қаржыландыру және материалдық-техникалық қамтамасыз ету бойынша жеңілдіктер ұсынылды (Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі Ұлттық жоспар). Әрине, аталмыш мәселе инклюзиялық білім берумен тығыз байланысты, себебі тек білімді көтеру мүгедектердің әлеуметтік мобилдігін реттейді. Осы қағидаға сәйкес қазақстандық алаңда жаңа сын-тегеуріндер кезеңінде инклюзиялық білім беру мен кәсіби маман даярлау мәселесі дискурсының шекарасы қандай деген мәселе де маңызды екені дау туғызбайды. Мүгедектерге білім алуға, жұмысқа орналасуға, өз хоббилерін жүзеге асыруға немесе оларды кәсіпке айналдыруға мүмкіндік беретін институттар мен қоғамдық ресурстар болмаса мәселені шешу мүмкін емес екенін зерттеулер көрсетіп отыр. Мысалы, қазақстандық зерттеушілер оқу процесінде тифлопедагог, сурдопедагог және сурдоаудармашы сияқты арнайы мамандардың қатысуын қамтамасыз ету мәселесін көтереді (Жахина Ш.Ж., 2016). Мүгедек азаматтарға білім беру, соның ішінде дистанциялық білім беруді ұйымдастырудың теориялық және қолданбалы мәселелер бойынша қазақстандық ғалымдар жазған еңбектерде мүмкіндігі шектеулі азаматтарды білім берудің әртүрлі деңгейіне даярлаудың талаптарын ескеру қажеттігі қозғалады (*Состояние и развитие специального и инклюзивного образования в Республике Казахстан, 2016*).

Еңбекпен қамтуды дамытуды жаппай жандандыруда 2017 жылы «Еңбек» даму бағдарламасы бойынша жұмыссыздар және басқа біліктілігі төмен мамандарды қайта мамандандыруда (оның ішінде жұмысқа жарамды мүгедектерді) оқытып, біліктілігін арттыру жұмыстары жүргізілді. Заманауи цифрлы экономиканың дамуы мүгедектердің әлеуметтік-экономикалық мәселесін шешу бағытында мобильдікті талап етеді (Мещерякова Н.Н., Роготнева Е.Н., 2021).

Цифрланудың қазақстандық мүгедектердің әлеуметтік өмірін түбегейлі өзгерткені туралы зерттеуді Сорос-Қазақстан Қорының көмегімен 2017 жылы Н.Мануилова жүргізді. Зерттеу мүгедектердің цифрлану талаптарына сәйкес еңбек нарығынан өз орнын таба алмағанын (қатысу бар болғаны 30%), оған негізгі ықпал ететін фактор – жоғары білімнің қолжетімсіздігі, мобилді үйретуші топтардың болмауы (Мануилова Н., 2017), Одан кейін 2018 жылы қабылданған «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы аясында компьютерлік сауаттылықты арттыру жұмыстары жүргізілді, дегенмен цифрлы экономика жағдайына мүгедектерді бейімдеуде кедергілер жойылмады.

Отандық зерттеушілер Т.С. Сокира, З.Т. Мышбаева, Г.Ф.Т аспенова, Т.С. Саткалиевалар еңбек нарығындағы мүгедектердің жұмыспен қамтылуының жай-күйіне талдау жасайды. Мүгедектер арасындағы жұмыссыздықтың себептері шешімін таппай отырған заңнамалық-құқықтық мәселеден бастап, жұмыс берушілердің мүгедектерді жұмысқа қабылдауға мүдделі болмауымен қатар, ел көлемінде әлеуметтік объектілердің

қолжетімсіздігі мен оңалту орталықтарының аздығы, мүгедектігі бар адамдар үшін жұмыс орындарын квоталаудың тиімсіздігі, мүгедектігі бар адамдардың бәсекеге қабілетсіздігі болып отыр. Зерттеушілер мәселені шешу жүйелік ұстанымды талап етеді деген көзқарасты жақтайды. Мемлекет тарапынан жұмыспен қамтамасыз етудің икемді жүйесі жасақталуы тиіс екені және ол заманауи өзгерістер талабына сай болуы керек деген қорытынды жасалады (Сокира Т.С., Мышбаева З.Т., 2020).

Қазақстандағы мүгедекті зерттеудің тағы бір маңызды бағытын әлеуметтік-антропологиялық зерттеулер құрайды. Көпұлтты және көпконфессиялы ел ретінде саналуан ұлттар мен этникалық топтар өкілдерінің өзіндік әлеуметтік статусына (соның ішінде зерттеліп отырған мәселе аясында) қатынасы, оны бағамдауы да – ғылым үшін маңызды. Біздің назарымызды аударған зерттеу – ресейлік маман И.С.Савиннің «Инвалидность как социокультурный феномен в Казахстане: поселенческий и религиозный аспекты», - деген жұмысы. Автор Оңтүстік Қазақстандағы моноэтностық ауыл мен көпэтностық қаладағы мүгедектердің ахуалын, осы ортадағы дін мен діни этиканың мүгедектің ауыр жағдайына қалай ықпал ететінін, дәстүрлілік пен заманауилықтың арасындағы айырмашылықты талдайды. Зерттеуші 2020-2021 жылдары жинаған мәліметтері негізінде әлеуметтік-антропологиялық, кросс-мәдени талдау әдісін қолданып, ғылыми құнды мәліметтерді ұсынады (Савин И.С., 2022).

Жаһандық пен локалдық, заманауилық пен дәстүрлілік, ұлттық және ұлтаралық, діни, қоныстық, аймақтық, гендерлік құндылықтардың мүмкіндігі шектеулі адамдар өміріндегі орны, әлеуметтік ортаның мүгедекті қабылдауы және ең бастысы мүгедектің өзінің жағдайын қабылдауы, өзіне сенімді болуы және өзін қауіпсіз сезінуі, отбасындағы ымыраның, күнделікті өмірдегі ұстанымдардың мүгедекке қатысты оңалту шаралары нәтижесіне ықпалы жөнінде отандық зерттеулер аясын кеңейту қажет. Мұндай зерттеулер пәнаралық, интерсекциялық әдіспен жүзеге асырылады. Мысалы, мүгедек әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық мәселесі, мүгедек жастар мен балаларды әлеуметтік бейімдеу, мүгедектерге қамқоршы азаматтардың сұраныстары мен ұсыныстары, олардың міндеттері мен құқықтары, мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін бағамдау жөніндегі жеке ғылыми зерттеулерді талап етеді. Бұл зерттеулер мәселенің теориялық-әдіснамалық, қолданбалы түйткілдерін шешуде кешенді ғылыми зерттеулерді жаңа, сапалы сатыға көтереді.

Қорытынды

Қазақстанда мүгедектер мәселесін зерттеуге жасалынған талдау тәуелсіздік жылдарында отандық әлеуметтанушы, психолог, дефектолог, экономист, құқықтанушы мамандардың ғылыми ізденістерінің бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді.

Елімізде мүгедектер санының өсуі, тиісінше әлеуметтік атаулы көмек алушылар санының артуы тек әлеуметтік ахуалдан хабардар етіп қоймайды, сонымен бірге басқа да салаларда қажетті белсенді іс-әрекеттің бағыттарын ғылыми сараптауды талап етеді. Соның ішінде мемлекеттің белсенді «әлеуметтік саясаты – қоғам тұрақтылығының маңызды ресурсы», – десек, әлеуметтік менеджменттің экономикалық модернизация және әлеуметтік әділеттілік құндылықтарымен тығыз байланысты дегенді білдіреді. Олай болса, зерттеушілерге әлеуметтік саладағы ұлттық бағдарламаларды жасақтау

мен жүзеге асыруды теориялық-әдіснамалық, қолданбалы тұрғыдан ғылыми негіздеуге атсалысу үшін ізденістер алаңын кеңейту және тереңдету қажет. Зерттеушілер мүгедектерге қатысты әлеуметтік саясаттың үлгілер мен принциптерінің практикада жүзеге асуына ықпал ететін факторлардың трансформациясына назар аударуы тиіс. Сондай-ақ мүгедектікке ұшыратуы мүмкін төтенше табиғи және техногенді апаттардың алдын алу мәселесі, яғни қауіпсіз орта үшін әлеуметтік жауапкершіліктің ұжымдық және тұлғалық деңгейдегі ахуалын зерттеу де маңызды.

Әлеуметтанушылар назарынан тыс қалған маңызды мәселелер қатарында мүгедектердің аймақтық және гендерлік, мәдени сипаттағы жағдайы мен инфрақұрылымның талаптарға сәйкестігі, арнайы мамандарды даярлау мен олардың біліктілігін арттыру және т.б. Әрине, басты бағыт – мүгедектер үшін қоғамдық кеңістіктің ашықтығын қамтамасыз ету, олардың белсенділігін арттыру, цифрлық экономиканың талаптарына сәйкес жұмыспен қамтамасыз етудің ғылыми сараптамасын ұсыну.

Әдебиеттер тізімі

1. Альшанская, А.А. (2021) Қазақстанның еңбек нарығындағы жастарды жұмыспен қамту мәселелері. Нұр-Сұлтан: ҚР Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты. Қолжетімді: https://kisi.kz/wp-content/uploads/2023/06/anna_alshanskaya.pdf
2. Бейсенова, М.У., Мархаева, Б.А., Жусипова, Э.Е. және Кальменова, М.Т. (2021) 'Тәуелсіз мемлекеттер достығы мен Қазақстандағы денсаулық мүмкіндіктері шектеулі адамдардың жағдайының әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері', Статистика, есеп және аудит, 1(80), 5–9. Қолжетімді: <https://sua.aesa.kz/main/article/view/123/120>
3. Вебер, М. (2006) 'Әлеуметтік-ғылыми және әлеуметтік және әлеуметтік-саяси танымның «объективтілігі»; Негізгі әлеуметтанушылық ұғымдар', in Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Алматы: Жазушы, т. 3.
4. Гофман, И. (2006) Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью. Перев. М.С. Добряковой. Қолжетімді: <https://docs.google.com/document/d/1CvpoXz3PJrd1ZZ7dSSaOqjhxcjx5GHbqQVIU7gDuXOw/edit>
5. Григорьева, М.И. (2021) 'Исследование проблемы инвалидности в социологии', Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки, (2), 97–112. DOI: 10.15593/2224-9354/2021.2.8
6. Григорьева, М.И. (2021) 'Реабилитационная среда инвалида: концептуализация понятия в социологии', Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология, (2), 270–281. DOI: 10.17072/2078-7898/2021-2-270-281
7. Жахина, Ш.Ж., Искажимова, А.К. және Каржова, А.С. (2016) 'Проблемы реализации инклюзивного образования в высших учебных заведениях Республики Казахстан', NovaInfo.Ru, 46(4), 152–158.
8. Калашникова, И.В. және Тринадцатко, А.А. (2017) 'Эволюция социальных моделей инвалидности', Вестник ТОГУ. Социология, 3(46), 289.
9. Колпашиков, О.Б. (2019) 'Экстрабилити людей с инвалидностью в инклюзивном социальном проектировании', в: Экстрабилити как феномен инклюзивной культуры. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 31–42.
10. Контексты современности: хрестоматия (1998) Казань: АБАК.
11. Котова, О.В. (2010) 'Современные модели интеграции инвалидов в социум', Социальная политика и социология, 1(55), 209–218.

12. Красуцкая, О.В. (2017) 'Категории инвалидности и реабилитации в различных социологических концепциях', Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки, (3), 132–141. DOI: 10.15593/2224-9354/2017.3.11
13. Кунанбаева, Д.А. (2017) 'Вопросы инклюзивного образования в вузе', Образование и наука.
14. Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беру жүйесінің қалпы (2022) Глобальная наука и инновация 2021: Центральная Азия, 4(15), 50–57.
15. Қазақстан Республикасындағы мүмкіндігі шектеулі тұлғалар мен мүгедектерді мамандыққа даярлау (2014) Вестник КазНПУ им. Абая (серия «Специальная педагогика»), 1(36), 32–34.
16. Қазақстан Республикасы Үкіметі (2019) Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі Ұлттық жоспарды бекіту туралы. №326 қаулы, 28 мамыр. Қолжетімді: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326>
17. Қарекет координаттарының жүйесі (2006) in Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Алматы: Жазушы, т. 5.
18. Қылышбаева, Б.Н. және Дуйсенова, С.М. (2015) 'Мүмкіндігі шектеулі жастар әлеуметтік жұмыстың объектісі ретінде', ҚазҰУ хабаршысы. Психология және әлеуметтану сериясы, 3(54), 113–117.
19. Мажидовская, В.В. (1997) Социально-трудовая реабилитация инвалидов в Республике Казахстан (теоретико-правовой аспект). Алматы.
20. Мануилова, Н. (2017) Трудоустройство людей с инвалидностью – роль цифровых навыков. Министерство труда и социальной защиты Республики Казахстан.
21. Мертон, Р. (2006) 'Жария және бүркемеленген қызметтер', in Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Алматы: Жазушы, т. 5.
22. Мещерякова, Н.Н. және Роготнева, Е.Н. (2021) 'Цифровизация: новые риски для людей с инвалидностью. Постановка проблемы', Цифровая социология, 4(3), 44–52.
23. Министерство труда и социальной защиты Республики Казахстан [МТСЗ] (2019) Национальный план по обеспечению прав и улучшению качества жизни лиц с инвалидностью в Республике Казахстан до 2025 года. Қолжетімді: <https://convention.enbek.gov.kz/ru/node/22001>
24. Мовкебаева, З.А. және Хамитова, Д.С. (2020) Методические рекомендации по формированию дистанционной образовательной среды вуза для обучения маломобильных студентов с инвалидностью. Павлодар: Expert Group.
25. Мовкебаева, З.А. және Исалиева, С.Т. (2018) 'Состояние и перспективы формирования образовательной среды в вузах для дистанционного обучения студентов-инвалидов', Вестник КазНПУ имени Абая. Педагогические науки, 2(58), 140–146.
26. ҚР Үкіметі (2023) О порядке и условиях признания лица инвалидом. №260 қаулы, 29 маусым. Қолжетімді: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032922>
27. Окутаева, С.Т., Смагулова, З.К. және Муканова, А.С. (2024) 'Особенности трудоустройства лиц с инвалидностью в Республике Казахстан', Вестник Университета «Туран», 2(102), 79–93. DOI: 10.46914/1562-2959-2024-1-2-79-93
28. Отношение к инвалидам (н/д) ФОМ. Қолжетімді: <https://fom.ru/TSennosti/10898>
29. Өзгерістің қызметтік теориясы (2006) in Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Алматы: Жазушы, т. 4.
30. Парманкулова, П.Ж. және Жолдасбекова, С.А. (2021) 'Қазақстан республикасында мүгедектікке көзқарастың теориялық модельдері', ҚР ҰҒА Хабарлары. Биология және медициналық сериясы, 1(343), 54–64. Қолжетімді: <http://www.bulletin-science.kz/images/pdf/20212/289-297.pdf>

31. Парсонс, Т. (2006) 'Осы заманғы қоғамдар жүйесі', in Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Алматы: Жазушы, т. 5.
32. Савин, И.С. (2022) 'Инвалидность как социокультурный феномен в Казахстане: поселенческий и религиозный аспекты', Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Социальные науки, 2(66), 74–81.
33. Садырова, М.С. және Асаубек, С.С. (2014) 'Мүгедектерді әлеуметтік қорғаудың әлеуметтік шаралары', ҚазҰУ хабаршысы. Психология және әлеуметтану сериясы, 4(51), 117–123. Қолжетімді: <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/466>
34. Садырова, М.С. (2011) Әлеуметтану: өзекті мәселелер. Алматы: Эверо.
35. Самопрезентация людей с инвалидностью в Казахстане: общее и особенное (2021) Вестник антропологии, 1(53), 80–90.
36. Сексембаева, С. (2018) 'В г. Алматы прошел обучающий семинар «Организация психолого-педагогического сопровождения инклюзивного образования в вузах РК»'. Алматы.
37. Сокира, Т.С. және Мышбаева, З.Т. (2020) 'Актуальные проблемы занятости лиц с инвалидностью в Республике Казахстан', Central Asian Economic Review, 5(134). Қолжетімді: <https://caer.narxoz.kz/jour/article/view/18>
38. Сокира, Т.С. және Мышбаева, З.Т. (2020) 'Достойный труд лиц с ограниченными возможностями как фактор устойчивого развития страны', Central Asian Economic Review, 1(130), 55–65. Қолжетімді: <https://caer.narxoz.kz/jour/article/view/81>
39. Сорокин, П.А. (2006) 'Әлеуметтану жүйесі', in Әлемдік әлеуметтану антологиясы. Алматы: Жазушы, т. 5.
40. Состояние и развитие специального и инклюзивного образования в Республике Казахстан (2016) Аналитический доклад. Астана: НАО имени И.Алтынсарина.
41. Сулейменова, С.Ж. және Мырзатаев, Н.Д. (2023) 'Еңбек заңнамасын қолдау теориясы мен практикасы', Тұран университеті, 7–14.
42. Таспеннова, Г.Ф. және Саткалиева, Т.С. (2016) 'Проблема трудоустройства лиц с ограниченными возможностями здоровья в Казахстане', Национальная ассоциация ученых (НОУ), 5(21).
43. Тасыбеков, А.Е. (2024) 'Мүмкіндігі шектеулі жандарды жұмысқа қамтудың жаңа кезеңі', Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Тарих және саяси-әлеуметтік ғылымдар сериясы, 3(82), 276–290. Қолжетімді: <https://bulletin-histsocpolit.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1905/839>
44. Токсанбаева, М.С. (2021) 'Қазіргі тұрақсыздық жағдайында еңбекке қабілетті халықты әлеуметтік қорғау', Экономика және бизнес: теория және практика, 11-1(81), 222–230.
45. Хамитова, Д.С. (2021) Педагогические условия организации дистанционного обучения студентов с инвалидностью в вузе. Дисс. PhD. Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ. Қолжетімді: <https://abaiuniversity.edu.kz/docs/doctoranti/khamitova.pdf>
46. Хисамутдинова, Р. (2019) 'Трудоустройство и социальное обеспечение инвалидов войны в Западном Казахстане в 1945–1950-е гг. (на материалах Актюбинской области)', Известия вузов. Поволжский регион. Гуманитарные науки, 1(49), 70–78.
47. Численность лиц с инвалидностью в Республике Казахстан (2025) Бюро национальной статистики. Қолжетімді: https://stat.gov.kz/local/templates/statgov_main/img/bns_logo.svg (Дата обращения: 05.05.2025).
48. Berkowitz, L. (1972) 'Social norms, feelings, and other factors affecting helping and altruism', in Berkowitz, L. (ed.) Adgy, no. 6. New York: Academic Press.

49. Becker, H. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
50. Hawthorn, G. (1976) *Enlightenment and Despair*. Cambridge: Cambridge University Press.
51. Hughes, J.A., Martin, P.J. and Sharrock, W.W. (1995) *Understanding Classical Sociology: Marx, Weber and Durkheim*. London: Sage.
52. Schwartz, S.H. (1975) 'The justice of need and the activation of humanitarian norms', *Journal of Social Issues*, 31(3), 111–136.
53. Zeitlin, I.M. (1996) *Ideology and the Development of Sociological Theory*. 6th edn. Englewood

Тасыбеков А.Е.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ИНВАЛИДОВ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Как социальное государство Казахстан реализовал ряд активных мер в области социальной защиты лиц с инвалидностью или ограниченными возможностями в соответствии с международными стандартами.

Предлагаемая статья демонстрирует, что анализ изучения проблемы инвалидности в Казахстане требует комплексного подхода с учетом социологических, психологических, социокультурных, политических, правовых моделей, а также подхода культурного плюрализма. Отмечается, что эволюция моделей – от медицинской модели, применяемой ранее Всемирной организацией здравоохранения, к социальной, а затем и к современной социальной-экологической модели (модели инклюзии) – повлияла на развитие данной сферы в Казахстане.

Также в статье рассматриваются научные основания курса, избранного казахстанским обществом в решении проблем инвалидности, его практические результаты, а также актуальные научно-методологические и методические аспекты преодоления накопленных проблем в данной области.

Автор, анализируя научные труды отечественных и зарубежных исследователей, изучающих организацию инклюзивного образования в условиях цифровизации, подчеркивает важность изучения не только социально-экономических, медико-демографических и экологических факторов, влияющих на проблему инвалидности, но и восприятия людей с инвалидностью в социальной среде, а также особенностей их повседневной жизни и духовного мира.

Ключевые слова: социальная политика, социальная ответственность, инвалидность, лица с инвалидностью, группы с ограниченными возможностями, трудоспособная инвалидность, интеграция инвалидов.

Tassybekov A.

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

STUDY OF THE PROBLEM OF DISABLED PEOPLE IN KAZAKHSTAN

Abstract. As a social state, Kazakhstan has implemented a range of active measures in the field of social protection for persons with disabilities or limited capabilities, in accordance with international standards.

This article demonstrates that the analysis of disability issues in Kazakhstan requires an integrated approach, taking into account sociological, psychological, socio-cultural, and legal models, as well as the perspective of cultural pluralism. It is noted that the evolution of models—from the medical model previously used by the World Health Organization, to the social model, and subsequently to the modern social-environmental model (inclusion model), has significantly influenced the development of this field in Kazakhstan.

The article also examines the scientific foundations of the approach adopted by Kazakhstani society in addressing disability-related challenges, its practical outcomes, and the current scientific-methodological and methodological aspects of resolving accumulated issues in this domain.

By analyzing the academic work of domestic and international researchers studying the organization of inclusive education in the context of digitalization, the author emphasizes the importance of exploring not only the socio-economic, medical-demographic, and environmental factors influencing disability, but also how persons with disabilities are perceived by society, along with the particularities of their daily lives and spiritual world.

Keywords: social policy, social responsibility, disability, persons with disabilities, groups with limited abilities, work-capable disability, disability integration.

References

1. Alshanskaia, A.A. (2021) Qazaqstannyn enbek narigyndaghy zhastardy zhumyspen qamtu maseleleri. Nur-Sultan: QR Prezidentinin zhanindagy Qazaqstan strategiiialyq zertteuler instituty. Qolzhetimdi: https://kisi.kz/wp-content/uploads/2023/06/anna_alshanskaya.pdf
2. Beisenova, M.U., Markhaeva, B.A., Zhusipova, E.E. zhane Kalmenova, M.T. (2021) 'Tauelsiz memleketter dostygy men Qazaqstandagy densaulyq mumkindikteri shekteuli adamdardyn zhagdaidynyn aleumettik-ekonomikalyq korsetkishteri', Statistika, esep zhane audit, 1(80), 5–9. Qolzhetimdi: <https://sua.aesa.kz/main/article/view/123/120>
3. Veber, M. (2006) 'Aleumettik-ghylymi zhane aleumettik zhane aleumettik-saiasi tanyminyng "ob'ektivtiligi"; Negizgi aleumettanushylyq ugymdar', in Alemdе aleumettanu antologiyasy. Almaty: Zhazushy, t. 3.
4. Gofman, I. (2006) Stigma: Zametki ob upravlenii isporchennoi identichnostiu. Perev. M.S. Dobriakova. Qolzhetimdi: <https://docs.google.com/document/d/1CvpoXz3PJrd1ZZ7dSSaOqjhx5GHbqQVIU7gDuXOw/edit>
5. Grigorieva, M.I. (2021) 'Issledovanie problemy invalidnosti v sotsiologii', Vestnik PNIPU. Sotsial'no-ekonomicheskie nauki, (2), 97–112. DOI: 10.15593/2224-9354/2021.2.8
6. Grigorieva, M.I. (2021) 'Reabilitatsionnaia sreda invalida: kontseptualizatsiia poniatii v sotsiologii', Vestnik Permskogo universiteta. Filosofii. Psikhologiya. Sotsiologiya, (2), 270–281. DOI: 10.17072/2078-7898/2021-2-270-281
7. Zhakhina, Sh.Zh., Iskazhimova, A.K. zhane Karzhova, A.S. (2016) 'Problemy realizatsii inkluzivnogo obrazovaniia v vysshikh uchebnykh zavedeniakh Respubliki Kazakhstan', NovaInfo.Ru, 46(4), 152–158.
8. Kalashnikova, I.V. zhane Trinadtsatko, A.A. (2017) 'Evolutsiia sotsial'nykh modelei invalidnosti', Vestnik TOGU. Sotsiologiya, 3(46), 289.
9. Kolpashchikov, O.B. (2019) 'Ekstrabiliti liudei s invalidnostiu v inkluzivnom sotsial'nom proektirovanii', in Ekstrabiliti kak fenomen inkluzivnoi kul'tury. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 31–42.
10. Konteksty sovremennosti: khrestomatiia (1998) Kazan': ABAK.

11. Kotova, O.V. (2010) 'Sovremennye modeli integratsii invalidov v sotsium', *Sotsial'naia politika i sotsiologiya*, 1(55), 209–218.
12. Krasutskaia, O.V. (2017) 'Kategorii invalidnosti i reabilitatsii v razlichnykh sotsiologicheskikh kontseptsiiakh', *Vestnik PNIPU. Sotsial'no-ekonomicheskie nauki*, (3), 132–141. DOI: 10.15593/2224-9354/2017.3.11
13. Kunanbaeva, D.A. (2017) 'Voprosy inkluzivnogo obrazovaniia v vuze', *Obrazovanie i nauka*.
14. Qazaqstan Respublikasindagy inkluzivti bilim beru zhuiesinin qalpy (2022) *Global'naia nauka i innovatsiia 2021: Tsentral'naia Aziia*, 4(15), 50–57.
15. Qazaqstan Respublikasindagy mumkindigi shekteuli tulgalar men mugedekterdi mamandyqqa daiyrlau (2014) *Vestnik KazNPU im. Abaya (seriia "Spetsial'naia pedagogika")*, 1(36), 32–34.
16. Qazaqstan Respublikasy Ukimeti (2019) Qazaqstan Respublikasinda mugedek adamdardyn kukyqtaryn kamtamasiz etu zhane turmys sapasyn zhaqsartu zhondendegi 2025 zhylyna deiingi Ultytq zhospar. №326 qaulы, 28 mamyr. Qolzhetimdi: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326>
17. Qareket koordinattarynyn zhuiesi (2006) in *Alemde aleumettanu antologiiasy*. Almaty: Zhazushy, t. 5.
18. Qylyshbaeva, B.N. zhane Duissenova, S.M. (2015) 'Mumkindigi shekteuli zhastar aleumettik zhumystyn ob'ektiisi retinde', *KazNU khabarshysy. Psikhologiya zhane aleumettanu seriiasy*, 3(54), 113–117.
19. Mazhibovskaia, V.V. (1997) *Sotsial'no-trudovaia reabilitatsiia invalidov v Respublike Kazakhstan (teoretiko-pravovoi aspekt)*. Almaty.
20. Manuilova, N. (2017) *Trudostroistvo liudei s invalidnostiu – rol' tsifrovyykh navykov*. Ministerstvo truda i sotsial'noi zashchity Respubliki Kazakhstan.
21. Merton, R. (2006) 'Zharyia zhane burkemelengen kyzmetter', in *Alemde aleumettanu antologiiasy*. Almaty: Zhazushy, t. 5.
22. Meshcheriakova, N.N. zhane Rogotneva, E.N. (2021) 'Tsifrovizatsiia: novye riski dlia liudei s invalidnostiu. Postanovka problemy', *Tsifrovaia sotsiologiya*, 4(3), 44–52.
23. Ministerstvo truda i sotsial'noi zashchity Respubliki Kazakhstan [MTSZ] (2019) *Natsional'nyi plan po obespecheniiu prav i uluchsheniiu kachestva zhizni lits s invalidnost'iu v Respublike Kazakhstan do 2025 goda*. Qolzhetimdi: <https://convention.enbek.gov.kz/ru/node/22001>
24. Movkebaeva, Z.A. zhane Khamitova, D.S. (2020) *Metodicheskie rekomendatsii po formirovaniu distantsionnoi obrazovatel'noi sredy vuza dlia obucheniia malomobil'nykh studentov s invalidnostiu*. Pavlodar: Expert Group.
25. Movkebaeva, Z.A. zhane Isalieva, S.T. (2018) 'Sostoianie i perspektivy formirovaniia obrazovatel'noi sredy v vuzakh dlia distantsionnogo obucheniia studentov-invalidov', *Vestnik KazNPU imeni Abaya. Pedagogicheskie nauki*, 2(58), 140–146.
26. QR Ukimeti (2023) *O poriadke i usloviakh priznaniia litsa invalidom*. №260 qaulы, 29 maýsym. Qolzhetimdi: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032922>
27. Okutaeva, S.T., Smagulova, Z.K. zhane Mukanova, A.S. (2024) 'Osobennosti trudostroistva lits s invalidnost'iu v Respublike Kazakhstan', *Vestnik Universiteta "Turan"*, 2(102), 79–93. DOI: 10.46914/1562-2959-2024-1-2-79-93
28. Otnoshenie k invalidam (n/d) FOM. Qolzhetimdi: <https://fom.ru/TSennosti/10898>
29. Ozgersistin kyzmettik teoriiasy (2006) in *Alemde aleumettanu antologiiasy*. Almaty: Zhazushy, t. 4.
30. Parmanqulova, P.Zh. zhane Zholdasbekova, S.A. (2021) 'Qazaqstan Respublikasinda mugedektikke kozqarastyn teoriialyq modelderi', *QR UNA Khabarlary. Biologiya zhane meditsinalyq seriiasy*, 1(343), 54–64. Qolzhetimdi: <http://www.bulletin-science.kz/images/pdf/20212/289-297.pdf>

31. Parsons, T. (2006) 'Osy zamangy qoǵamdar zhuiesi', in Alemde aleumettanu antologiiasy. Almaty: Zhazushy, t. 5.
32. Savin, I.S. (2022) 'Invalidnost' kak sotsiokul'turnyi fenomen v Kazakhstane: poselencheskii i religiozniy aspekty', Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Sotsial'nye nauki, 2(66), 74–81.
33. Sadyrova, M.S. zhane Asaybek, S.S. (2014) 'Mugedekterdi aleumettik qorǵaýdyng aleumettik sharalary', KazNU khabarshysy. Psikhologiiia zhane aleumettanu seriiasy, 4(51), 117–123. Qolzhetimdi: <https://bulletin-psysoc.kaznu.kz/index.php/1-psy/article/view/466>
34. Sadyrova, M.S. (2011) Aleumettanu: ozekti maseleler. Almaty: Evero.
35. Samoprezentatsiia liudei s invalidnostiu v Kazakhstane: obshchee i osobennoe (2021) Vestnik antropologii, 1(53), 80–90.
36. Seksembaeva, S. (2018) 'V g. Almaty proshel obuchaiushchii seminar "Organizatsiia psikhologo-pedagogicheskogo soprovozhdeniia inkliuzivnogo obrazovaniia v vuzakh RK"'. Almaty.
37. Sokira, T.S. zhane Myshbaeva, Z.T. (2020) 'Aktual'nye problemy zaniatosti lits s invalidnost'iu v Respublike Kazakhstan', Central Asian Economic Review, 5(134). Qolzhetimdi: <https://caer.narxoz.kz/jour/article/view/18>
38. Sokira, T.S. zhane Myshbaeva, Z.T. (2020) 'Dostoinyi trud lits s ogranichennymi vozmozhnostiami kak faktor ustoichivogo razvitiia strany', Central Asian Economic Review, 1(130), 55–65. Qolzhetimdi: <https://caer.narxoz.kz/jour/article/view/81>
39. Sorokin, P.A. (2006) 'Aleumettanu zhuiesi', in Alemde aleumettanu antologiiasy. Almaty: Zhazushy, t. 5.
40. Sostoianie i razvitie spetsial'nogo i inkliuzivnogo obrazovaniia v Respublike Kazakhstan (2016) Analiticheskii doklad. Astana: NAO imeni I.Altynsarina.
41. Suleimenova, S.Zh. zhane Myrzataev, N.D. (2023) 'Enbek zangnamasyn qoldau teoriiasy men praktikasy', Turan universiteti, 7–14.
42. Taspenova, G.F. zhane Satkalieva, T.S. (2016) 'Problema trudoustroistva lits s ogranichennymi vozmozhnostiami zdorov'ia v Kazakhstane', Natsional'naia assotsiatsiia uchenykh (NOU), 5(21).
43. Tasybekov, A.E. (2024) 'Mumkindigi shekteuli zhandardy zhumysqa qamtu dyn zhana kezeni', Abai atyndagy KazNPU Khabarshysy. Tarih zhane sotsial'-saiasi gylymdar seriiasy, 3(82), 276–290. Qolzhetimdi: <https://bulletin-histsocpolit.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/1905/839>
44. Toksanbaeva, M.S. (2021) 'Qazirgi turaksizdyq zhagdaında enbekke qabiletlı khalyqty aleumettik qorgau', Ekonomika zhane biznes: teoriia zhane praktika, 11-1(81), 222–230.
45. Khamitova, D.S. (2021) Pedagogicheskie usloviia organizatsii distantsionnogo obucheniiia studentov s invalidnost'iu v vuze. Diss. PhD. Almaty: Abai universiteti. Qolzhetimdi: <https://abaiuniversity.edu.kz/docs/doctoranti/khamitova.pdf>
46. Khisamutdinova, R. (2019) 'Trudoustroistvo i sotsial'noe obespechenie invalidov voyny v Zapadnom Kazakhstane v 1945–1950-e gg. (na materialakh Aktyubinskoi oblasti)', Izvestiia vuzov. Povolzhskii region. Gumanitarnye nauki, 1(49), 70–78.
47. Chislennost' lits s invalidnostiu v Respublike Kazakhstan (2025) Biuro natsional'noi statistiki. Qolzhetimdi: https://stat.gov.kz/local/templates/statgov_main/img/bns_logo.svg (Data obrashcheniia: 05.05.2025).
48. Berkowitz, L. (1972) 'Social norms, feelings, and other factors affecting helping and altruism', in Berkowitz, L. (ed.) Adgy, no. 6. New York: Academic Press.
49. Becker, H. (1963) Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. New York: Free Press.
50. Hawthorn, G. (1976) Enlightenment and Despair. Cambridge: Cambridge University Press.

51. Hughes, J.A., Martin, P.J. and Sharrock, W.W. (1995) Understanding Classical Sociology: Marx, Weber and Durkheim. London: Sage.
52. Schwartz, S.H. (1975) 'The justice of need and the activation of humanitarian norms', Journal of Social Issues, 31(3), 111–136.
53. Zeitlin, I.M. (1996) Ideology and the Development of Sociological Theory. 6th edn. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Автор туралы мәлімет

Тасыбеков А.Е. – әлеуметтану мамандығының PhD докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Сведения об авторе

Тасыбеков А.Е. – PhD докторант по специальности «Социология», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Information about author

Tassymbekov A. – PhD student in Sociology, Al-Farabi Kazakh National University Almaty, Kazakhstan

IRSTI 04.51.71
Research article

<https://doi.org/10.32523/3080-1702-2025-152-3-130-144>

YOUTH SPORTS AS AN AGENT OF SOCIALIZATION IN A MODERN KAZAKHSTAN SOCIETY

Tleuova N.Zh.*¹, Montayev A.B.², Salikzhanov R.S.¹, Alipbekova G.B.³

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

³Karaganda Medical University, Karaganda, Kazakhstan

(E-mail: nazymjanai@gmail.com)

Abstract. Sport is one of the most important agents of socialization of modern youth, as well as an effective means of physical development, health promotion, communication, and the result of people's activity. The purpose of the article is to define teenage sports as one of the socialization institutions, and also to identify the factors of influence of sports on youth. The leading role of the sports environment in the process of socialization of adolescents through sports is considered, as well as its importance in the physical culture and sports education of young people.

According to the results of the sociological research conducted, sport is the main manifestation of a healthy lifestyle for young people. Through sports, a young generation educates and perceives it as a means of socialization, based on discipline, reflecting in forming a certain system of norms and values. It was revealed that sports have a positive impact on the formation of his personal culture. Along with these positive factors, negative factors of sports were also identified, such as academic failure, high risk of injury. The results show that although participation in sports provides numerous benefits, it is necessary to eliminate significant negative aspects to ensure a balanced approach to adolescent participation in sports. It was also established that the presence of stress in the educational process, and insufficient development of sports infrastructure at the required level are the main obstacles leading to a decrease in the interest of young people in sports and their physical activity. The study of this problem will be useful for the further development and improvement of state policy aimed at increasing the physical activity of young people.

Keywords: teenager, youth, sport, agents of socialization, individual, process, behavior, socialization.

Introduction

The radical social changes taking place in Kazakhstan affect all spheres of the country's social life, including political-economic, socio-cultural spheres, social institutions, and public relations at the present time. Particularly, there were many difficulties in organizations that contribute to the socialization of children, allowing them to spend leisure time and engage in sports in addition to education. Most of them did not perform their duties at the expected appropriate level, or there was a decrease in the intensity and efficiency of their work.

Insufficiency of suitable and effective infrastructure, which allows training and practice of many types of sport, had a negative impact on the condition of sport, including youth sport, which is the main institution of socialization of young people.

Teenagers' and children's crime, the study of their deviant or delinquent behavior, attracted the attention of various specialists, including sociologists and researchers, and became one of the issues that became important objects of various discussions and debates. A comprehensive study of this issue can show what effect it will have on their socialization by revitalizing youth sport and its further development. Properly organized, publicly available sports contribute to the socialization of young people, the formation and consolidation of socio-cultural values and attitudes, as well as the formation of the best personal qualities of teenage boys.

The importance of this task is increasing for Kazakh society. There are almost no studies and scientific works devoted to the sport socialization in domestic science, to determine the place of sport in the socialization of the younger generation. Therefore, an attempt is made to analyze the development of sport socialization in the country, and the problems in this field are addressed more optimally, with scientific accuracy and reliability in this work. First of all, a theoretical analysis of the concept of sport as the main means of socialization of teenagers is offered.

In the case of properly organized sports activities, it can be an important and effective means of modern youth's social activity formation and a healthy lifestyle of people. We can say that revitalization and further development of children's and youth sport in the country will make a significant contribution to the further implementation of the socialization process of an individual during the teenage period. The socialization process of teenagers involved in sports in Kazakhstan has general laws and features that require comprehensive analysis.

Literature review

In the modern Kazakhstani society, sport is a special social institution for the formation, dissemination, and development of human movement culture. In addition, the data obtained by researchers and examples of the life path of outstanding sportsmen prove that sport is the main force of socialization of youth.

President Kassym-Jomart Tokayev signed a law that allows children from four to 17 years old to visit various sections at the expense of the budget of local executive authorities in our country at the end of 2020. As a result, since May 2021, the Art Sport program for the development of children's sport and creativity has started working in Kazakhstan. Thanks to that, thousands of children had the opportunity to participate in sport sections or creative circles for free. Table 1 below provides information on sport schools for children and teenagers and the number of children participating in the republic (Shajmardanov, 2022).

Table 1. Sport schools for children and teenagers, and the number of participating children

	Number of organizations, units					Number of participating children, thousand people				
	2017	2018	2019	2020	2021	2017	2018	2019	2020	2021
Sport schools for children and teenagers, all	353	361	357	376	389	232 912	245 014	259 830	272 658	289 857

Note: Compiled based on data from (Shajmardanov, 2022).

According to the National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan, the number of sport schools for children and teenagers in 2017 was 353, in 2019, only 4 schools were opened (357), and in 2021, the number of such schools reached 389. That is, in the years under review, 36 schools were opened, and 289,857 children and teenagers had the opportunity to participate in various sections. In 2017, only 232,912 children participated in these schools, while in 2019, 259,830 children and teenagers participated in sports, and in 2021, this number reached 289,857 (increased by 56,945 children). The increase in the number of schools and the number of children participating is encouraging and can be considered as the initial result of the launch of the Art Sport program. Today, this program has been renamed Damubala, i.e., creative circles and sports sections for children.

The number of children and schoolchildren engaged in physical education and sports is presented in Table 2 (*Statistics of culture, 2022*).

Table 2. Fitness and health recreation works

Statistical indicator	2017	2018	2019	2020	2021
Children and schoolchildren engaged in physical education and sports, thousands of people	1 586,9	1 834,4	357,1	1 938,6	2 048,3

Note: Compiled based on data from (Statistics of culture, 2022).

The most active share of the population engaged in physical education and sports belongs to schoolchildren of general education schools. According to official data, 1,834,567 children were included in physical education and sports among children in 2022, which is 63% of the total number of children (2917.8 children).

According to the Ministry of Culture and Sports, there are more than 38,600 sport facilities in Kazakhstan (27,500 of them belong to the facilities of educational institutions, including sport schools, and 11,100 facilities belong to physical training and sports facilities). It should be noted again that the increase in the number of such sport and recreation facilities is important for our country in the process of education and socialization of the future growing generation.

The word «sport» comes from the old French and English words «de sporte», meaning «entertainment, fun». This concept is only partially responsible for its content in modern society. Nowadays, sport is defined as a result, a comparison of the results in the competition. But it remains a means of entertainment and cheering up for spectators and fans, and sport remains as spectacle (*Matveev, 2020*).

According to Russian researchers I.V. Babanov and E.A. Grishina, modern «sport exists in a certain social context, it is influenced by many factors, which are closely related and interconnected» (Babanov, Grishina, 2018). Sport is a social system with a complex structure consisting of individuals who interact with each other according to their beliefs, standards, and means of communication. For example, two competing teams, a son and a father engaged in fishing, and a golf instructor teaching beginners, can be considered social systems. The social environment is the reason for the conflict between competing groups. In case of escalation of the relationship «individual-environment», the subject begins to feel inner restlessness and discomfort. The individual takes active actions to adapt to the environment, which leads to the emergence of conflicts by eliminating them.

According to the purpose of the article, we tried to explain sport, which is considered another agent of socialization, as a means of socialization of teenagers. At the same time, according to the definition of the UNO, people aged 10-19 years are considered teenagers. They are divided into early (10-12 years old), middle (13-15 years old), and older teenagers (over 15 years old). Young people are people between 15 and 24 years old.

If we consider sports experience from a cultural point of view, we can refer to the view of the famous French sociologist Pierre Bourdieu. Bourdieu considers that parents invest capital in children; that is, the habits of this group are reproduced from generation to generation. Thus, because the upper class has a greater amount of capital, such as resources and power, they have more opportunities to pass on to their descendants. This shows their peculiarities in choosing sport. They try to choose a sport that is non-violent and does not involve direct physical harm. At the same time, classes of workers with low cultural and economic capital seek to choose sports that require strength (*Bourdieu, 1984*). S. Stempel, a follower of P. Bourdieu, continued the idea of his teacher and showed that representatives of the upper class choose sport based on competition, such as fitness and aerobics, athletics, and weightlifting, as well as those that do not cause aggression and direct physical injury. At the same time, the upper class is also used to distinguish sports practices from other classes. This creates a special relationship between classes; the upper class is considered «strong» and the lower class «weak» (*Stempel, 2015*).

At the same time, research based on critical theories acknowledges individuals as active agents, actively engaging in various situations, using their own personal resources to achieve their goals, make decisions, and views the process of socialization as ongoing throughout one's life through an interconnection of ideas-goals-actions. Meanwhile, sports are considered a cultural experience shaping personal roles and behaviors within a given social environment (*Evans & Pfister, 2020*).

Advances in theoretical approaches and assumptions used in relation to the study of socialization and sports show how researchers have studied socialization in sport, outside of sport, and through sport. In America, demographic growth in the 1950s required the development and education of the younger generation, especially boys, to find all the conditions to teach them skills necessary for their proper development (*Dagkas & Quarmby, 2010*). Structured practice included in sport activities was considered by parents and residents of settlements adjacent to large cities in Western Europe and America, especially in the USA, as a convenient and optimal environment for children's socialization. Sport teaches young people to work as a team, to achieve, to compete, to observe collective rules and to obey authority. Today, the importance of youth-oriented sports is growing in many countries. Of course, the growing importance of sport for teenagers raises the question of how to attract young people to sports and team sports. The respondents to this question were often organizers of sports events. They usually associate participation in organized sport with positive results of development. For the first time, issues related to human sporting activities were used as the subject of investigation, and their research usually focused on examining participation in sport as an experience that positively affects social and personal development (*Coakley, 2011*).

And such concepts and beliefs were propagated in industrial and postindustrial societies for almost a century only through public opinion. Since the 1950s, researchers have tried to verify the correctness of such opinions through real sociological research. In the middle and end of the 20th century, research on this issue consisted of correlational analysis. Such studies compared US schoolchildren using the criteria of «sport players» and «non-sport players» (*Lareau, 2013*). Various behavioral indicators were taken as variables: academic performance, reputation and status in school culture, and levels of delinquency and deviance.

The results of sociological research in the field of sports in the 20th century can be formulated as follows:

- Sport can be realized through positive and negative aspects of socialization for participants, as it consists of different rules and methods, techniques.
- Sportsmen form their collective behavior by following what the coaches say, understanding what the team expects from them.
- Sport teaches people to work together regardless of race, ethnic origin, gender, age, or social status.

The scientific literature and the role of sports in the lives of adolescents and their impact on their social development and socialization, based on sociological research, are analyzed in this article.

Methodology

A pilot sociological study was conducted among adolescents in September-November 2022 using an online survey method. The survey questions consist of several blocks. The thematic blocks include the following sections: adolescents' attitude to sports, the impact of sports on the socialization process of adolescents, and factors influencing sports participation. The survey questions were closed and semi-closed in nature.

The Google Forms platform was used as a research tool. The study aimed to identify the factors influencing sports in adolescents, examining their impact on the socialization process. The

survey was conducted among adolescents aged 14-17 years who are regularly engaged in sports based on purposive sampling (N-150). The sample size of 150 respondents is representative for pilot studies, as it provides sufficient statistical indicators to identify medium and strong effects (95% confidence interval and approximately 4.87% margin of error). The sample consisted of adolescents participating in sports sections of the Youth Palace of Astana (swimming, athletics, basketball, volleyball) and the Pro Football football academy. The purposive sampling of adolescents involved in sports in the study was justified by the research objectives and provides sufficient accuracy for analyzing the main patterns in the studied group.

Results and discussion of the research

One of the first aims of this research was to determine the main values of teenagers in their value orientations. According to the results of the given answers, teenagers chose «health» as the main value (88%), «family» in the second place, and «material situation» in the third place.

Health was determined as the main value for teenagers, since sport is considered to be one of the main indicators of health. The question was asked, «Rate your attitude to sports?» according to the objective of this research. They were asked to rate the functions of sport from «very low» to «very high» (see Table 3).

Table 3. Youth attitude to sports (in %)

Version of the answers	very low	low	medium	high	very high
Sport is an expression of a healthy lifestyle	1,4	4,2	14,4	3	57
Sport is performance, show, and entertainment	6	16	20	30	28
Sport is a form of international cooperation	6,8	0,5	27,1	18,5	27,1
Sport shows the potential and level of development of the nation in the world	8,5	7,1	25,4	20	19
Sport educates and regulates a person	4,2	4,2	7,1	40	44,5
Sport is a way to maximize a person's physical capabilities	1,4	0	5,7	2,8	70
Sport is a means of gaining fame and glory	8,5	15,5	31,4	4,6	10
Sport is a source of income	12,8	25,7	38,5	15,7	7,3

Note: Compiled based on research conducted by the authors.

As we can see from research results, for teenagers, sport is not a source of fame and income, but rather an expression of a healthy lifestyle, and a person can educate themselves through it. Therefore, we noticed that sport is perceived as a means of socialization for teenagers. As we can see from research results, for teenagers, sport is not a source of fame and income, but rather an expression of a healthy lifestyle, and a person can educate themselves through it. Therefore, we noticed that sport is perceived as a means of socialization of teenagers. While the majority of respondents (57%) rated sports very positively as a manifestation of a healthy lifestyle, the majority of young people (30%) highly appreciated and viewed sports as entertainment. As for

international cooperation, the responses are heterogeneous; in particular, 27.1% of respondents rate this phenomenon positively, 27.1% of respondents treat it neutrally, and only 6.8% of respondents give a negative assessment. This reflects the political function of sport - its function as a tool through which sports competitions improve relations between countries. Respondents positively assessed sport as a means of education and discipline; 44.5% of the responses of the vast majority of respondents are proof of this. This shows confidence in the socializing power of sport, as well as its influence on personality formation. Teenage athletes, entering into a specially organized educational process, fully or partially realize their capabilities, acquire systemic skills that are the basis of socialization (Stambulova et.al, 2015).

The question «What are the most important concepts in sports for you? » was asked to determine youth's attitude to sport. The question was asked, and the following answers were received. According to the answers of the respondents, «health» was in the first place, 52.8%, discipline, result, and honesty were in the second place with 31.4%, and «victory» was in the next place with 15.8%. Health is a characteristic that determines not only general physical health, but also its psychological «mood». A person's activities depend on their health – when a person is ill, they are forced to give up full-fledged activities, mental work, and various types of recreation. Therefore, health is important at any age.

What makes you do sport?

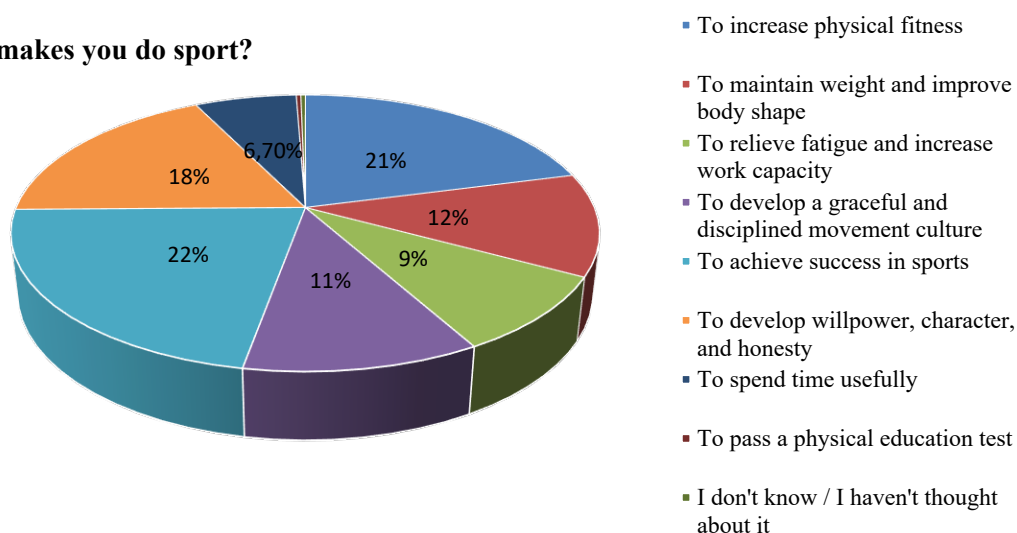

Figure 1. Factors that motivate to do sport

Note: Compiled based on research conducted by the authors.

According to Figure 1, 22% of respondents showed that they wanted to achieve certain achievements in sport, and 21% showed that they wanted to increase their physical fitness. We can see that teenagers have the intention to be engaged in sport professionally in the future, according to this indicator. Another 18% of respondents believe that qualities such as willpower, character, and loyalty can be formed through sport. 12% showed that they do sports to maintain their weight and keep their body in good shape. And 11% showed that it is the education of good manners and movement culture.

Respondents were asked the question: «What kind of sport do you actively play or have you played? » to find out what kind of sport teenagers are involved in. 16% of respondents

participate in swimming, football (11%), other types of aerobic activity – wrestling (10%), running (6%), aerobics (5%), cycling (5%), fitness (5%), martial arts (7%). Those who do not do any kind of sport are 13%. Among sports, football, volleyball, table tennis, and tennis are popular among teenagers. Among sports, football, volleyball, table tennis, and tennis are popular among teenagers. Football has a huge psychological and physical impact on a teenager. Orients young people to work in a team (Soylu et al, 2024). Saarinen M. and other researchers have identified a system of principles of socialization and self-realization of pupils of a sports school in Finland and, most importantly, point to the principle of individual independence and timely formation of its demand in society. This principle reflects the unity of self-development, self-education, and self-creation of adolescent athletes (Saarinen, 2024). The type of athlete can also be explained by contact with peers and their high integration into the social environment related to sports for young sportsmen (Gretsov, 2017). Next, «Do you consider sport a necessary element of the general culture of teenagers' personality?» The respondents' answers to the question were as follows. The vast majority of research participants answered yes - 82%. Only 12% had a negative opinion, and 6% showed that they had difficulty in answering.

Youth gave the following answers to the question «Healthy lifestyle for you...». About 32% of the respondents showed that it is a sport. 22% mentioned giving up bad habits such as alcohol, smoking, and overeating, 18% noted proper nutrition, and 16.5% noted monitoring of health conditions. 8.5% believe that maintaining proper body hygiene is a healthy lifestyle, while only 2% of respondents stated that maintaining a routine is a healthy lifestyle. According to the research results, the importance of playing sports for teenagers has been proven again.

The respondents were asked the following question: «What factors would you name that prevent teenagers from doing sports in your opinion?» to determine the reasons that prevent teenagers from actively participating in sports. The given answers are below.

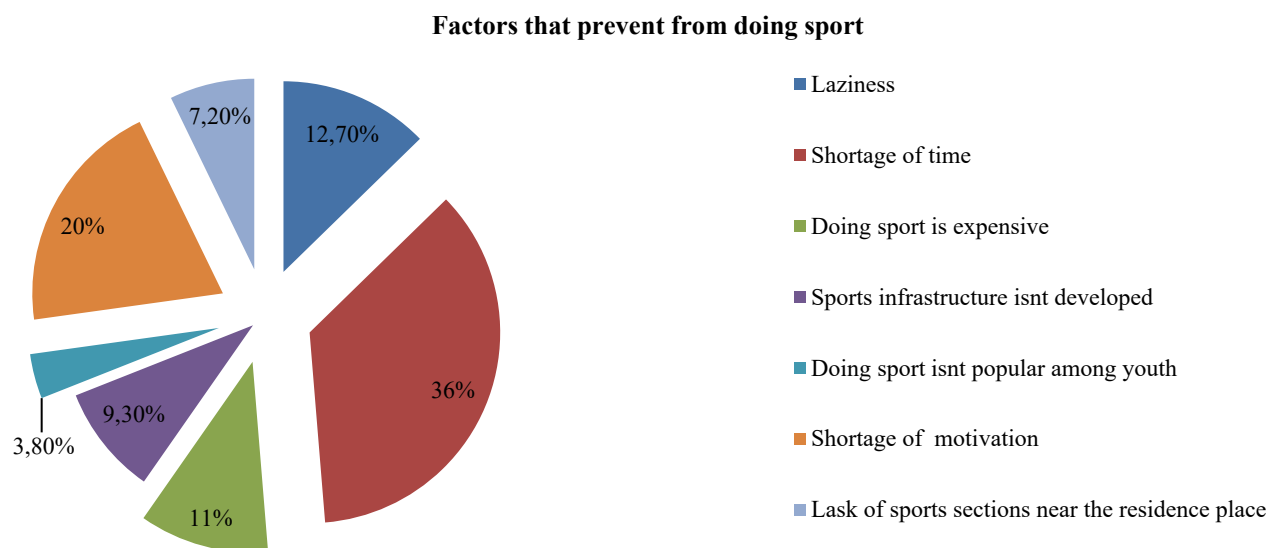

Figure 2 – Factors that prevent doing sports

Note: Compiled based on research conducted by the authors.

As shown in Figure 2, the main factor that hinders sports participation is “lack of time” (36%). In our opinion, this factor can be explained by the excessive academic load currently in

educational institutions. The next factor is low motivation (20%), 12.7% of respondents indicated "laziness". 11% of the study participants noted that the high cost of sports sections is one of the obstacles to sports participation. In addition, the lack of development of sports infrastructure at the required level affects the decline in interest in sports among young people. While young people use sports to maintain a fit body, strengthen willpower, and develop organizational and self-defense skills, the main reason for parents to send their children to sports is to teach them to lead a healthy lifestyle.

As a follow-up to this question, "What are the negative aspects of playing sports in your opinion?" 33.5% of respondents answered that it negatively affects their academic or school performance. 27.5% of adolescents indicated that they are at high risk of injury while playing sports. 22% experienced psychological crises such as stress and anxiety when participating in sports competitions, while 15% of adolescents did not hide the fact that they experienced «social pressure» from coaches and parents to perform well during competitions. Only 2% found it difficult to answer.

The question «Required age to do sport» was asked to evaluate the position of sport as one of the main means of socialization of an individual. In the selected answer options, «from early childhood -56.5%» was chosen by the majority of youth, the rest of the answers were «in teenage age - 6.0%», «in youth - 4.0%», «in adulthood -0.5%», and «at any age -31.5%» was divided. Analyzing researchers' works, the general laws of the socialization process in teenagers can be distinguished as follows:

Several conclusions can be made summarizing the results of the conducted sociological research. In particular, teenagers value sport as a positive phenomenon aimed at health, discipline, and reaching the maximum level of human potential. According to the answers of the respondents, the young generation considers sport as a good, positive concept and believes that it has a great influence on the development of the individual.

Conclusion

According to the results of the sociological research conducted, we found out that sport for teenagers is a manifestation of a healthy lifestyle, and through it, they can train themselves. Therefore, it has been proven that sport is accepted by teenagers as a means of socialization. In addition, among the youth who participated in the research, there were teenagers who connected their future with professional sport. That is, they showed sport as their desire to achieve certain goals and increase physical fitness.

We have seen that the empirical research conducted among teenagers has some effects of sport on the formation of the personality culture of youth. It was found that it is important to start playing sports from an early age. However, it was known that the presence of an excessive load in the educational process is the main obstacle for teenagers to do sport, and the lack of development in the sport infrastructure at the required level has a great impact on the decrease of their interest in physical activity.

In conclusion, the study showed that sports have both positive and negative effects on the socialization of adolescents, and the influencing factors can be divided into mental, physical, and social. The mental factor with a positive effect: self-esteem and confidence. Setting and achieving personal goals, winning competitions, and receiving praise from coaches and friends

have a positive effect on adolescents' self-esteem. Thus, achieving success in sports increases adolescents' self-esteem and confidence. Physical factors: Playing sports contributes significantly to the physical health and physical activity of children. Sports help maintain a healthy weight, improve physical fitness, and develop muscles and bones. Social factors: sports are a strong platform for children to develop basic social skills such as teamwork, communication, and leadership. In addition, they develop time management skills and positive social behavior.

Negative mental factors: One of the most important issues is the pressure to perform in competitive sports. The pressure to perform well in competition can lead to stress and depression among adolescents. This pressure often comes from coaches, parents, etc. Physical factors: The risk of injury is a major disadvantage of playing sports. Injuries can negatively affect the physical health of adolescents. In addition, there is a lack of safety measures that meet standards. Social factors: Academic performance: Another important issue is the lack of balance between sports and academic obligations. Time spent on sports activities can sometimes distract from academic studies, creating conflicts between sports and school obligations, which can lead to poor academic performance in adolescents. In addition, the high cost of sports clubs can cause adolescents to lose interest in sports.

Sufficient financing and further improvement and modernization of sport infrastructure are important and necessary conditions for youth's socialization through sport. That is why the state should continue to finance Art sport program and expand sport sections in different regions and megacities of the country.

We recommend the following to maximize youth interest in sports:

- Develop programs that teach adolescents proper exercise and include safe methods.
- Balance academic and athletic commitments. Organize schools and sports organizations to work together to create an environment that supports academic learning and sports development.
- Provide support systems that include mental health resources and counseling services.

In conclusion, this study shows that participation in sports has both positive and negative effects on the socialization of adolescents. While this can have positive effects on physical health, teamwork, and self-esteem, it can also lead to problems such as “social pressure” to perform well in competition, increased risk of injury, and decreased academic performance. It is important to develop a balanced approach to increase youth resilience to such challenges and their interest in sports. However, the positive effects of participating in sports outweigh the negative effects. Sports develop basic social skills such as teamwork, social interaction and discipline, tolerance, as well as friendship, cultural integration, and self-esteem, which can be assessed as having a positive impact on the socialization of adolescents.

In order to expand and complement the findings of the study, it is recommended to conduct comparisons with a control group (adolescents who do not engage in sports) and regional studies in the future.

Youth are the «future of Kazakhstan» who will be the main labor force of the country in a few years. Therefore, it is important to pay close attention to the health of youth in general. This can lead not only to a healthy future generation, but also to the formation of the basic principles of a healthy life that today's youth will be guided in raising their children in the future.

Author contributions

Tleuova N.Zh. – Idea of the concept, conducting a survey and collecting factual material. Acceptance of responsibility for all aspects of the work, the integrity of all parts of the article and its final version.

Montayev A.B. – Formation of ideas; formulation of key goals.

Salikzhanov R.S. – Conducting research, analyzing and interpreting the data obtained.

Alipbekova G.B. – Collecting factual material, describing the study results, and preparing a list of references.

References

1. Babanov, I.V., Grishina, E.A. (2018) «Modern sport - problems and contradictions», Sociological Research. (6), pp. 11-14. Available at: DOI 10.7868/S0132162518060107 (Accessed: 29.07.2025)
2. Bourdieu, Pierre (1984) Homo academicus. P.: Minuit. Available at: https://monoskop.org/images/4/4f/Pierre_Bourdieu_Homo_Academicus_1988.pdf (Accessed: 29.07.2025)
3. Coakley, J. (2011), «Youth Sports: What Counts as Positive Development?», Journal of Sport & Social Issues, 35 (3), pp. 306-324. Available at: <https://doi.org/10.1177/0193723511417311> (Accessed: 29.07.2025)
4. Dagkas, S., Quarmby, T. (2010), «Children's engagement in leisure time physical activity: exploring family structure as a determinant», Leisure Studies, 29 (1), pp.53-66. Available at: <https://doi.org/10.1080/17408989.2012.690384> (Accessed: 29.07.2025)
5. Evans, A.B., Pfister, G. (2020), «Women in sports leadership: A systematic narrative review». International Review for the Sociology of Sport, 56 (3), pp. 170-180. Available at: <https://doi.org/10.1177/1012690220911842> (Accessed: 29.07.2025)
6. Gretsov A.G. et al. (2017). Psychological problems of young athletes. Scientific Notes of P. F. Lesgaft University, 7 (149), pp. 217-221. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-problemy-molodyh-sportsmenov> (Accessed: 29.07.2025). [in Russia]
7. Lareau, A. (2013) Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life / University of California Press. California.
8. Matveev J.I. P. (2020) General theory of sport and its applied aspects [Text]: textbook for universities of physical culture and sport. Moscow: Sport, 342 pp. [in Russia]
9. Saarinen, M., Sääksi, P., Aunola K., Korpela, M., Ryba T.V. (2024) «The future-oriented hopes and goals of adolescent student-athletes in Finnish sport high schools», International Journal of Sport and Exercise Psychology, 22 (9), pp. 324-335. Available at: <https://doi.org/10.1080/1612197X.2023.2255610> (Accessed: 30.07.2025)
10. Shajmardanov Zh.N. (2022) Children of Kazakhstan 2017-2022: statistical compilation [online], Bureau of National statistics. [in Kazakh]
11. Soylyu, Y., Arslan, E., Kilit B., Lane, A.M. (2024) «Effects of coach encouragement on psycho-physiological responses and technical actions in different small-sided soccer game», International Journal of Sport and Exercise Psychology. 22 (9), pp. 45-56. Available at: <https://doi.org/10.1080/1612197X.2023.2273274> (Accessed: 30.07.2025)
12. Stambulova, N.B., Engström, C., Franck, A., Linnér, L., Lindahl, K. (2015) «Searching for an optimal balance: Dual career experiences of Swedish adolescent athletes», Psychology of Sport and Exercise, 21, pp. 4-14. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2014.08.009> (Accessed: 30.07.2025)

13. Statistics of culture. (2022) Culture in the Republic of Kazakhstan. Bureau of National statistics. Available at: <https://stat.gov.kz/en/industries/social-statistics/stat-culture/publications/53114/> (Accessed: 30.07.2025)

14. Stempel, C. (2015), «Adult participation sports as cultural capital. A test of Bourdieu's theory of the field of sports», International review for the sociology of sport, 4 (40), pp. 411–432. Available at: <https://doi.org/10.1177/1012690206066> (Accessed: 30.07.2025)

Тлеуова Н.Ж.¹, Монтаев А.Б.², Саликжанов Р.С.¹, Алипбекова Г.Б.³

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, Шымкент, Қазақстан

³Қарағанды медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан

ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДЕР СПОРТЫ – ӘЛЕУМЕТТЕНУ АГЕНТІ

Аңдатпа. Жасөспірімдер спорты заманауи жастардың әлеуметтенуінің маңызды агенттерінің бірі, физикалық дамудың, денсаулықты нығайтудың, қарым-қатынас құрудың тиімді құралы. Мақаланың мақсаты: жасөспірімдер спортының ерекшеліктерін әлеуметтену институттарының бірі ретінде, жасөспірімдердің спортпен шұғылдандуына әсер ететін факторларды анықтау. Жасөспірімдерді спорт арқылы әлеуметтену процесінде спорттық ортаның жетекші рөлі, сондай-ақ оның жастарды дене шынықтыру-спорттық тәрбиелеудегі маңызы қарастырылды.

Спорт салауатты өмір салтының басты көрінісі. Жүргізілген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері негізінде, спорт арқылы жас ұрпақ өздерін-өздері тәрбиелейді және тәртіпке негізделген, нормалар мен құндылықтардың белгілі бір жүйесінің қалыптасуымен көрініс табатын әлеуметтену құралы ретінде қабылдайтыны анықталды. Спортпен шұғылданду олардың жеке тұлғалық мәдениетінің қалыптасуына оң әсерін тигізеді. Осы оң факторлармен қатар спорттың жағымсыз факторлары да анықталды. Олар: академиялық үлгерімнің төмендеуі, жарақат алу қауіптің жоғары болуы және т.б. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері, жасөспірімдердің спортпен шұғылдандуының көптеген артықшылықтарын көрсеткенімен, жастардың спортпен шұғылдандуының теңдестірілген тәсілін қамтамасыз ету үшін елеулі жағымсыз аспектілерді жою қажет. Сонымен қатар, оқу процесіндегі шамадан тыс жүктеменің болуы, спорттық инфрақұрылымның қажетті деңгейде дамымауы жастардың спортпен шұғылдандуына және олардың физикалық белсенділігіне деген қызығушылықтың төмендеуіне алып келетін басты кедергілер екені айқындалды.

Бұл мәселені зерттеу жастардың физикалық белсенділігін арттыруға бағытталған мемлекеттік саясатты одан әрі дамыту мен жетілдіруде өз пайдасын тигізеді.

Негізгі ұғымдар: жасөспірім, жастар, спорт, әлеуметтену агенттері, тұлға, процесс, жүріс-тұрыс, әлеуметтену.

Тлеуова Н.Ж.¹, Монтаев А.Б.², Саликжанов Р.С.¹, Алипбекова Г.Б.³

¹*Евразийский национальный университет им Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

²*Южно Казахстанский университет им М. Ауезова, Шымкент, Казахстан*

³*Карагандинский медицинский университет, Караганда, Казахстан*

ЮНОШЕСКИЙ СПОРТ КАК АГЕНТ СОЦИАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. Спорт является одним из важнейших агентов социализации современной молодежи, также эффективным средством физического развития, укрепления здоровья, проявления общения и результата активности людей. Целью статьи является определение особенностей подросткового спорта как одного из институтов социализации, выявление факторов влияния на подростковое участие в спорте. Рассмотрена ведущая роль спортивной среды в процессе социализации подростков посредством спорта, а также ее значение в физкультурно-спортивном воспитании молодежи.

По результатам проведенного социологического исследования резюмируем, что спорт является основным проявлением здорового образа жизни для молодежи. Через спорт молодое поколение воспитывает себя и воспринимает его как средство социализации, основанное на дисциплине, выражающееся в формировании определенной системы норм и ценностей. Выявлено, что занятия спортом оказывают положительное влияние на формирование их личной культуры и социализации. Наряду с положительными факторами выявлены также негативные факторы спорта, такие, как академическая неуспеваемость, большой риск получения травмы. Результаты показывают, что, хотя участие в спорте дает многочисленные преимущества, необходимо устранить существенные отрицательные аспекты, чтобы обеспечить сбалансированный подход к участию подростков в спорте. Также установлено, что наличие нагрузок в учебном процессе, недостаточное развитие спортивной инфраструктуры на необходимом уровне являются главными препятствиями, приводящими к снижению интереса молодежи к занятиям спортом и их физической активности.

Изучение данной проблемы будет полезно при дальнейшем развитии и совершенствовании государственной политики, направленной на повышение физической активности молодежи.

Ключевые слова: подросток, молодежь, спорт, агенты социализации, личность, поведение, социализация.

References

1. Babanov, I.V., Grishina, E.A. (2018) «Modern sport - problems and contradictions», Sociological Research. (6), pp. 11-14. Available at: DOI 10.7868/S0132162518060107 (Accessed: 29.07.2025)
2. Bourdieu, Pierre (1984) Homo academicus. P.: Minuit. Available at: https://monoskop.org/images/4/4f/Pierre_Bourdieu_Homo_Academicus_1988.pdf (Accessed: 29.07.2025)
3. Coakley, J. (2011), «Youth Sports: What Counts as Positive Development?», Journal of Sport & Social Issues, 35 (3), pp. 306-324. Available at: <https://doi.org/10.1177/0193723511417311> (Accessed: 29.07.2025)
4. Dagkas, S., Quarmby, T. (2010), «Children's engagement in leisure time physical activity: exploring family structure as a determinant», Leisure Studies, 29 (1), pp.53-66. Available at: <https://doi.org/10.1080/17408989.2012.690384> (Accessed: 29.07.2025)

5. Evans, A.B., Pfister, G. (2020), «Women in sports leadership: A systematic narrative review». International Review for the Sociology of Sport, 56 (3), pp. 170-180. Available at: <https://doi.org/10.1177/1012690220911842> (Accessed: 29.07.2025)
6. Gretsov A.G. et al. (2017). Psychological problems of young athletes. Scientific Notes of P. F. Lesgaft University, 7 (149), pp. 217-221. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-problemy-molodyh-sportsmenov> (Accessed: 29.07.2025). [in Russia]
7. Lareau, A. (2013) Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life / University of California Press. California.
8. Matveev I.I. P. (2020) General theory of sport and its applied aspects [Text]: textbook for universities of physical culture and sport. Moscow: Sport, 342 pp. [in Russia]
9. Saarinen, M., Sääksi, P., Aunola K., Korpela, M., Ryba T.V. (2024) «The future-oriented hopes and goals of adolescent student-athletes in Finnish sport high schools», International Journal of Sport and Exercise Psychology, 22 (9), pp. 324-335. Available at: <https://doi.org/10.1080/1612197X.2023.2255610> (Accessed: 30.07.2025)
10. Shajmardanov Zh.N. (2022) Children of Kazakhstan 2017-2022: statistical compilation [online], Bureau of National statistics. [in Kazakh]
11. Soylu, Y., Arslan, E., Kilit B., Lane, A.M. (2024) «Effects of coach encouragement on psychophysiological responses and technical actions in different small-sided soccer game», International Journal of Sport and Exercise Psychology. 22 (9), pp. 45-56. Available at: <https://doi.org/10.1080/1612197X.2023.2273274> (Accessed: 30.07.2025)
12. Stambulova, N.B., Engström, C., Franck, A., Linnér, L., Lindahl, K. (2015) «Searching for an optimal balance: Dual career experiences of Swedish adolescent athletes», Psychology of Sport and Exercise, 21, pp. 4-14. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2014.08.009> (Accessed: 30.07.2025)
13. Statistics of culture. (2022) Culture in the Republic of Kazakhstan. Bureau of National statistics. Available at: <https://stat.gov.kz/en/industries/social-statistics/stat-culture/publications/53114/> (Accessed: 30.07.2025)
14. Stempel, C. (2015), «Adult participation sports as cultural capital. A test of Bourdieu's theory of the field of sports», International review for the sociology of sport, 4 (40), pp. 411-432. Available at: <https://doi.org/10.1177/1012690206066> (Accessed: 30.07.2025)

Information about authors

Tleuova Nazym Zholbarysova – corresponding author, 3rd year doctoral student majoring in Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, str. Yanushkevich 6, Astana, Kazakhstan

Montayev Ardak Bazarbekovich – PhD, Senior Lecturer, Department of Political Science, M. Auezov South Kazakhstan University, str. Tauke khan 5, Shymkent, Kazakhstan

Salikzhanov Rinat Sattarovich – Candidate of sociological science. Associate professor, Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, str. Yanushkevich 6, Astana, Kazakhstan

Alipbekova Gulyaim Baizhanovna – Teacher of the Department of History of Kazakhstan and Social-Political Disciplines, Karaganda Medical University, str. Gogol 40, Karaganda, Kazakhstan

Авторлар туралы мәлімет

Тлеуова Назым Жолбарысовна – хат-хабар авторы, «Әлеуметтану» мамандығының 3-курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көшесі, 6, Астана, Қазақстан

Монтаев Ардак Базарбекович – саясаттану кафедрасының PhD, аға оқытушысы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, Тәуке хан көшесі, 5, Шымкент, Қазақстан.

Саликжанов Ринат Саттарович – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, әлеуметтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Янушкевич көшесі, 6, Астана, Қазақстан

Алипбекова Гуляим Байжановна – Қазақстан тарихы және әлеуметтік – саяси пәндер кафедрасының оқытушысы, Қарағанды медицина университеті, Гоголь көшесі, 40, Қарағанды, Қазақстан

Сведение об авторах

Тлеуова Назым Жолбарысовна – автор для корреспонденции, докторант 3-го курса по специальности «Социология», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, улица А.Янушкевича, 6, 010000, Астана, Казахстан

Монтаев Ардак Базарбекович – PhD, старший преподаватель кафедры политологии, Южно Казахстанский университет им М.Ауезова, ул Тауке хана, 5, Шымкент, Казахстан

Саликжанов Ринат Саттарович – кандидат социологических наук, ассоциированный профессор кафедры социологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Янушкевича, 6, Астана, Казахстан

Алипбекова Гуляим Байжановна – преподаватель кафедры истории Казахстана и СПД, Карагандинский медицинский университет, ул Гоголя, 40, Караганда, Казахстан

Редакторы: Н.О. Байгабылов

Gumilyov Journal of Sociology
– 3 (152)/2025 – Астана: ЕҰУ. – 145 б.

Шартты б.т. – 9,06. Таралымы – сұраныс бойынша
Басуға қол қойылды: 30.09.2025
Ашық қолданыстағы электронды нұсқа: <https://socjournal.enu.kz>

Мазмұнына типография жауап бермейді

Редакция мекен-жайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қ., Сәтбаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: +7(7172) 709-500, (ішкі 35-108)
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды